

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 4 (59) / 2024

Харків
«Право»
2024

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 19.12.2024)*

Економічна теорія та право = Economic Theory and Law : зб. наук. пр. / редкол.:
А. П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2024. – № 4 (59). – 118 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (*голова редакційної колегії*); **Л. С. Шевченко** – докторка економічних наук, професорка (*заступниця голови редакційної колегії*); **О. С. Марченко** – докторка економічних наук, професорка (*відповідальна секретарка*); **Alic Bircă** – доктор економічних наук, професор (Молдова); **Stanislav Buka** – доктор економічних наук, професор (Латвія); **Yuliya Chernykh** – кандидатка юридичних наук (Норвегія); **Nikola Milović** – доктор філософії з економіки, професор (Чорногорія); **Lina Novikovienė** – докторка юридичних наук, професорка (Литва); **Alla Pozdnakova** – докторка юридичних наук, професорка (Норвегія); **Antonín Slaný** – доктор економічних наук, професор (Чехія); **Piotr Szymaniec** – доктор юридичних наук, професор (Польща); **Natela Tsiklashvili** – докторка економічних наук, професорка (Грузія); **О. З. Ватаманюк** – доктор економічних наук, професор; **О. С. Гринькевич** – докторка економічних наук, професорка; **В. В. Гуменюк** – доктор економічних наук, професор; **О. Р. Дашковська** – докторка юридичних наук, професорка; **О. О. Дмитрик** – докторка юридичних наук, професорка; **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Р. А. Казак** – кандидатка юридичних наук; **О. М. Колодізєв** – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України; **М. В. Мартиненко** – докторка економічних наук, професорка; **В. С. Мілаш** – докторка юридичних наук, професорка; **Л. В. Нечипорук** – докторка економічних наук, професорка; **О. П. Подцерковний** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **Д. В. Санніков** – кандидат юридичних наук, доцент; **О. Я. Трагнюк** – кандидатка юридичних наук, професорка; **Ю. М. Уманців** – доктор економічних наук, професор; **І. Б. Чичкало-Кондрацька** – докторка економічних наук, професорка; **Р. В. Шаповал** – доктор юридичних наук, професор; **І. В. Шкодїна** – докторка економічних наук, професорка; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 № 612 збірник наукових праць включено до **Переліку наукових фахових видань України, категорія «Б»**, за спеціальностями: 051 «Економіка», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 081 «Право», 293 «Міжнародне право».

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах, каталогах і системах пошуку: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), а також базах даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024

© ТОВ «Видавничий дім «Право», оформлення, 2024

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No. 5 of 19.12.2024))*

Economic Theory and Law : col. of sci. papers / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2024. – No. 4 (59). – 118 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Rector of the Yaroslav Mudryi National Law University (*editor-in-chief*); **L. S. Shevchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*deputy editor-in-chief*); **O. S. Marchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*executive secretary*); **Alic Bîrcă** – PhD habilitatus in Economics, Professor (Moldova); **Stanislav Buka** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Latvia); **Yuliya Chernykh** – Ph Candidate in Law (Norway); **Nikola Milović** – PhD in Economics, Professor (Montenegro); **Lina Novikovienė** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Lithuania); **Alla Pozdnakova** – Dr. Juris, Professor (Norway); **Antonín Slaný** – Professor, Ing., CSc. in Economics (Czech Republic); **Piotr Szymaniec** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Poland); **Natela Tsiklashvili** – Doctor of Economics, Professor (Georgia); **I. B. Chychkalo Kondratska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. R. Dashkovska** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. O. Dmytryk** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. S. Hrynkevych** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. V. Humeniuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **R. A. Kazak** – PhD in Law; **O. M. Kolodiziev** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of AES of Ukraine; **M. V. Martynenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. S. Milash** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **L. V. Nechyporuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. P. Podtserkovnyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Sannikov** – PhD in Law, Associate Professor; **R. V. Shapoval** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **I. V. Shkodina** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **M. V. Shulha** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **O. Ya. Tragniuk** – PhD in Law, Professor; **Yu. M. Umantsiv** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. Z. Vatamanyuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. L. Yaremenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. L. Yarotskyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **D. V. Zadykhailo** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

The Collection of Scientific Papers “Economic Theory and Law” is included in the **List of Scientific Professional Publications of Ukraine** in economic sciences and legal sciences (category “B”) (the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 07.05.2019, No. 612).

The collection of scientific papers registered and indexed in the international scientometric databases, catalogs and search engines: Index Copernicus International, Google Scholar, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich’s Periodicals Directory, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), as well as databases “Scientific Periodicals of Ukraine” and “Bibliometryka Ukrainian science” of V. I. Vernadsky National library of Ukraine.

Address of the editorial team: Yaroslav Mudryi National Law University,
77, Hryhorii Skovoroda St., Kharkiv, 61024, Ukraine.

Tel.: +38 (057) 757-71-35; +38 (057) 757-73-02.

E-mail: econom_theory@ukr.net, kaf_finlaw@nlu.edu.ua.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

МАРЧЕНКО О. С.

Система корпоративної безпеки підприємства: управління та ефективність 6

ЧЕМЧИКАЛЕНКО Р. А., ЯРМАК О. В.

Зовнішньоекономічний потенціал підприємств та його удосконалення в умовах сучасних трансформацій бізнес-середовища 24

ПРАВО

ДМИТРИК О. О., ЯКУТІН В. В.

Сучасні проблеми виключення з реєстру платників єдиного податку ... 39

ЛАТКОВСЬКИЙ П. П.

Цифровізація податкового адміністрування в Україні: основні надбання та проблеми 58

ЧЕРЕПОВСЬКИЙ К. В.

Поняття правових режимів і стандартів у міжнародному інвестиційному праві 79

ШЕВЧУК Д. С.

Валютні обмеження та їх значення в умовах дії правового режиму воєнного стану 98

Вимоги до оформлення статей, які подаються до збірника наукових праць «Економічна теорія та право» 113

TABLE OF CONTENTS

ECONOMIC THEORY

MARCHENKO O. S.

Enterprise corporate security system: Management and efficiency 6

CHEMCHYKALENKO R. A., YARMAK O. V.

Foreign economic potential of enterprises and its improvement in the conditions of modern transformations of the business environment..... 24

LAW

DMYTRYK O. O., YAKUTIN V. V.

Current problems of exclusion from the register of single tax payers 39

LATKOVSKYI P. P.

Digitalization of tax administration in Ukraine: Main acquisitions and problems 58

CHEREPOVSKYI K. V.

The concept of legal regimes, investment treatments and standards in the international investment law 79

SHEVCHUK D. S.

Foreign exchange restrictions and their meaning in the conditions of the legal regime of martial state..... 98

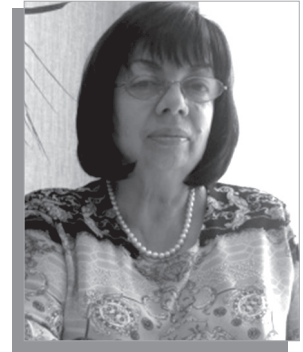
Requirements for the articles in collection of scientific papers «Economic Theory and Law» 113

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-6>
УДК 334.722.8:347.721]:005.922.1

О. С. МАРЧЕНКО

докторка економічних наук, професорка,
професорка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: o. s. marchenko @ nlu.edu.ua.
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4761-9620>
Scopus Author ID: [https://www.scopus.com/
authid/detail.uri?authorId=56835379300](https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56835379300)

СИСТЕМА КОРПОРАТИВНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: УПРАВЛІННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ¹

У статті розкрито основні характеристики системи корпоративної безпеки, її об'єкти та взаємопов'язані структурні елементи – це безпеки економічних, організаційно-управлінських, правових корпоративних відносин. Обґрунтовано функції системи корпоративної безпеки, що спрямовані на узгодження та забезпечення збалансованості інтересів підприємства та його стейкхолдерів. Аргументовано пріоритетну роль стейкхолдерського підходу в управлінні безпекою корпоративних відносин. Запропоновано методика визначення рівня системи корпоративної безпеки на основі інтегрально-функціональних показників ефективності її складових.

Ключові слова: система корпоративної безпеки підприємства, об'єкти та функції системи корпоративної безпеки, безпека економічних, організаційно-управлінських, правових корпоративних відносин, корпоративні ризики, стейкхолдерський підхід, оцінка рівня системи корпоративної безпеки.

JEL Classification: D21, D23, L26, M1.

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961).

© Марченко О. С., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. Від рівня корпоративної безпеки залежить досягнення цілей підприємств, господарська діяльність яких та її результати є предметом впливу зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів бізнесу, інтересам яких щодо бізнесу можуть бути притаманні певні розбіжності та конфлікти. Тому формування системи корпоративної безпеки, спрямованої на забезпечення гармонізації й узгодження інтересів бізнесу та його стейкхолдерів, є умовою стабільності функціонування та розвитку підприємства як цілісної господарської системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Захищеність корпоративних відносин забезпечується системою корпоративної безпеки підприємства, концептуальною основою визначення цілей, структури, заходів якої є положення та висновки наукових досліджень у цій сфері [1–4].

У сучасних теоретичних і прикладних джерелах є поширеним трактування корпоративної безпеки як економічної безпеки корпорацій (товариств) [5–8], що, на нашу думку, по-перше, залишає поза увагою дослідників суттєві відмінності корпоративної безпеки за її спрямованістю, об'єктами, структурою та заходами порівняно з економічною безпекою суб'єктів господарювання, по-друге, обмежує можливості аналізу та розв'язання проблем забезпечення відносин власників унітарних підприємств із зовнішніми та внутрішніми зацікавленими особами і групами, які мають можливість і здатність впливати на їхній бізнес та його результати.

Формулювання цілей. Економічний зміст корпоративних відносин як комплексного об'єкта системи корпоративної безпеки підприємства розкрито авторкою у статті «Корпоративна безпека бізнесу: економічний зміст у контексті системного підходу» [9]. Метою дослідження, результатам якого присвячено цю статтю, є обґрунтування структурно-функціональних, процесно-управлінських і результативних характеристик системи корпоративної безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу. Корпоративна безпека є структурним елементом системи економічної безпеки підприємства, комплексним об'єктом якої є система господарських відносин, що включає не тільки корпоративні, а й техніко-технологічні, організаційно-економічні, фінансово-інвестиційні, ринкові, соціальні та інші відносини господарської діяльності. Навіть якщо підприємство за його організаційною формою є корпоративним, тобто створеним двома і більше засновниками (партнерами) [10], корпоративну безпеку не слід ототожнювати з економічною безпекою, яка забезпечується заходами як корпоративної безпеки, так і безпеки виробничої, інтелектуально-інформаційної, кадрової та ін. Об'єктами економічної безпеки є майно, персонал, інформація, інновації, конкурентні переваги тощо [11–13]. Отже, економічна

безпека, на відміну від корпоративної безпеки, за спрямованістю, рівнем і масштабом забезпечення захищеності підприємства як цілісної господарської системи від загроз і ризиків його внутрішнього та зовнішнього середовища охоплює всі господарські відносини, пов'язані з його функціонуванням і розвитком.

Система корпоративної безпеки підприємства – це сукупність її взаємопов'язаних структурних елементів, функції яких спрямовані на забезпечення захищеності корпоративних відносин від деструктивних наслідків суперечностей і конфліктів зовнішніх і внутрішніх зацікавлених осіб і груп з метою узгодження їхніх інтересів і досягнення на цій основі стабільності та розвитку господарської діяльності в поточному та довгостроковому періодах.

Спрямованість, рівень і масштаб впливу системи корпоративної безпеки на захищеність бізнесу визначаються її об'єктом – корпоративними відносинами, що є складовою системи господарських відносин підприємства як суб'єкта підприємницької діяльності. При цьому корпоративній безпеці в системі економічної безпеки притаманна забезпечувальна функція стосовно кожної її складової. Це пов'язано з тим, що інтереси стейкхолдерів охоплюють різні види та сфери господарської діяльності підприємства, захищеність яких від негативного впливу їхніх суперечностей і конфліктів безпосередньо залежить від ефективності не тільки виробничої, фінансової, інформаційної та інших видів економічної безпеки, а й від рівня корпоративної безпеки підприємства. У цьому контексті обґрунтованою є точка зору Л. Л. Калініченко (L. L. Kalinichenko) і К. А. Зіненко (K. A. Zinenko), що забезпечення корпоративної безпеки є функцією системи економічної безпеки підприємства [14].

Модель системи корпоративної безпеки підприємства за її структурно-функціональними характеристиками наведено на рисунку.

Метою системи корпоративної безпеки є забезпечення захищеності корпоративних відносин підприємства та його стейкхолдерів від зовнішніх і внутрішніх загроз і ризиків їх деструктивного стану, що негативно впливає на господарську діяльність і розвиток підприємства. Важливо підкреслити, що кінцевою метою системи корпоративної безпеки в цілому та реалізації її функцій є сприяння досягненню стратегічних і поточних цілей господарської діяльності підприємства, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності шляхом забезпечення необхідного рівня захищеності корпоративних відносин.

Комплексний об'єкт системи корпоративної безпеки – це корпоративні відносини, видами яких є:

- економічні корпоративні відносини з приводу обміну між підприємством та його внутрішніми і зовнішніми стейкхолдерами ресурсами, доходами й іншою вигодою [9];
- організаційно-управлінські корпоративні відносини, що визначаються системою корпоративного управління на підприємстві, спрямованого на досягнення оптимального балансу інтересів усіх зацікавлених груп [15];

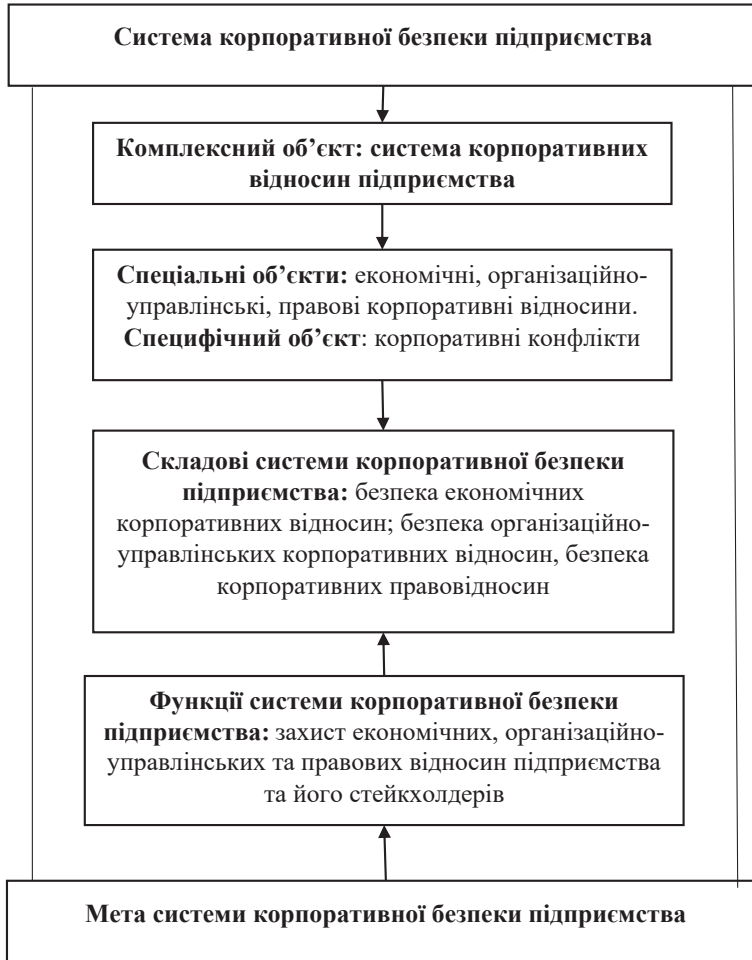

Рисунок. Структурно-функціональна модель системи корпоративної безпеки підприємства

- корпоративні правовідносини, що юридичною наукою трактуються як відносини щодо участі в товаристві, відносини з приводу корпоративних прав і діяльності партнерів з управління корпорацією [16].

Економічні корпоративні відносини визначають зміст і спрямованість організаційно-управлінських і правових корпоративних відносин, які в їх сукупності формують організаційно-правовий простір економічних корпоративних відносин.

Відповідно до структури корпоративних відносин як комплексного об'єкта корпоративної безпеки:

1) спеціальними об'єктами системи корпоративної безпеки є економічні, організаційно-управлінські та правові корпоративні відносини;

2) специфічним об'єктом системи корпоративної безпеки підприємства є корпоративні конфлікти як форма критичного стану корпоративних відносин;

3) складовими системи корпоративної безпеки, що є поліструктурною, є безпека економічних корпоративних відносин; безпека організаційно-управлінських корпоративних відносин; безпека корпоративних правовідносин, яким притаманні загальні характеристики корпоративної безпеки та відмінності, зумовлені особливостями об'єктів захисту;

4) взаємопов'язаними функціями системи корпоративної безпеки, що забезпечують досягнення її мети, є захист економічних, організаційно-управлінських і правових відносин підприємства та його стейкхолдерів шляхом узгодження та забезпечення збалансованості їхніх інтересів.

Досягнення цілей системи корпоративної безпеки підприємства залежить від ефективності управління її формуванням, функціонуванням і розвитком. Менеджмент корпоративної безпеки – це сукупність стратегій, цілей, завдань, заходів та інструментів цілеспрямованого впливу підприємства на корпоративні відносини з метою їх захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз і ризиків шляхом забезпечення узгодженості інтересів стейкхолдерів бізнесу, запобігання корпоративним конфліктам та подолання їх.

Управління корпоративною безпекою є складовою, по-перше, корпоративного менеджменту підприємств. Слід зауважити, що корпоративне управління в наукових і прикладних джерелах трактується як управління корпоративними підприємствами, товариствами [3; 17]. Але унітарні підприємства, як і корпорації, є учасниками корпоративних відносин, їхня господарська діяльність здійснюється під впливом зацікавлених груп, що зумовлює необхідність формування та розвитку ефективної системи захисту від деструктивних наслідків для бізнесу суперечностей інтересів його зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів.

По-друге, управління корпоративною безпекою – це структурний елемент менеджменту економічної безпеки підприємств, оскільки безпека корпоративних відносин є підсистемою системи економічної безпеки.

По-третє, менеджмент корпоративної безпеки – це складова управління ризиками, оскільки рівень захищеності корпоративних відносин забезпечу-

ється системою управлінських дій, спрямованих на прогнозування, запобігання, подолання наслідків негативного впливу загроз і ризиків, пов'язаних із деструктивною поведінкою стейкхолдерів бізнесу.

Корпоративні ризики – це ймовірність певних утрат підприємства внаслідок суперечливості, незбалансованості та конфлікту інтересів його стейкхолдерів. Їх основні види відповідно до структури корпоративних відносин відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Корпоративні ризики

№	Підсистема корпоративних відносин	Види корпоративних ризиків
1	Економічні корпоративні відносини	Корпоративні ризики як імовірність утрат підприємством та його стейкхолдерами ресурсів і доходів у зв'язку з порушеннями у процесі їх обміну, зумовленими незбалансованістю та конфліктами їхніх інтересів. Унаслідок деструкції економічних корпоративних відносин можливими є переривання виробничого процесу, зниження фінансових результатів бізнесу та акціонерної вартості, які первинні стейкхолдери-акціонери отримують у результаті збільшення доходів, дивідендів і курсу акцій.
2	Організаційно-управлінські корпоративні відносини	Корпоративні ризики зумовлені недосконалістю корпоративного управління, зокрема відсутністю чи обмеженістю заходів вартісно-орієнтованого управління, що базується на визнанні пріоритетності інтересів власників з урахуванням цілей стейкхолдерів [18; 19]. Це ризики конфліктів інтересів, ризик, пов'язаний з участю в акціонерних товариствах держави як акціонера; ризик «розмивання» частки акціонерів у статутному капіталі; ризик відсутності представників міноритарних акціонерів у складі ради директорів [20].
3	Корпоративні правовідносини	Корпоративні ризики, пов'язані з корпоративними правами, такі як ризики: купівлі частки (корпоративних прав) товариства, що включають ризики відчуження неоплаченої частки у статутному капіталі; відсутності згоди іншого з подружжя в разі відчуження частки, набутої за час шлюбу; невиконання або неналежного виконання попереднім покупцем обов'язку щодо оплати купівельної ціни відчуженої частки [21].

Рівень корпоративної безпеки залежить від здатності менеджменту підприємства реалізувати стейкхолдерський підхід до управління його функціонуванням і розвитком [22], аналізувати та узгоджувати інтереси й очікування всіх зацікавлених сторін.

Слід підкреслити, що стейкхолдерський підхід є основним у корпоративному управлінні. «Компанія повинна намагатися підтримувати гарні відносини зі стейкхолдерами, задовольняти їх очікування, координувати діяльність, враховувати їх інтереси» [23].

На забезпечення впровадження та ефективної реалізації стейкхолдерського підходу в управлінні спрямовано Стандарт залучення зацікавлених сторін (Stakeholders Engagement Standard) AA 1000 SES (2015) [24], метою якого є визначення загальноприйнятних рамок оцінки, розроблення, реалізації та комунікації якісного залучення стейкхолдерів. Стандартом визначені принципи взаємодії організацій із зацікавленими сторонами:

- інклюзивність: забезпечення участі зацікавлених сторін у розробленні та досягненні результатів розв'язання проблем і здійснення проєктів організації;

- суттєвість: визначення релевантності та значущості проблеми для організації та зацікавлених сторін. Суттєвість може залежати від зацікавлених сторін, тобто деякі питання будуть суттєвими для одних зацікавлених сторін, але не для інших;

- чуйність: рішення та дії пов'язано з суттєвими питаннями, що потребують участі зацікавлених сторін. Це також реакція організації на проблеми зацікавлених сторін, які впливають на її діяльність [25].

Як визначено у Стандарті, успішне залучення стейкхолдерів залежить від розуміння того, чому зацікавлена сторона залучається (мета взаємодії), які є проблеми, що потребують її участі (обсяг взаємодії), і хто має бути залучений (зацікавлені сторони). При цьому залучення зацікавлених сторін має узгоджуватися з цілями організації [24].

Завданням управління захистом корпоративних відносин є формування системи корпоративної безпеки підприємства та забезпечення її ефективного функціонування і розвитку. На це спрямовано функції менеджменту корпоративної безпеки:

1. Загальні функції: планування, організація, мотивація та контроль діяльності з забезпечення необхідного рівня захищеності корпоративних відносин у поточному та довгостроковому періодах.

2. Спеціальні функції, що забезпечують ефективну реалізацію загальних функцій:

- 1) аналізування системи корпоративної безпеки підприємства, що включає:

- ретроспективний та поточний аналіз стану корпоративної безпеки з метою визначення її рівня та резервів підвищення ефективності;

- вивчення та визначення основних стейкхолдерів підприємства, аналіз їхніх інтересів, можливостей і форм (негативна, позитивна) впливу на бізнес;
- виявлення реальних і потенційно можливих суперечностей інтересів зацікавлених груп, ступеня їхнього негативного впливу на їхню збалансованість;
- аналіз причин і наслідків конфліктів інтересів стейкхолдерів з метою оцінки ефективності заходів подолання їх та вдосконалення управління корпоративними конфліктами;

2) ідентифікація, аналіз і групування корпоративних ризиків у поточному періоді та на перспективу;

3) розроблення програм і проєктів удосконалення системи корпоративної безпеки підприємства;

4) ресурсне забезпечення системи корпоративної безпеки, зокрема:

- формування та розвиток техніко-технологічної та інформаційної бази забезпечення корпоративної безпеки підприємства;

- бюджетування програм і заходів корпоративної безпеки;

- кадрове забезпечення управління безпекою корпоративних відносин;

5) моніторинг та оцінювання результатів програм і проєктів корпоративної безпеки;

6) упровадження управлінських інновацій у сфері корпоративної безпеки бізнесу;

7) розвиток корпоративної культури, зокрема культури комунікацій із зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами бізнесу;

8) навчання персоналу підприємства принципів і заходів корпоративної безпеки.

Оцінювання ефективності управління системи корпоративної безпеки базується на поєднанні кількох методів:

- метод порівнянь планових і досягнутих (фактичних) у певний період показників стану захищеності корпоративних відносин; фактичних показників ефективності корпоративної безпеки та їхніх порогових значень (індикаторів), визначених підприємством;

- евристичні методи аналізу, зокрема метод експертних оцінок;

- метод «витрати-результати», за яким збиток, запобігання якому забезпечили заходи управління системою корпоративної безпеки підприємства, порівнюється:

а) із витратами на їхнє здійснення. Показником ефективності управління системою корпоративної безпеки є різниця між обсягом відверненого протягом певного періоду заходами менеджменту корпоративної безпеки збитку від корпоративних ризиків та витратами на ці заходи. Це показник чистого результату управління корпоративною безпекою, значення якого може бути додатним, від'ємним, нульовим;

б) із сукупним збитком від корпоративних ризиків у певному періоді. Це показник рівня управління корпоративною безпекою.

Рівень системи корпоративної безпеки оцінюється на основі різних підходів. На нашу думку, достатньо достовірним є результат оцінювання, що здійснюється на основі функціонального критерію за такими етапами:

1) визначення та розрахунок інтегрально-функціональних показників рівня функціональних складових системи корпоративної безпеки – безпеки економічних, організаційно-управлінських і правових корпоративних відносин як середньозваженої суми їх частково функціональних і загальнофункціональних показників за формулами (табл. 2):

Таблиця 2

Інтегрально-функціональні показники рівня підсистем системи корпоративної безпеки підприємства

№	Функціональна складова (підсистема) системи корпоративної безпеки підприємства	Формули	Складові формул
1	Безпека економічних корпоративних відносин	$IF_{Iecrs} = (PF_{Iecrs1} \times dp_1 + \dots + PF_{Iecrsn} \times dp_n) + (GF_{Iecrs} \times dg_1 + \dots + dg \times dgn) \quad (1)$	IF_{Iecrs} – інтегрально-функціональний показник рівня безпеки економічних корпоративних відносин; PF_{Iecrs} – частково функціональні показники рівня безпеки економічних корпоративних відносин; GF_{Iecrs} – загальнофункціональні показники рівня безпеки економічних корпоративних відносин; dp – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості частково функціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення дорівнює dp_1; dg – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості загальнофункціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення dg дорівнює 1; 1-n – частково функціональні та загальнофункціональні показники.

№	Функціональна складова (підсистема) системи корпоративної безпеки підприємства	Формули	Складові формул
2	Безпека організаційно-управлінських корпоративних відносин	$IFI\ omrs = (PFI\ omrs \times dp1 + \dots + PFI\ omrs \times dpn) + (GFI\ omrs \times dg1 + \dots + GFI\ omrs \times dgn) \quad (2)$	IFI omrs – інтегрально-функціональний показник рівня безпеки організаційно-управлінських корпоративних відносин; PFI omrs – частково функціональні показники рівня безпеки організаційно-управлінських корпоративних відносин; GFI omrs – загальнофункціональні показники рівня безпеки організаційно-управлінських корпоративних відносин; dp – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості частково функціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення dp дорівнює 1; dg – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості загальнофункціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення dg дорівнює 1; 1-n – частково функціональні та загальнофункціональні показники.
3	Безпека корпоративних правовідносин	$IFIclrs = (PFIclrs \times dp1 + \dots + PFIclrs \times dpn) + (GFIclrs \times dg1 + \dots + GFIclrs \times dgn) \quad (3)$	IFIclrs – інтегрально-функціональний показник рівня безпеки корпоративних правовідносин; PFIclrs – частково функціональні показники рівня безпеки корпоративних правовідносин; GFIclrs – загальнофункціональні показники рівня безпеки корпоративних правовідносин; dp – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості частково функціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення dp дорівнює 1;

№	Функціональна складова (підсистема) системи корпоративної безпеки підприємства	Формули	Складові формул
			d_g – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості загальнофункціональних показників для оцінки рівня підсистеми корпоративної безпеки підприємства. Сумарне значення d_g дорівнює 1; 1-n – частково функціональні та загальнофункціональні показники.

Частково функціональні показники характеризують окремі аспекти стану та динаміки певної функціональної складової (підсистеми) системи корпоративної безпеки підприємства. Наприклад, безпека економічних корпоративних відносин характеризується рівнем і динамікою акціонерної вартості, рентабельності власного капіталу; безпека організаційно-управлінських корпоративних відносин – показником кількості та інтенсивності трудових конфліктів на підприємстві; безпека корпоративних правовідносин кількістю судових справ із порушення підприємством корпоративних прав його учасників та ін. На основі загальнофункціональних показників аналізуються стан та динаміка певної підсистеми системи корпоративної безпеки підприємства в цілому. Це, наприклад, показник співвідношення збитку, відверненого здійсненням заходів забезпечення певного виду корпоративної безпеки за функціональним критерієм, та витрат підприємства на їх здійснення;

2) розрахунок інтегрально-системного показника рівня корпоративної безпеки підприємства як середньозваженої суми інтегрально-функціональних показників рівня її функціональних складових за формулою

$$ISI = IFI_{ecrs} \times d_{ecrs} + IFI_{omrs} \times d_{omrs} + IFI_{clrs} \times d_{clrs}, \quad (4)$$

де ISI – інтегрально-системний показник рівня корпоративної безпеки підприємства на дату оцінювання;

IFI_{ecrs} , IFI_{omrs} , IFI_{clrs} – інтегрально-функціональні показники рівня підсистем системи корпоративної безпеки;

d – питома вага (вагові коефіцієнти) значущості впливу окремої підсистеми на рівень системи корпоративної безпеки підприємства в цілому. Сумарне значення d дорівнює 1;

3) оцінка на основі інтегрально-функціонального показника стану системи корпоративної безпеки та динаміки її результативності на основі порівняння показників минулого та поточного періодів; показника підприємства з його середнім значенням підприємств галузі, з плановим показником тощо.

Висновки. Аналіз структурно-функціональних, процесно-управлінських і результативних характеристик системи корпоративної безпеки підприємств дозволив обґрунтувати такі висновки:

1) відповідно до структури корпоративних відносин як комплексного об'єкта системи корпоративної безпеки її спеціальними об'єктами є економічні, організаційно-управлінські та правові відносини підприємства і його стейкхолдерів з приводу руху ресурсів та доходів бізнесу, організації та управління функціонуванням і розвитком підприємства у правовому полі реалізації їх інтересів; специфічним об'єктом – корпоративні конфлікти;

2) система корпоративної безпеки є поліструктурною, її складовими є безпеки економічних, організаційно-управлінських корпоративних відносин і корпоративних правовідносин;

3) на забезпечення захищеності корпоративних відносин підприємства та його стейкхолдерів від зовнішніх і внутрішніх загроз і ризиків їх деструктивного стану спрямовані функції системи корпоративної безпеки – це захист економічних, організаційно-управлінських і правових відносин підприємства та його стейкхолдерів шляхом узгодження та забезпечення збалансованості їхніх інтересів;

4) менеджмент корпоративної безпеки повинен базуватися на стейкхолдерському підході, реалізація якого забезпечує ефективне управління корпоративними відносинами з метою запобігання корпоративним ризикам, досягнення узгодженості та збалансованості інтересів бізнесу та зацікавлених груп.

Щодо оцінювання рівня системи корпоративної безпеки пропонується визначення його інтегрально-системного показника як середньозваженої суми інтегрально-функціональних показників її підсистем – безпеки економічних та організаційно-управлінських корпоративних відносин, безпеки корпоративних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ши́ра Т. Б. Корпоративна безпека підприємств в Україні: визначення ключових загроз. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 93–96. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/22.pdf (дата звернення: 07.11.2024).
2. Ши́ра Т. Б. Моделювання функціонування системи корпоративної безпеки підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6 (17). С. 228–232.

- URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/44.pdf (дата звернення: 07.11.2024).
3. Кріпкий А. Правове забезпечення корпоративної безпеки підприємств України. *Молодий вчений*. 2019. №2 (66). С. 628–632. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-132> (дата звернення: 07.11.2024).
 4. Панчак В. Як вибудувати культуру корпоративної безпеки у компанії? *Liga Zakon*. 2021. 13 груд. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/206649_yak-vibuduvati-kulturu-korporativno-bezpeki-u-kompan (дата звернення: 07.11.2024).
 5. Баюра Д. Корпоративна безпека. *Енергобізнес*. 2021. № 34/35. С. 1227–1228. URL: <https://e-b.com.ua/korporativna-bezpeka-1604/> (дата звернення: 07.11.2024).
 6. Burge S. What is corporate security. *International Security Journal*. 2024. July 8. URL: <https://internationalsecurityjournal.com/what-is-corporate-security/> (дата звернення: 07.11.2024).
 7. Погребной С., Герасимович І. Корпоративна безпека в Україні: як захистити бізнес. Короткий курс. Київ : Кінцевий бенефіціар, 2024. 336 с.
 8. Давиденко Є. Корпоративна безпека на українських підприємствах в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-44> (дата звернення: 07.11.2024).
 9. Марченко О. С. Корпоративна безпека бізнесу: економічний зміст у контексті системного підходу. *Економічна теорія та право*. 2024. №3 (58). С. 6–26. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-58-3-6> (дата звернення: 07.11.2024).
 10. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 07.11.2024).
 11. Марченко О. С. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. екон. теорії. Харків : Право, 2022. 246 с.
 12. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства : монографія. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2020. 342 с. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monograph/article/view/danilova.kontseptsiia-2020/1859> (дата звернення: 07.11.2024).
 13. Економічна безпека підприємництва в Україні : монографія / Г. В. Ситник, Г. В. Блакита, Н. М. Гуляєва та ін. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 284 с.
 14. Калініченко Л. Л., Зіненко К. А. Стейкхолдери як фактори впливу на економічну безпеку будівельного підприємства. *Економічний простір*. 2020. № 158. С. 38–45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/158-6> (дата звернення: 07.11.2024).
 15. Живко З. Б., Сватуєк О. Р., Копитко М. І. Корпоративне управління в системі економічної безпеки: навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 456 с.
 16. Марущак Я. С. Правова природа корпоративних відносин: сутність та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 63–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Час_2016_20_14 (дата звернення: 07.11.2024).
 17. Галіахметов І. А., Науменко О. С. Корпоративні відносини в акціонерному товаристві: від проблем кваліфікації до меж правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2020. Вип. 60. С. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.12> (дата звернення: 07.11.2024).

18. Юргачова М. І., Ковальова О. М., Коцюрубенко Г. М. Вартісно-орієнтоване управління в системі корпоративного управління компанією. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 111–115. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.5.111> (дата звернення: 07.11.2024).
19. Давидов О. І. Концепція фінансової оцінки фундаментально-стейкхолдерської доданої вартості підприємств. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 4 (68). С. 89–101. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2018/68/pdf/89-101.pdf> (дата звернення: 07.11.2024).
20. Гагаулліна Е., Клименко М. Ризикорієнтовний менеджмент корпоративних підприємств у сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-18> (дата звернення: 07.11.2024).
21. Гринишин М., Халімон З. Корпоративні ризики купівлі частки (корпоративних прав) товариства. *Офіційний сайт Sayenko Kharenko*. 2024. 18 квіт. URL: <https://sk.ua/uk/korporativni-riziki-kupivli-chastki-korporativnih-prav-tovaristva/> (дата звернення: 07.11.2024).
22. Freeman P. E., Mcvea J. F. A. Stakeholder Approach to Strategic Management. *SSRN Electronic Journal*. 2001. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.263511> (дата звернення: 07.11.2024).
23. Смоленніков Д. О., Павленко Д. С., Костюченко Н. М. Вплив поведінки стейкхолдерів на прийняття рішень в управлінні інноваційними проектами. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2021. № 4. С. 182–196. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.4-22> (дата звернення: 07.11.2024).
24. AA 1000 Stakeholders Engagement Standard. *AccountAbility*. URL: https://www.accountability.org/static/940dc017198458fed647f73ad5d47a95/aa1000ses_2015.pdf (дата звернення: 07.11.2024).
25. Черненко Д. І., Корепанов Г. С., Парфенцева Н. О., Чала Т. Г. Формування системи метаданих для забезпечення управління взаємодією зі стейкхолдерами. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. № 10. С. 238–244. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-238-244> (дата звернення: 07.11.2024).

REFERENCES

1. Shyra, T. B. (2018). Korporatyvna bezpeka pidpriemstv v Ukraini: vyznachennia kliuchovykh zahroz [Corporate security of enterprises in Ukraine: identification of key threats]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Economics and management*, 29(68), 6, 93–96. https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_6/22.pdf [in Ukrainian].
2. Shyra, T. B. (2019). Modeliuvannya funktsionuvannya systemy korporativnoi bezpeky pidpriemstva [Modeling the functioning of the enterprise's corporate security system]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin*, 6(17), 228–232. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/44.pdf [in Ukrainian].
3. Kripyki, A. (2019). Pravove zabezpechennia korporativnoi bezpeky pidpriemstv Ukrainy [Legal provision of corporate security of enterprises of Ukraine]. *Molodyi*

- vchenyi – A young scientist*, 2(66), 628–632. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-132> [in Ukrainian].
4. Panchak, V. (2021, December 13). Yak vybuduvaty kulturu korporatyvnoi bezpeky u kompanii? [How to build a culture of corporate security in a company?]. *Liga Zakon*. https://biz.ligazakon.net/analytics/206649_yak-vibuduvati-kulturu-korporativno-bezpeki-u-kompan [in Ukrainian].
 5. Baiura, D. (2021). Korporatyvna bezpeka [Corporate security]. *Enerhobiznes – Energy business*, 34–35, 1227–1228. <https://e-b.com.ua/korporativna-bezpeka-1604/> [in Ukrainian].
 6. Burge, S. (2024, July 8). What is corporate security. *International Security Journal*. <https://internationalsecurityjournal.com/what-is-corporate-security/>.
 7. Pohrebnoi, S., & Herasymovych, I. (2024). *Korporatyvna bezpeka v Ukraini: yak zakhystyty biznes* [Corporate security in Ukraine: how to protect business.]. Ultimate beneficiary [in Ukrainian].
 8. Davydenko, Ye. (2023). Korporatyvna bezpeka na ukraïnskykh pidpryemstvakh v umovakh viiny [Corporate security at Ukrainian enterprises in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-44> [in Ukrainian].
 9. Marchenko, O. S. (2024). Korporatyvna bezpeka biznesu: ekonomichniy zmist u konteksti systemnoho pidkhodu [Corporate business security: Economic content in the context of a systems approach]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(58), 6–21. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-58-3-6> [in Ukrainian].
 10. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 №436-IV. (2003). [Economic Code of Ukraine dated January 16, 2003]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
 11. Marchenko, O. S. (2022). *Ekonomichna bezpeka pidpryemstva* [Economic security of the enterprise]. Pravo [in Ukrainian].
 12. Danilova, E. I. (2020). *Kontseptsiiia systemnoho pidkhodu do upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu pidpryemstva* [The concept of a system approach to the management of the economic security of the enterprise]. Yevropeiska naukova platforma. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monograph/article/view/danilova.kontseptsiiia-2020/1859> [in Ukrainian].
 13. Sytnyk, H. V., Blakyta, H. V., & Huliaieva, N. M. (2020). *Ekonomichna bezpeka pidpryemnytstva v Ukraini* [Economic security of entrepreneurship in Ukraine]. Kyiv National University of Trade and Economics [in Ukrainian].
 14. Kalinichenko, L. L., & Zinenko, K. A. (2020). Steikholders yak faktory vplyvu na ekonomichnu bezpeku budivelnogo pidpryemstva [Stakeholders as factors influencing the economic security of a construction enterprise]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, 158, 38–45. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/158-6> [in Ukrainian].
 15. Zhyvko, Z. B., Svatiuk, O. R., & Kopytko, M. I. (2018). *Korporatyvne upravlinnia v systemi ekonomichnoi bezpeky* [Corporate governance in the economic security system]. LvDUVS [in Ukrainian].
 16. Marushchak, Ya. S. (2016). Pravova pryroda korporatyvnykh vidnosyn: sutnist ta oznaky [Legal nature of corporate relations: Essence and features]. *Chasopys*

- tsyvilistyky – Journal of Civil Studies*, 20, 63–67. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2016_20_14 [in Ukrainian].
17. Haliakhmetov, I. A., & Naumenko, O. S. (2020). Korporatyvni vidnosyny v aktsionernomu tovarystvi: vid problem kvalifikatsii do mezh pravovoho rehuliuвання [Corporate relations in a joint-stock company: From qualification problems to the limits of legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law Series*, 60, 57–62. <https://doi.org/10.32782/2307–3322/2020.60.12> [in Ukrainian].
 18. Iorhachova, M. I., Kovalova, O. M., & Kotsiurubenko, H. M. (2020). Vartisno-orientovane upravlinnia v systemi korporatyvnoho upravlinnia kompaniieiu [Value-oriented management in the system of corporate management of the company]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 5, 111–115. <https://doi.org/10.32702/2306–6806.2020.5.111> [in Ukrainian].
 19. Davydov, O. I. (2018). Kontseptsiiia finansovoi otsinky fundamentalno-steikkholderskoi dodanoi vartosti pidpriemstv [The concept of financial assessment of fundamental-stakeholder added value of enterprises]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic researcher*, 4(68), 89–101. <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2018/68/pdf/89-101.pdf> [in Ukrainian].
 20. Hataullina, E., & Klymenko, M. (2022). Ryzkykorientovnyi menedzhment korporatyvnykh pidpriemstv u suchasnykh umovakh [Risk-based management of corporate enterprises in modern conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-18> [in Ukrainian].
 21. Hrynyshyn, M., & Khalimon, Z. (2024, April 18). Korporatyvni ryzkyky kupivli chastky (korporatyvnykh prav) tovarystva [Corporate risks of buying a share (corporate rights) of a company]. *Official site of Sayenko Kharenko*. <https://sk.ua/uk/korporativni-riziki-kupivli-chastki-korporativnih-prav-tovaristva/> [in Ukrainian].
 22. Freeman, P. E., & Mcvea, J. F. (2001). A Stakeholder Approach to Strategic Management. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.263511>.
 23. Smolennikov, D. O., Pavlenko, D. S., & Kostiuhenko, N. M. (2021). Vplyv povedinky steikkholderiv na pryiniattia rishen v upravlinni innovatsiinymy proiektamy [Influence of stakeholder behavior on decision-making in the management of innovative projects]. *Visnyk SumDU. Serii «Ekonomika» – Bulletin of Sumy State University. «Economy» series*, 4, 182–196. <https://doi.org/10.21272/1817–9215.2021.4-22> [in Ukrainian].
 24. AA 1000 Stakeholders Engagement Standard. *AccountAbility*. https://www.accountability.org/static/940dc017198458fed647f73ad5d47a95/aa1000ses_2015.pdf
 25. Chernenko, D. I., Korepanov, H. S., Parfentseva, N. O., & Chala, T. H. (2019). Formuvannya systemy metadanykh dlia zabezpechennia upravlinnia vzaiemodiieiu zi steikkholderamy [Formation of a metadata system to ensure management of interaction with stakeholders]. *BIZNESINFORM – BUSINESS INFORMATION*, 10, 238–244. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-238-244> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 08.11.2024

Стаття пройшла рецензування: 28.11.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

O. S. MARCHENKO

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Financial Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

ENTERPRISE CORPORATE SECURITY SYSTEM: MANAGEMENT AND EFFICIENCY

Problem setting. The formation of a corporate security system aimed at ensuring the harmonization and coordination of the interests of a business and its stakeholders is a condition for the stable functioning and development of an enterprise as an integrated economic system.

Recent research and publication analysis. In modern theoretical and applied sources, it is common to interpret corporate security as the economic security of corporations (companies). Researchers ignore the significant differences between corporate security in its focus, objects, structure, and measures compared to the economic security of business entities.

Paper objective. The purpose of the research is to substantiate the structural and functional, process and management, and performance characteristics of the corporate security system of enterprises.

Paper main body. In accordance with the structure of corporate relations as a complex object of corporate security

1) special objects of the corporate security system are economic, organizational, managerial and legal corporate relations;

2) a specific object of the corporate security system of an enterprise is corporate conflicts as a form of a critical state of corporate relations;

3) the components of the corporate security system are the security of: economic corporate relations; organizational and managerial corporate legal relations;

4) the interrelated functions of the corporate security system are the protection of the economic, organizational, managerial and legal relations of the enterprise and its stakeholders by coordinating and ensuring the balance of their interests.

Conclusion of the research. The functions of the corporate security system are to protect the economic, organizational, managerial, and legal relations of the enterprise and its stakeholders by coordinating and ensuring the balance of their interests.

Corporate security management should be based on a stakeholder approach, the implementation of which ensures effective management of corporate relations in order to prevent corporate risks, achieve consistency and balance of business and stakeholder interests.

To assess the level of the corporate security system, it is proposed to define its integral-system indicator as the weighted average sum of the integral-functional indicators of its subsystems.

Short Abstract for an article

Abstract. The article reveals the main characteristics of the corporate security system, its objects and interconnected structural elements these are the security of economic, organizational and managerial, legal corporate relations. The functions of the corporate security system, which are aimed at coordinating and ensuring the balance of interests of the enterprise and its stakeholders, are substantiated. The priority role of the stakeholder approach in managing the security of corporate relations is substantiated. A methodology for determining the level of the corporate security system based on integral and functional indicators of the effectiveness of its components is proposed.

Key words: corporate security system of the enterprise, objects and functions of the corporate security system, security of economic, organizational, managerial, and legal corporate relations, corporate risks, stakeholder approach, assessment of the level of the corporate security system.

Article details:

Received: 08 November 2024

Revised: 28 November 2024

Accepted: 19 December 2024

Рекомендоване цитування: Марченко О. С. Система корпоративної безпеки підприємства: управління та ефективність. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 6–23. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-6>.

Suggested citation: Marchenko, O. S. (2024). Systema korporatyvnoi bezpeky pidpriemstva: upravlinnia ta efektyvnist [Enterprise corporate security system: Management and efficiency]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(59), 6–23. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-6> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-24>
УДК 339.9:[658:330.341.1]

Р. А. ЧЕМЧИКАЛЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу
та консалтингу

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна, Україна, м. Харків

e-mail: r.chemchukalenko@karazin.ua

ORCID ID: <https://>

orcid.org/0000-0003-1064-0864

О. В. ЯРМАК

кандидатка економічних наук, доцентка,

доцентка кафедри економічної теорії

та міжнародної економіки

Харківського національного університету

міського господарства імені О. М. Бекетова,

Україна, м. Харків

e-mail: olgajarmak.09@gmail.com

ORCID ID: <https://>

orcid.org/0000-0001-5760-4786

Web of Science ResearcherID:

[https://www.webofscience.com/wos/author/](https://www.webofscience.com/wos/author/record/o-2487-2016)

[record/o-2487-2016](https://www.webofscience.com/wos/author/record/o-2487-2016)

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА¹

У статті обґрунтовано доцільність предметно-цільового підходу до визначення структури зовнішньоекономічного потенціалу підприємства відповідно до форм

¹ © Чемчикаленко Р. А., Ярмак О. В., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

і видів зовнішньоекономічної діяльності. На цій основі визначено та охарактеризовано основні складові зовнішньоекономічного потенціалу – експортно-імпортний і виробничо-інвестиційний потенціали. Обґрунтовано напрями удосконалення потенціалу зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах сучасних змін її бізнес-середовища. Доведено необхідність забезпечення позитивної синергії взаємопов'язаного впливу експортно-імпортного та виробничо-інвестиційного потенціалів на ефективність та розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний потенціал підприємства, предметно-цільовий підхід, експортно-імпортний і виробничо-інвестиційний потенціали зовнішньоекономічної діяльності підприємства, трансформації бізнес-середовища зовнішньоекономічної діяльності.

JEL Classification: M21, F10, F21.

Постановка проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств є системним чинником розвитку національної економіки та економічного зростання, що актуалізує обґрунтування концептуальних основ і прикладних аспектів формування та оптимізації їх зовнішньоекономічного потенціалу, досконалість, інноваційність і динамічність якого визначають можливість та спроможність суб'єктів господарювання досягати високого рівня ефективності та міжнародної конкурентоспроможності.

У теперішній час ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств безпосередньо залежить від їхнього потенціалу адаптуватися та розвивати бізнес в умовах системних трансформацій національного та міжнародного бізнес-середовища, зумовлених впливом нових явищ і процесів сучасного етапу глобалізації, зокрема гібридизацією як локальною адаптацією глобальних трендів, фрагментацією та регіоналізацією міжнародних економічних відносин, розвитком технологій четвертої промислової революції, шерингової економіки, біоекономіки тощо.

Трансформації сучасного бізнес-середовища діяльності суб'єктів господарювання докорінно змінюють архітектуру міжнародних економічних відносин, що своєю чергою зумовлює необхідність упровадження інноваційних бізнес-моделей і процесів зовнішньоекономічної діяльності підприємств і потребує радикального оновлення їхнього зовнішньоекономічного потенціалу.

Для українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, поряд зі спроможністю адаптації до глобальних трансформацій бізнес-середовища, визначальним є їхній потенціал інтеграції в систему воєнної економіки та формування ефективного господарського механізму в період післявоєнного відновлення національного господарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика шляхів і методів забезпечення адаптації та розвитку суб'єктів господарювання відповідно до умов їхньої зовнішньоекономічної діяльності, що постійно змінюються, є предметом аналізу вітчизняних і закордонних дослідників.

Розвитку зовнішньоекономічної діяльності українського бізнесу в сучасних умовах присвячено праці українських учених І. Гаврилюк (I. Gavrylyuk), О. Бондаренко (O. Bondarenko), К. Червонченка (K. Chervonchenko), Д. Куліша (D. Kulish) [1–3]. Д. Куліш обґрунтовано підкреслив, що у світі, що постійно змінюється, підприємства повинні мати рефлекс, щоб регулярно переглядати свої ситуації [3].

У працях американських дослідників А. В. Стенфорда (A. W. Stanford) та П. Магнуссона (P. Magnusson) досліджуються проблеми впливу адаптації та розвитку бізнесу на ефективність експорту [4], у працях Д. Ковіна (J. G. Covin) та Д. Міллера (D. Miller) розкрито напрями та заходи міжнародної підприємницької орієнтації [5]. В. Бейкер (W. E. Baker), А. Грінштейн (A. Grinstein), М. Перін (M. G. Perin) та інші проаналізували заходи міжнародної адаптації продукта підприємств [6; 7]. При цьому слід підкреслити переважно прикладний характер цих досліджень.

Але в теперішній час у дослідженнях теоретичних і прикладних аспектів зовнішньоекономічної діяльності підприємств її потенціал, його сучасні трансформації та моделі ще не визначено як спеціальний об'єкт наукового аналізу. Дослідники зовнішньоекономічного потенціалу, по-перше, зосереджені на визначенні його сутності, структури, чинників ефективності та розвитку як потенціалу зовнішньоекономічної діяльності країни [8], певних галузей чи міжгалузевих комплексів національної економіки [9], регіонів [10].

По-друге, на мікроекономічному рівні аналіз сфокусовано на експортному потенціалі національних суб'єктів господарювання [11–13], хоча формами зовнішньоекономічної діяльності є й імпорتنі операції, міжнародна виробнича, наукова, науково-технічна кооперація, спільна підприємницька діяльність, міжнародні фінансові операції та ін. [14].

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування теоретико-прикладних основ розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємства як цілісної соціально-економічної системи в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу. У сучасний період зовнішньоекономічна діяльність вітчизняних підприємств здійснюється під впливом багатьох глобальних і локальних факторів, серед яких:

– цифровізація бізнесу, його гібридизація, омніканальність бізнес-комунікацій, е-комерція, шеринг та ін., що докорінно змінюють бізнес-середовище

зовнішньоекономічної діяльності підприємств, обумовлюють необхідність формування нових моделей її потенціалу;

– зміни інституційного середовища зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, цілей, напрямів і заходів її державного регулювання, що є чинниками як її розвитку, так і певних обмежень;

– формування воєнної економіки України, що безпосередньо впливає на цілі, можливості та завдання зовнішньоекономічної діяльності підприємств, структуру та напрями використання їхнього зовнішньоекономічного потенціалу в умовах воєнного часу.

Адаптація зовнішньоекономічної діяльності підприємств до змін і невизначеності сучасного бізнес-середовища, її ефективність залежать від її потенціалу та його розвитку, удосконалення його структури, обґрунтованості нових стратегій його формування та використання, оптимізації механізму реалізації.

Визначення напрямів розвитку потенціалу підприємств відповідно до сучасних умов їхньої зовнішньоекономічної діяльності охоплює розв'язання таких взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

– розкриття на основі поєднання системного і структурно-функціонального підходів сутності зовнішньоекономічного потенціалу, його характеристик і структури як цілісної соціально-економічної системи;

– аналіз ефективності зовнішньоекономічного потенціалу вітчизняних підприємств у сучасний період із метою виявлення загроз і ризиків його можливого дисфункціонального стану та негативних тенденцій;

– обґрунтування напрямів і заходів розвитку зовнішньоекономічного потенціалу підприємств в умовах сучасного етапу локальних і глобальних соціально-економічних трансформацій.

Зовнішньоекономічний потенціал є сукупністю ресурсів, можливостей і здатностей суб'єктів господарювання здійснювати зовнішньоекономічну діяльність та досягати її максимально можливих результатів за умов його повного та ефективного використання. Сучасні дослідження його сутнісних характеристик і структури базуються на ресурсно-результативному та функціонально-цільовому підходах. Відповідно до них зовнішньоекономічному потенціалу підприємства притаманні:

– ресурсно-результативні характеристики. За ресурсним критерієм зовнішньоекономічний потенціал – це сукупність техніко-технологічних, фінансово-економічних, інтелектуально-інформаційних, трудових та управлінських ресурсів, що визначають можливості та здатність підприємства здійснювати ефективну зовнішньоекономічну діяльність. У результативному аспекті – це максимальні можливі результати зовнішньоекономічної діяльності, які

підприємство спроможне досягти при повному та ефективному використанні її ресурсного потенціалу;

– функціонально-цільові характеристики. Функції зовнішньоекономічного потенціалу підприємства – це основні напрями його реалізації для досягнення цілей зовнішньоекономічної діяльності: ресурсне забезпечення експорту, імпорту, участі в міжнародному співробітництві та спільному підприємстві тощо; сприяння підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності; упровадження та розвиток її інноваційних форм і методів; підвищення міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

На нашу думку, для досягнення цілей системного аналізу зовнішньоекономічного потенціалу ресурсно-результативний та функціонально-цільовий підходи, які є поширеними в сучасних дослідженнях, доцільно доповнити предметно-цільовим підходом, застосування якого буде сприяти визначенню та характеристиці його складових відповідно до спрямованості їхнього використання щодо забезпечення здійснення підприємством певних напрямів, форм, видів зовнішньоекономічної діяльності. За цим підходом складовими зовнішньоекономічного потенціалу підприємств слід визначити:

– потенціал зовнішньоторговельної діяльності, яка охоплює різні види експортних та імпортних операцій, що здійснюються підприємствами. Це експортно-імпортний потенціал, що є ресурсною базою зовнішньоторговельної діяльності, використання якого забезпечує досягнення її цілей;

– потенціал інвестиційно-виробничої зовнішньоекономічної діяльності підприємств як сукупність ресурсів здійснення та досягнення цілей таких її видів, як участь підприємств у міжнародній виробничій кооперації та співпраці, спільне підприємництво, науково-технічне співробітництво та ін.

Експортно-імпортний та інвестиційно-виробничі потенціали зовнішньоекономічної діяльності є складовими її потенціалу, яким притаманні певні ресурсні, структурні та функціональні особливості.

Експортно-імпортний потенціал є сукупністю ресурсів, можливостей і здатностей підприємства до ефективної зовнішньоторговельної діяльності, його складові – це експортний та імпортний потенціали. Мета його формування та використання – це забезпечення досягнення цілей експортно-імпортних операцій і на цій основі – підвищення ефективності та конкурентоспроможності господарської діяльності загалом та її окремих видів. Щодо цілеспрямованості експортного та імпортного потенціалів:

– експортний потенціал забезпечує ефективні продажі продукції підприємства на цільових зовнішніх ринках, підтримання та підвищення її конкурентоспроможності;

– імпорتنний потенціал використовується з метою залучення підприємством ресурсів необхідної якості та справедливої вартості через механізм світового ринку та підвищення на цій основі ефективності господарської діяльності.

Результати реалізації експортно-імпортного потенціалу в зовнішньоекономічній діяльності характеризують такі показники, як обсяг реалізованої експортної продукції підприємства в певний період, частка реалізованої експортної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції, експортна щільність підприємства на зовнішньому ринку як відношення обсягу реалізації експортної продукції до кількості її покупців, дохід від експорту та його рентабельність, частка імпорту в обсязі виробленої продукції, рентабельність імпортних операцій та ін. Узагальнювальним показником результатів зовнішньоторговельної діяльності є коефіцієнт економічної ефективності експортно-імпортних операцій як відношення прибутку від зовнішньої торгівлі до витрат підприємства на її здійснення протягом певного періоду.

Від рівня й ефективності реалізації підприємствами їхніх зовнішньоторговельних потенціалів безпосередньо залежить стан і розвиток зовнішньої торгівлі України, якій у сучасний період притаманні негативні тенденції, серед яких тривала незбалансованість експортно-імпортних операцій, про що свідчать дані, відображені на рис. 1 і 2.

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту товарів та послуг в Україні (2014–2023 рр.) [15]

Відповідно до даних рис. 1 в Україні, разом зі зростанням обсягів експортно-імпорتنних операцій, імпорту в останні роки постійно перевищував експорт. У період, що аналізувався, у 2020 та 2021 рр. перевищення імпортом експорту було найменшим, їх сальдо було відповідно $-44,1$ млрд грн та $-61,3$ млрд грн. У 2023 р. розрив між імпортом та експортом товарів і послуг істотно збільшився, їх від'ємне сальдо дорівнювало $-1368,1$ млрд грн.

За розрахунками українських дослідників А. Максимука (Maksymuk A.) та С. Мрочка (Mrachko S.), коефіцієнт покриття експортом імпорту в період 2015–2022 рр. знизився з 102% у 2015 р. до 83% у 2022 р. [16], що також свідчить про зростання незбалансованості експорту та імпорту в Україні.

Від'ємне сальдо експортно-імпорتنних операцій є фактором зменшення обсягу ВВП і золотовалютних резервів. За даними Міністерства фінансів України, у період 2014–2023 рр. частка від'ємного сальдо експорту та імпорту у ВВП досягала від $-4,1\%$ у 2014 р. до $-20,9\%$ у 2023 р.

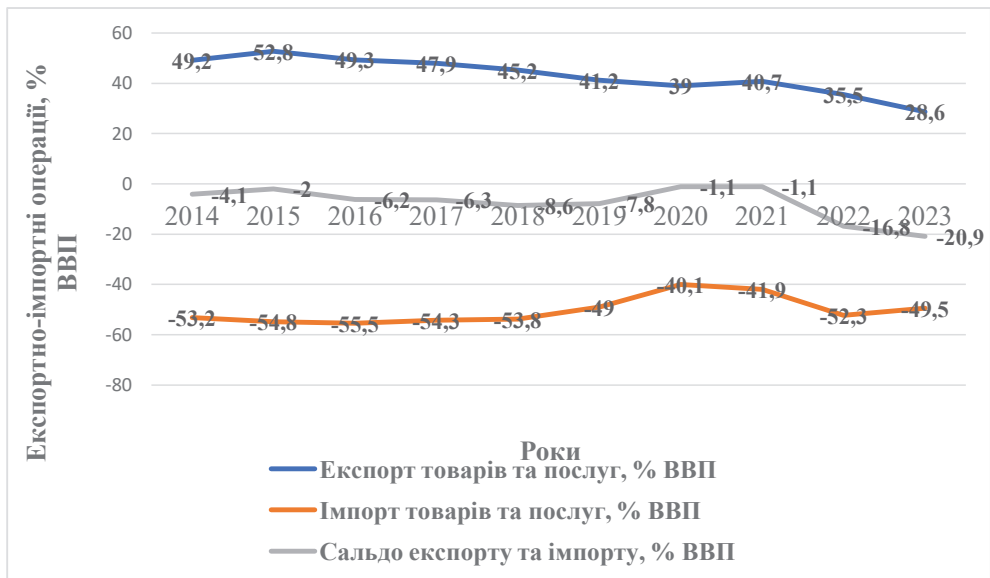

Рис. 2. Частка експортно-імпорتنних операцій у ВВП України [15]

Таким чином, у сучасний період важливим напрямом розвитку зовнішньої торгівлі України є забезпечення збалансованості та додатного сальдо експортно-імпорتنних операцій шляхом реструктуризації експорту товарів і послуг відповідно до попиту в цільових сегментах світового ринку, оптимізації обсягу і структури імпорту. Розв'язання цих завдань забезпечується експортно-імпортними потенціалами підприємств, що зумовлює необхідність підвищення їх рівня та оптимізації.

Зовнішньоекономічний виробничо-інвестиційний потенціал – це сукупність ресурсів, можливостей і здатностей підприємства ефективно інтегруватися в глобальні ланцюжки створення вартості шляхом активної участі в міжнародних проєктах виробничої спеціалізації та кооперації, спільного підприємництва тощо. Виробничо-інвестиційний потенціал підприємств забезпечує ефективне здійснення підприємством таких видів зовнішньоекономічної діяльності, як міжнародний лізинг, франчайзинг, підрядні контракти, співробітництво партнерів із різних країн у виробництві будь-якої продукції, прями й портфельні інвестиції, проведення спільних господарських операцій і спільне володіння майном та ін. [14]. Залежно від видів зовнішньоекономічних виробничо-інвестиційних операцій у його структурі можна виокремити потенціали виробничої кооперації, спільного підприємництва тощо.

Від рівня та ефективності виробничо-інвестиційного потенціалу залежить досягнення цілей зовнішньоекономічної діяльності в контексті участі вітчизняних підприємств у різних формах міжнародного співробітництва. Важливо підкреслити, що в період воєнного часу міжнародна виробничо-інвестиційна співпраця є фактором підвищення рівня як зовнішньоекономічного потенціалу вітчизняних підприємств, так і оборонного потенціалу країни. Як приклад – грантова програма від Проєкту USAID «Інвестиції для стійкості бізнесу», що спрямована на використання лізингу для підтримки релокації та відновлення підприємств. Восени 2023 р. лізингова компанія «BEST LEASING» виграла грант Проєкту в сумі 1 млн дол., метою якого є зниження вартості лізингу на 30% для допомоги переміщеному бізнесу, компаніям, що працюють на колишніх окупованих територіях, а також тим підприємствам, які мають критичне значення для надання послуг у воєнний час або під час відновлення економіки. За 10 місяців дії програми компанія «BEST LEASING» профінансувала близько 200 підприємств [17].

В оборонно-промисловому комплексі України використовується потенціал спільного підприємництва. На початок 2024 р. з провідними іноземними компаніями з виробництва зброї було створено п'ять спільних підприємств. Зараз планується відкриття спільного підприємства з виробництва снарядів із німецьким концерном «Rheinmetall», який є одним із найбільших виробників військової техніки та озброєння в Німеччині та Європі, та українською компанією [18].

Висновки. Потенціал зовнішньоекономічної діяльності підприємства забезпечує досягнення її довгострокових та поточних цілей, необхідний рівень конкурентоспроможності її суб'єктів у цільових сегментах світового ринку, можливості їх інтеграції у світовий економічний простір.

Зовнішньоекономічний потенціал є сукупністю техніко-технологічних, фінансово-економічних, трудових та управлінських ресурсів, можливостей і здатностей підприємства здійснювати господарські операції у світовому економічному просторі, ефективного використання яких забезпечує досягнення цілей зовнішньоекономічної діяльності та міжнародну конкурентоспроможність суб'єктів господарської діяльності.

Відповідно до предметно-цільового підходу до структуризації зовнішньоекономічного потенціалу підприємства його комплексними складовими визначено:

– експортно-імпортний потенціал – сукупність ресурсів, можливостей і здатностей підприємства до ефективної зовнішньоторговельної діяльності. Його складовими є експортний та імпортний потенціали;

– виробничо-інвестиційний потенціал як сукупність ресурсів, можливостей і здатностей підприємства ефективно інтегруватися у глобальні ланцюжки створення вартості шляхом активної участі в міжнародних проєктах виробничої спеціалізації та кооперації, спільного підприємництва, міжнародного лізингу тощо.

Взаємопов'язаними є такі напрями вдосконалення зовнішньоекономічного потенціалу підприємств в умовах сучасних трансформацій глобального та локального бізнес-середовища:

1. Оптимізація структури потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємств відповідно до її сучасних напрямів, форм і видів.

2. З метою забезпечення збалансованості та додатного сальдо експорту та імпорту – удосконалення експортно-імпортного потенціалу вітчизняних підприємств шляхом упровадження інноваційних моделей зовнішньоторговельних відносин, зокрема е-комерції, підвищення якості та віддачі ресурсів зовнішньоторговельних операцій та ін.

3. Підвищення рівня виробничо-інвестиційного потенціалу підприємств, що забезпечить активізацію участі українського бізнесу в різних формах міжнародного співробітництва.

4. Досягнення позитивної синергії реалізації експортно-імпортного та виробничо-інвестиційного потенціалів зовнішньоекономічної діяльності підприємств, забезпечивши їх взаємодію та взаємодоповненість як факторів її ефективності.

Масштабування, диверсифікація та розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств залежить від потенціалу інтернаціоналізації та міжнародної інтеграції бізнесу, що буде предметом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилюк І. І. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3> (дата звернення: 30.10.2024).
2. Бондаренко Н., Червонченко К. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств в умовах глобалізації економіки. *Соціальна економіка*. 2020. № 59. С. 105–117. DOI: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-59-11> (дата звернення: 30.10.2024).
3. Куліш Д. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств Європейського Союзу. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. Вип. 4. С. 71–78. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-10> (дата звернення: 30.10.2024).
4. Stanford A. W., Magnusson P. Export Performance: A Focus on Discretionary Adaptation. *Journal of International Marketing*. 2024. Vol. 25, Issue 4. Pp. 70–88. DOI: <https://doi.org/10.1509/jim.16.0114> (дата звернення: 30.10.2024).
5. Covin J. G., Miller D. International entrepreneurial orientation: conceptual considerations, research themes, measurement issues, and future research directions. *Entrepreneurship Theory and Practice*. 2014. Vol. 38 (1). Pp. 11–44. DOI: <https://doi.org/10.1111/etap.12027> (дата звернення: 30.10.2024).
6. Baker W. E., Grinstein A., Perin M. G. The Impact of Entrepreneurial Orientation on Foreign Market Entry: the Roles of Marketing Program Adaptation, Cultural Distance, and Unanticipated Events. *Journal of International Entrepreneurship*. 2020. Vol. 18 (1). Pp. 63–91. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10843-019-00257-0> (дата звернення: 30.10.2024).
7. Calantone R., Cavusgil T., Schmidt J., Shin G. C. Internationalization and the dynamic of product adaptation – an empirical investigation. *Journal of Product Innovation Management*. 2004. Vol. 21 (3). Pp. 185–198. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.0737-6782.2004.00069> (дата звернення: 30.10.2024).
8. Рахман М. С., Євтушенко В. А., Рудас Д. С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 47. С. 39–44. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure> (дата звернення: 30.10.2024).
9. Бердар М. М. Зовнішньоекономічний потенціал підприємств харчової промисловості та можливості його нарощування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 18, ч. 1. С. 40–45. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/10.pdf.9 (дата звернення: 30.10.2024).
10. Маслівець Г. Ю., Ігнатенко О. С. Зовнішньоекономічний потенціал регіону як чинник розвитку його конкурентоспроможності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 28. С. 85–89. DOI: <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2022.28.17> (дата звернення: 30.10.2024).
11. Бондар Ю. А., Легінькова Н. І., Фабрика І. В. Експортний потенціал підприємства: сутність, принципи формування та умови максимізації. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Вип. 16 (45). Серія «Соціальні та поведінкові науки». С. 125–140. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16\(45\)-125-140](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16(45)-125-140) (дата звернення: 30.10.2024).
12. Dergachova V. V., Ovcharova Sn. K., Martynenko O. V. Export potential of the enterprise in terms of exit on European Market. *Економічний вісник НТУУ*

- «КПІ». 2019. № 16. С. 105–115. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/181685/181583> (дата звернення: 30.10.2024).
13. Гронь О., Сікаленко О. Оцінювання експортного потенціалу підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2021. Т. 73. № 6. С. 115–122. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.06.115 (дата звернення: 30.10.2024).
14. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 №959-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 30.10.2024).
15. Експорт та імпорт України / Міністерство фінансів України. 2024. 18 квітня. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 30.10.2024).
16. Максимук А., Мрочко С. Аналіз структури експортно-імпоротної діяльності України за 2022 р. у порівнянні до минулих періодів та шляхи її відновлення. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 5. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.5-6> (дата звернення: 30.10.2024).
17. Грантова програма від Проекту USAID «Інвестиції для стійкості бізнесу» ефективно працює на ринку лізингу / Українське об'єднання лізингодавців. 2024. 22 серп. URL: <https://uul.com.ua/2024/grantova-programa-vid-proyektu-usaid-investytsiyi-dlya-stijkosti-biznesu-efektyvno-pratsyuye-na-rynku-lizyngu/> (дата звернення: 30.10.2024).
18. Україна із західними компаніями створила п'ять оборонних підприємств. *Militaryni*. 2024. 4 берез. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-iz-zahidnyumy-kompaniyamy-stvoryla-p-yat-oboronnyh-pidpryyemstv/> (дата звернення: 30.10.2024).

REFERENCES

1. Havryliuk, I. I. (2024). Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu [Foreign economic activity of Ukraine with the countries of the European Union]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3> [in Ukrainian].
2. Bondarenko, N., & Chervonchenko, K. (2020). Rozvytok zovnishnoekonomichnoi diialnosti ukraïnskyykh pidpryyemstv v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [Development of foreign economic activity of Ukrainian enterprises in the conditions of economic globalization]. *Sotsialna ekonomika – Social economy*, 59, 105–117. <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-59-11> [in Ukrainian].
3. Kulish, D. (2022). Zovnishnoekonomichna diialnist pidpryyemstv Yevropeiskoho Soiuzu [Foreign economic activity of enterprises of the European Union]. *Modeling the development of the economic systems*, 4, 71–78. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-10>
5. Covin, J. G., & Miller, D. (2014). International entrepreneurial orientation: conceptual considerations, research themes, measurement issues, and future research directions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 38(1), 11–44. <https://doi.org/10.1111/etap.12027>
6. Baker, W. E., Grinstein, A., & Perin, M. G. (2020). The Impact of Entrepreneurial Orientation on Foreign Market Entry: the Roles of Marketing Program Adaptation, Cultural Distance, and Unanticipated Events. *Journal of International Entrepreneurship*, Springer, 18(1), 63–91. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10843-019-00257-0>

7. Calantone, R., Cavusgil, T., Schmidt, J., & Shin, G. C. (2004). Internationalization and the dynamic of product adaptation – an empirical investigation. *Journal of Product Innovation Management*, 21(3), 185–198. <https://doi.org/10.1111/j.0737-6782.2004.00069>
8. Rakhman, M. S., Yevtushenko, V. A., & Rudas, D. S. (2020). Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy z krainamy YeS [Foreign economic activity of Ukraine with EU countries]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 47, 39–44. <https://doi.org/10.32843/infrastruct> [in Ukrainian].
9. Berdar, M. M. (2018). Zovnishnoekonomichniy potentsial pidpriemstv kharchovoi promyslovosti ta mozhlyvosti yoho naroshchuvannia [External economic potential of food industry enterprises and opportunities for its expansion]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 18(1), 40–45. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/10.pdf.9 [in Ukrainian].
10. Maslivets, H. Yu., & Ihnatenko, O. S. (2022). Zovnishnoekonomichniy potentsial rehionu yak chynnyk rozvytku yoho konkurentospromozhnosti [Foreign economic potential of the region as a factor in the development of its competitiveness]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini – Public management and administration in Ukraine*, 28, 85–89. <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.28.17> [in Ukrainian].
11. Bondar, Yu. A., Lehinkova, N. I., & Fabryka, I. V. (2021). Eksportnyi potentsial pidpriemstva: sutnist, pryntsyipy formuvannia ta umovy maksymizatsii [Export potential of the enterprise: Essence, principles of formation and conditions of maximization]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity. Seriiia «Sotsialni ta povedinkovi nauky» – Bulletin of postgraduate education. Social and Behavioral Sciences Series*, 16(45), 125–140. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16\(45\)-125-140](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-16(45)-125-140) [in Ukrainian].
12. Dergachova, V. V. Ovcharova, Sn. K., & Martynenko, O. V. (2019). Export potential of the enterprise in terms of exit on European Market. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» – Economic bulletin of NTUU «KPI»*, 16, 105–115. <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/181685/181583>
13. Hron, O., & Sikalenko, O. (2021). Otsiniuvannia eksportnoho potentsialu pidpriemstva [Evaluation of the export potential of the enterprise]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 73(6), 115–122. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.06.115 [in Ukrainian].
14. Pro zovnishnoekonomichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 16.04.1991 №959-XII. (1991). [On foreign economic activity. Law of Ukraine dated April 16, 1991]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> [in Ukrainian].
15. Ministry of Finance of Ukraine. (2024, July 11). *Eksport ta import Ukrainy* [Export and import of Ukraine of 2024]. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> [in Ukrainian].
16. Maksymuk, A., & Mrochko, S. (2023). Analiz struktury eksportno-importnoi diialnosti Ukrainy za 2022 r. u porivnianni do mynulykh periodiv ta shliakhy yii vidnovlennia [Analysis of the structure of export-import activity of Ukraine in 2022 compared to past periods and ways of its recovery]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka –*

- Digital economy and economic security*, 5, 37–43. <https://doi.org/10.32782/dees.5–6> [in Ukrainian].
17. Ukrainian Association of Lessors. (2024, August 22). *Hrantova prohrama vid Proiektu USAID «Investytsii dlia stiikosti biznesu» efektyvno pratsiuie na rynku lizynhu* [The grant program from the USAID Project «Investments for business sustainability» works effectively in the leasing market]. <https://uul.com.ua/2024/grantova-programa-vid-proyektu-usaid-investytsiyi-dlya-stiikosti-biznesu-efektyvno-pratsyuye-na-ryнку-lizyngu/> [in Ukrainian].
18. Ukraina iz zakhidnymy kompaniiamy stvoryla piat oboronnykh pidpriemstv. (2024, March 04). [Ukraine created five defense enterprises with Western companies]. *Militaryni*. <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-iz-zahidnymy-kompaniyamy-stvoryla-p-yat-oboronnyh-pidpriyemstv/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 05.11.2024

Стаття пройшла рецензування: 26.11.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

R. A. CHEMCHYKALENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Business and Consulting, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv

O. V. YARMAK

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine, Kharkiv

FOREIGN ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES AND ITS IMPROVEMENT IN THE CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATIONS OF THE BUSINESS ENVIRONMENT

Problem setting. Transformations of the modern business environment of business entities are fundamentally changing the architecture of international economic relations, which necessitates the implementation of innovative business models and processes of foreign economic activity of enterprises and requires a radical renewal of their foreign economic potential.

Recent research and publication analysis. Currently, in studies of theoretical and applied aspects of foreign economic activity of enterprises, its potential, its modern transformations and models have not yet been identified as a special object of scientific analysis.

Paper objective. The purpose of the article is to substantiate the theoretical and applied foundations of the development of the foreign economic potential of an enterprise as an integral socio-economic system in the conditions of modern social transformations.

Paper main body. In order to achieve the goals of the systematic analysis of foreign economic potential, it is advisable to supplement the resource-result and functional-target approaches with a subject-target approach, according to which the components of the foreign economic potential of enterprises are the potentials of foreign trade activity and investment and production foreign economic activity of enterprises.

Conclusion of the research. The interrelated areas of improving the foreign economic potential of enterprises in the context of modern transformations of its global and local business environment are:

1. Optimization of the structure of the potential of foreign economic activity of enterprises in accordance with its modern directions, forms and types.

2. In order to ensure balance and a positive balance of exports and imports, improving the export-import potential of domestic enterprises by implementing innovative models of foreign trade relations, in particular e-commerce, improving the quality and return on resources of foreign trade operations, etc.

3. Increasing the level of production and investment potential of enterprises, which will ensure increased participation of Ukrainian business in various forms of international cooperation.

4. Achieving positive synergy in the implementation of export-import and production-investment potentials of foreign economic activity of enterprises, ensuring their interaction and complementarity as factors of its efficiency and development.

Short Abstract for an article

Abstract. The feasibility of a subject-target approach to determining the structure of the foreign economic potential of an enterprise in accordance with the forms and types of foreign economic activity is substantiated in the article. On this basis, the main components of foreign economic potential – export-import and production-investment potentials are identified and characterized. The directions for improving the potential of foreign economic activity of domestic enterprises in the conditions of modern changes in its business environment are substantiated. The need to ensure positive synergy of the interconnected influence of export-import and production-investment potentials on the efficiency and development of foreign economic activity of enterprises is proven.

Key words: foreign economic activity, foreign economic potential of the enterprise, subject-specific approach, export-import and production-investment potentials of the enterprise's foreign economic activity, transformations of the business environment of foreign economic activity.

Article details:

Received: 05 November 2024

Revised: 26 November 2024

Accepted: 19 December 2024

Рекомендоване цитування: Чемчикаленко Р. А., Ярмак О. В. Зовнішньоекономічний потенціал підприємств та його удосконалення в умовах сучасних трансформацій бізнес-середовища. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 24–38. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-24>.

Suggested citation: Chemchukalenko, R. A., & Yarmak, O. V. (2024). Zovnishnoekonomichniyi potentsial pidpriemstv ta yoho udoskonalennia v umovakh suchasnykh transformatsii biznes-seredovyscha [Foreign economic potential of enterprises and its improvement in the conditions of modern transformations of the business environment]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4 (59), 24–38. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-24> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-39>
УДК 351.713:336.225

О. О. ДМИТРИК

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена діячка науки і техніки України,
завідувачка кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: o.o.dmytryk@nlu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5469-3867>

В. В. ЯКУТІН

адвокат, аспірант кафедри фінансового права,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: v.v.yakutin@nlu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/009-0001-4052-658X>

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛЮЧЕННЯ З РЕЄСТРУ ПЛАТНИКІВ ЄДИНОГО ПОДАТКУ¹

У статті з позицій принципів законності, визначеності та правомірних очікувань платників податків, а саме фізичних осіб – підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, проаналізовано проблеми ретроспективного виключення з реєстру платників єдиного податку. Констатовано, що виключення фізичних осіб – підприємців із реєстру платників єдиного податку «заднім числом» може створювати хибне враження про ухилення їх від сплати податків. Водночас

¹ © Дмитрик О. О., Якутін В. В., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

це явище має ознаки перевищення повноважень контролюючих органів, які порушують встановлені законодавством податкові процедури, що призводить до неефективного адміністрування податків і зборів.

Позначено підстави, умови та процедури набуття, збереження і втрати статусу платника єдиного податку. Серед підстав втрати статусу платника єдиного податку відповідно до положень Податкового кодексу України позначено: добровільний перехід на загальну систему оподаткування, припинення підприємницької діяльності, наявність податкового боргу, порушення умов спрощеної системи оподаткування тощо. З урахуванням судової практики наведено типові порушення податкових процедур з боку контролюючих органів, серед яких виокремлено: ненадсилання податкових вимог, ненадання актів перевірок у встановлені строки, позбавлення права платників податків на подання заперечень та пояснень, а також прийняття відповідних рішень без дотримання процедур.

З урахуванням аналізу практичних прикладів та судових рішень доведено, що виключення контролюючим органом платника єдиного податку зворотною дією є незаконним і суперечить принципам правової визначеності, законності та верховенства права. Констатовано необхідність дотримання законодавчо визначених правил податкового адміністрування контролюючими органами, а також важливість забезпечення прозорості, передбачуваності та законності рішень контролюючих органів. Запропоновано шляхи вдосконалення податкових процедур із метою захисту прав платників податків.

Ключові слова: контролюючі органи, ухилення від сплати податків, податкові процедури, адміністрування податків і зборів, правомірні очікування, принцип визначеності, загальна система оподаткування, податкове навантаження, захист прав платників податків.

Постановка проблеми. Платники податків, зокрема фізичні особи – підприємці, обираючи спрощену систему оподаткування, обліку та звітності як систему оподаткування мають правомірні очікування на спрощення відповідних податкових процедур, і зокрема тих, що стосуються: 1) нарахування, 2) обліку, 3) звітності. Крім цього, правомірні очікування платника податків також пов'язано з цілком логічним сподіванням на зменшення податкового тиску на такого платника шляхом заміни сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку, а також можливості застосування меншого розміру ставки податку порівняно із загальною системою оподаткування. Очевидно, що податкове навантаження з єдиного податку є значно меншими порівняно з тиском тих податків, які суб'єкт господарювання зобов'язаний сплачувати, перебуваючи на загальній системі оподаткування.

Позначимо, що як набуття статусу платника єдиного податку, так і його втрата (позбавлення) залежать від визначених податковим законодавством

обставин. Указані обставини полягають у дотриманні (набуття статусу) та недотриманні (втрата / позбавлення статусу) платником податків встановлених Податковим кодексом України (далі – ПК України) вимог, а їх настання обумовлене перш за все самостійним рішенням самого платника податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання податкового адміністрування, належного здійснення податкових процедур контролюючими органами, ухилення від сплати податків, а також проблеми спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, і зокрема ті, що пов'язані з включенням / виключенням контролюючими органами платників із Реєстру платників єдиного податку, перебувають у полі зору численних науковців: Ю. І. Аністратенко (Yu. I. Anistratenko) [1], Ю. О. Костенко (Yu. O. Kostenko) [2], К. Л. Павлуненко (K. L. Pavlunenko) [3], О. О. Семчик (O. O. Semchyk) [4], О. М. Чудак (O. M. Chudak) [5; 6], І. В. Ясько (I. V. Yasko) [7] та ін. Водночас вони не втрачають своєї актуальності. Наразі питання ретроспективного виключення платників податків із Реєстру платників єдиного податку [8], тобто анулювання статусу датою, що передує моменту офіційного повідомлення про це платника, стало однією з актуальних проблем податкового адміністрування в Україні.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз процедури виключення контролюючими органами з Реєстру платників єдиного податку певних суб'єктів господарювання з ретроактивним застосуванням (на прикладі фізичних осіб – підприємців, які мають статус платника єдиного податку третьої групи (далі – ФОП третьої групи)).

Виклад основного матеріалу. Важливо звернути увагу на втрату платником податків статусу платника єдиного податку за рішенням контролюючого органу. Цей аспект ми розглянемо саме в розрізі позбавлення статусу платника єдиного податку зворотною дією. Йдеться саме про практику застосування контролюючими органами положень пунктів 299.10–299.11 ст. 299 ПК України [Там само].

Нагадаємо, що підстави анулювання реєстрації платником єдиного податку ФОП третьої групи шляхом виключення з Реєстру платників єдиного податку за рішенням контролюючого органу передбачені п. 299.10 ст. 299 ПК України. До їх кола віднесено:

1) добровільний перехід зі спрощеної на загальну систему оподаткування, що відбувається шляхом подачі заяви про відмову від застосування спрощеної системи оподаткування у зв'язку з переходом на сплату інших податків і зборів;

2) припинення підприємницької діяльності фізичною особою – підприємцем відповідно до закону;

3) набуття платником податку статусу резидента «Дія Сіті»;

4) втрата платником єдиного податку третьої групи статусу електронного резидента (е-резидента);

5) застосування до платника податків санкцій на підставі Закону України «Про санкції»;

6) у випадках, визначених підп. 298.2.3 п. 298.2 та підп. 298.8.6 п. 298.8 ст. 298 ПК України [8].

При цьому відповідно до положень підп. 298.2.3 п. 298.2 ст. 298 ПК України для платників єдиного податку встановлено обов'язок перейти на сплату інших податків і зборів, визначених ПК України, у виключних випадках [8]. Такими випадками, наприклад, є: а) перевищення протягом календарного року встановленого обсягу доходу; б) здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування; в) провадження видів діяльності, не зазначених у Реєстрі платників єдиного податку; г) наявності податкового боргу тощо [9].

Серед наведених вище обставин значиться наявність податкового боргу. Такий факт вимагає від платника податків активної поведінки. Йдеться про виконання особою певного обов'язку стосовно переходу на загальну систему оподаткування, що передбачає сплату інших податків і зборів, визначених ПК України. Податковий борг своєю чергою повинен (1) бути наявним і (2) перевищувати 180 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (абзац 3-й п. 59.1 ст. 59 ПК України), інакше кажучи, бути більшим за 3060 грн на кожне перше число місяця протягом двох послідовних кварталів [7]. Підкреслимо, що невиконання вказаного вище обов'язку, тобто неперехід ФОП третьої групи на сплату інших податків і зборів зі спрощеної системи оподаткування за озвучених вище умов, стає законною підставою згідно з п. 299.10 ст. 299 ПК України для контролюючого органу анулювати реєстрацію платника єдиного податку шляхом виключення його з відповідного Реєстру.

Приписами п. 299.11 ст. 299 ПК України встановлено, що в разі виявлення відповідним контролюючим органом під час проведення перевірок порушень платником єдиного податку першої–третьої груп вимог, встановлених цією главою, анулювання реєстрації платника єдиного податку першої–третьої груп проводиться за рішенням такого органу, прийнятим на підставі акта перевірки, з першого числа місяця, наступного за кварталом, у якому допущено порушення [9].

Системне тлумачення наведених положень дозволяє констатувати, що контролюючий орган може прийняти рішення про анулювання реєстрації платника єдиного податку першої–третьої груп тільки в разі:

- 1) проведення перевірки порушень платником єдиного податку умов застосування спрощеної системи;
- 2) виявлення під час перевірки порушень платником єдиного податку умов застосування спрощеної системи;
- 3) складення акта перевірки;
- 4) прийняття рішення про анулювання реєстрації платника єдиного податку на підставі акта перевірки з першого числа місяця, наступного за кварталом, у якому допущено порушення.

Таким чином, ми можемо резюмувати, що втрата статусу платника єдиного податку в разі наявності податкового боргу та непереходу на загальну систему оподаткування є результатом порушенням платником єдиного податку умов застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Виявлення такого порушення та подальше анулювання реєстрації такого суб'єкта як платника єдиного податку повинні здійснюватися в порядку, передбаченому ПК України. А це означає, що до контролюючих органів поставлено вимогу дотримання відповідної податкової процедури, що закріплена в ПК України.

Наведемо конкретний приклад із практики. Платник податку – ФОП третьої групи, здійснюючи безперервно (у тому числі й у період дії воєнного стану) господарську діяльність та перебуваючи на спрощеній системі оподаткування з 2016 р., 12 червня 2024 р. отримує через електронний кабінет лист від податкового органу (відділу податків та зборів із фізичних осіб та проведення камеральних перевірок управління оподаткування фізичних осіб контролюючого органу). У листі контролюючий орган повідомляє платника про те, що (1) подана останнім звітність за перший квартал 2024 р. не відповідає системі оподаткування, обліку та звітності, на якій перебуває платник; (2) останній перебуває на загальній системі оподаткування, обліку та звітності з 01.04.2023. Після отримання вказаного листа ФОП третьої групи, отримавши інформацію із Реєстру платників єдиного податку, констатував факт, що за даними цього Реєстру його реєстрацію анульовано 31.03.2023. Інакше кажучи, ФОП третьої групи дізнається про виключення його з відповідного Реєстру через рік після такої події. До 12.06.2024 ФОП третьої групи сплачував єдиний податок та подавав звітність як платник такого податку, а контролюючий орган своєю чергою приймав таку звітність без відповідного реагування на те, що мало бути змінено статус такої особи, тобто не зазначав під час прийняття декларацій наявність помилок або невідповідностей у тих даних, які позначав платник, у тому числі помилок, пов'язаних із набуттям певного статусу і перебування на відповідній системі оподаткування. Для з'ясування обставин цієї ситуації платник звертається до податкового органу із запитом про надання інформації.

На запит, надісланий до контролюючого органу, ФОП третьої групи в червні 2024 р. отримує: 1) акт про результати камеральної перевірки (24.03.2023); 2) рішення про виключення з реєстру платника єдиного податку (27.03.2023). Зі змісту цих документів особі стає відомо, що ним нібито було порушене положення підп. 8 підп. 298.2.3 п. 298.2 ст. 298 ПК України стосовно наявності податкового боргу та нездійснення добровільного переходу на загальну систему оподаткування.

Із наведеного очевидно, що ФОП третьої групи від дати виключення його з Реєстру платників єдиного податку перебуває на загальній системі оподаткування, обліку та звітності. Загальна система передбачає відмінну від спрощеної звітність, сплату інших податків і зборів (до кола яких належать у тому числі податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, єдиний соціальний внесок) замість сплати єдиного податку, який має менше загальне податкове навантаження. Міркуючи щодо наведеного прикладу, ми маємо констатувати, що більше року ФОП третьої групи порушує вимоги ПК України, адже він фактично не перейшов на загальну систему оподаткування та не сплачує податки і збори за загальними правилами. І в цьому контексті логічно постає питання: чи можна вважати такі діяння (у цьому разі – бездіяльність платника податків) ухиленням від сплати податків? І друге питання – чи відповідають чинному законодавству дії податкового органу щодо виключення з Реєстру платника зворотною датою. Наша відповідь на ці питання негативна.

Для обґрунтування нашої позиції потрібно дослідити, якими мають бути відповідно до ПК України дії платника податків – ФОП третьої групи в описаному випадку, чи є в такого суб'єкта варіанти поведінки, а також правомірність дій контролюючого органу.

Відповідно до п. 299.11 ст. 299 ПК України в разі виявлення відповідним контролюючим органом під час проведення перевірок порушень платником єдиного податку першої–третьої груп вимог, що наведені в ПК України, анулювання реєстрації платника єдиного податку першої–третьої груп проводиться за рішенням такого органу, прийнятим на підставі акта перевірки, з першого числа місяця, наступного за кварталом, у якому допущено порушення. У такому випадку суб'єкт господарювання має право обрати спрощену систему або перейти на таку систему оподаткування після закінчення чотирьох послідовних кварталів із моменту прийняття рішення контролюючим органом [9].

Буквальне тлумачення наведеної норми дозволяє констатувати, що у випадку виключення суб'єкта господарювання із Реєстру платників єдиного податку такий суб'єкт із метою повернення до спрощеної системи оподаткування має один варіант поведінки: подати до контролюючого органу за місцем податкової адреси заяву про перехід із загальної системи оподаткування,

обліку та звітності на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку наступного календарного кварталу та *перейти* на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності після закінчення чотирьох послідовних кварталів із моменту прийняття рішення контролюючим органом.

Варто зауважити, що, реалізуючи своє право на повернення, ФОП третьої групи визнає:

1) що ним дійсно було вчинене порушення умов застосування спрощеної системи (наявність податкового боргу відповідної суми та за дотримання темпоральних умов);

2) таке порушення було виявлене контролюючим органом під час камеральної перевірки порушень платником єдиного податку умов застосування спрощеної системи та зафіксоване в акті про результати останньої (яку проведено без порушень процедури);

3) прийняте рішення про виключення його з Реєстру платників єдиного податку на підставі вказаного акта є правомірним та прийнятим без порушень законної процедури.

Крім зазначеного, для реалізації *обрання* або *переходу* на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності перед платником єдиного податку, зокрема ФОП третьої групи, постає необхідність вчинити такі дії:

1) подати податкову звітність за період перебування на загальній системі оподаткування;

2) сплатити податки відповідно до законодавства, що регулює загальну систему оподаткування;

3) сплатити штраф за неподання або несвоєчасне подання податкової звітності або невиконання вимог щодо внесення змін до податкової звітності.

Також ми маємо звернути увагу на законодавчо передбачену можливість, яку має ФОП третьої групи, а саме оскарження рішення контролюючого органу про виключення з Реєстру платників єдиного податку. Для оскарження вказаного рішення тим самим визнання його протиправним та скасування потрібні законні підстави. Такою підставою є порушення контролюючим органом приписів ПК України щодо дотримання законної процедури анулювання реєстрації платника єдиного податку, зокрема процедур:

– проведення перевірки порушень платником єдиного податку умов застосування спрощеної системи;

– виявлення таких порушень саме під час перевірки;

– складення акта про результати такої перевірки;

– прийняття рішення про виключення з Реєстру платника єдиного податку.

Як ми вказали вище, описуючи наведену ситуацію, з отриманих ФОП третьої групи акта про результати камеральної перевірки та рішення про виключення з Реєстру платника єдиного податку може вбачатися, що податковий орган, керуючись положеннями ПК України, дотримав процедуру анулювання реєстрації платника єдиного податку. А саме контролюючий орган: провів камеральну перевірку, склав за її результатами акт, на підставі якого прийняв відповідне рішення. Водночас, на наше переконання, вказане формальне дотримання цієї процедури саме собою не засвідчує відсутність порушень у цій процедурі положень ПК України.

На наш погляд, виходячи з тих фактичних умов, що нами були описані, контролюючий орган порушив наступні норми ПК України. По-перше, контролюючим органом не була надіслана ФОП третьої групи податкова вимога, чим було порушено п. 59.1 ст. 59 ПК України. Відповідно до п. 59.1 ст. 59 ПК України, у разі коли у платника податків виник податковий борг, контролюючий орган надсилає (вручає) йому податкову вимогу в порядку, визначеному для надсилання (вручення) податкового повідомлення-рішення [8].

Крім того, звернімо увагу, що контролюючий орган у рішенні про виключення з Реєстру платника єдиного податку зобов'язаний позначити, чи був наявний податковий борг у розмірі, який перевищує 3060,00 грн на кожне перше число місяця протягом двох послідовних кварталів. При цьому вказівка лише на наявність боргу на перше число місяця, у якому було виключено з Реєстру (за фабулою, це березень 2023 р.), без позначення відповідного розміру не може вважатися належним застосуванням ст. 59 ПК України.

По-друге, контролюючий орган не вручив (та/або не надіслав) ФОП третьої групи як платнику податків для підписання акт про результат перевірки протягом трьох робочих днів із 24.03.2023. Таким чином, ФОП третьої групи мав би бути повідомлений з 27 по 29 березня 2023 р.

Відповідно до п. 76.2 ст. 76 ПК України порядок оформлення результатів камеральної перевірки здійснюється відповідно до вимог ст. 86 ПК України. Однією з вимог ст. 86 ПК України є складення акта у двох примірниках, за підписами посадових осіб такого органу, які проводили перевірку, і після реєстрації в контролюючому органі вручення або надсилання для підписання протягом трьох робочих днів платнику податків у порядку, визначеному ст. 42 ПК України [9].

По-третє, не надавши згаданий акт про результат проведеної перевірки, контролюючий орган позбавив ФОП третьої групи права подати заперечення та додаткові документи та/або пояснення. Як зазначено в п. 86.7 ст. 86 ПК України, у разі незгоди платника податків або його представників із висновками перевірки чи фактами і даними, викладеними в акті (довідці)

перевірки, вони мають право подати свої заперечення та додаткові документи і пояснення, зокрема, але не виключно, документи, що підтверджують відсутність вини, наявність пом'якшувальних обставин або обставин, що звільняють від фінансової відповідальності відповідно до ПК України, до контролюючого органу, який проводив перевірку платника податків, протягом 10 робочих днів з дня, наступного за днем отримання акта (довідки) [9].

Інакше кажучи, у разі дотримання контролюючим органом зазначеної норми ФОП третьої групи мав би 10 робочих днів із дня отримання примірника акта про результати перевірки на надання таких заперечень.

По-четверте, контролюючий орган прийняв рішення про виключення з Реєстру платника єдиного податку через три дні з дня складення акта, тобто до спливу строку подання платником податків заперечень. А також до моменту отримання платником податків самого акта, ознайомлення із ним та відповідно – до подання заперечень щодо його змісту.

Судова практика, наразі є доволі широкою стосовно неправомірності виключення з Реєстру платника єдиного податку. Позначимо деякі з судових рішень.

Щодо ненадіслання контролюючим органом ФОП третьої групи податкової вимоги в порушення приписів п. 59.1 ст. 59 ПК України.

У Рішенні Харківського окружного адміністративного суду від 11.09.2020 у справі № 520/7803/2020 наведено таке тлумачення припису п. 59.1 ст. 59 ПК України:

«... суд звертає увагу, що в силу положень пункту 59.1 статті 59 ПК України відповідач зобов'язаний був надіслати позивачу податкову вимогу про сплату боргу у спосіб, визначений Податковим кодексом України, чого зроблено контролюючим органом не було...» [10]. Таким чином, суд наголошує саме на обов'язку контролюючого органу надсилати платнику податків податкову вимогу в разі сформування податкового боргу у платника.

Щодо невручення (ненадіслання) контролюючим органом ФОПу третьої групи для підписання акта про результат проведеної камеральної перевірки.

У Рішенні Харківського окружного адміністративного суду від 01.07.2020 у справі № 520/4251/2020 суд наголошує на недотриманні приписів статей 86 та 42 ПК України:

«Відповідачем не надані належні та допустимі докази на підтвердження направлення на адресу позивача вказаного акта про результати перевірки платника єдиного податку та виявлені порушення щодо перебування на спрощеній системі оподаткування № 213/20-40-53-06-08/34385054 від 01.04.2019 року та рішення від 01.04.2019 року № 119» [11]. У вказаному рішенні судом констатоване порушення процедури проведення камеральної

перевірки, а саме її завершального етапу – вручення або надіслання акта про результат перевірки для підписання протягом трьох робочих днів платнику податків у порядку, визначеному ст. 42 ПК України.

Щодо позбавлення ФОП третьої групи права подати заперечення та додаткові документи та/або пояснення у відповідь на отриманий акт про результати проведеної камеральної перевірки.

У постанові Верховного Суду від 15.01.2019 у справі № 826/3576/15 [12] суд наголошує на порушенні контролюючим органом п. 86.7 ст. 86 ПК України під час прийняття ним актів індивідуальної дії (актів перевірок):

«...позивач був позбавлений можливості подати заперечення проти висновків актів перевірок, а спірні рішення прийняті до спливу строку подачі платником заперечень проти висновків результатів контрольних заходів, відтак останні є такими, що прийняті з порушенням закону, а тому є протиправними та підлягають скасуванню...» [12].

Про таке ж порушення зазначено і в постанові Другого апеляційного адміністративного суду від 16.09.2020 у справі № 520/520/20 [13]:

«Крім того, колегія суддів звертає увагу на те, що оскаржуване рішення прийняте податковим органом у день складення акта про результати перевірки ... у зв'язку з чим, позивач був позбавлений можливості подати свої заперечення до акта та/або додаткові документи.

Таким чином, рішення ГУ ДПС у Харківській області № 1467 від 30.09.2019 року про анулювання реєстрації та виключення з Реєстру платників єдиного податку, прийняте ... з порушенням вимог ст. 86 ПК України, а відтак є протиправними» [13].

Крім того, за змістом процитованої вище постанови очевидне ще одне порушення контролюючого органу, а саме прийняття рішення про виключення з реєстру платника єдиного податку як до моменту підписання акта платником податків, так і до спливу строку подання платником податків заперечень.

Поряд із вказаним важливо зазначити, що, наприклад, у вже згаданому Рішенні Харківського окружного адміністративного суду від 01.07.2020 у справі № 520/4251/2020 [11] судом також розтлумачена норма щодо строку звернення до суду, зокрема:

«Відповідно до ч. 2 ст. 122 КАС України, для звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. З огляду на те, що наявні підстави вважати, що позивач дізнався про порушення своїх прав з моменту отримання рішення від 01.04.2019 року № 119, тобто 16.03.2020 року.

Як вбачається з матеріалів справи, позивач звернувся до суду 31.03.2020 року, відповідно до штампу поштового відділення на конверті, у якому позовну заяву з додатками надіслано до суду. Враховуючи викладене, позивач звернувся до суду без пропуску строку на звернення до суду, визначеного положенням ст. 122 КАС України» [14].

Ураховуючи те, що в аналізованій нами ситуації ФОП третьої групи дізнався про виключення його з Реєстру платників єдиного податку більше ніж через рік після такої події, наведене судове тлумачення вказує на необхідність чіткого визначення терміну (дати), коли ФОП третьої групи дізнався (або повинен був дізнатися) про порушення своїх прав. Вирішення вказаного питання є вкрай важливим, адже має наслідком обрання двох варіантів дій: по-перше, подати позовну заяву (із зазначенням дотримання строку на звернення до суду) або, по-друге, позовну заяву разом із заявою про поновлення пропущеного строку звернення до адміністративного суду.

Аналіз наведених та інших судових рішень дозволяє констатувати, що порушення процедури прийняття рішення (акта індивідуальної дії) як акта перевірки, так і рішення про виключення з Реєстру платників єдиного податку має наслідком їх протиправність (незаконність) та скасування.

Міркуючи далі з приводу позначеної нами ситуації, зосередимо увагу на темпоральній складовій, яка стосується строку виключення такого суб'єкта з Реєстру. Як ми зазначали, виключення ФОП третьої групи з Реєстру (за описаною фавбулою) відбулося у 2023 р. Водночас протягом наступного періоду, (а це строк, що становить рік) контролюючий орган продовжував приймати звітність та, відповідно, обліковувати сплату податку від ФОП третьої групи саме як від платника єдиного податку. Указаний факт у системному зв'язку з фактом отримання платником листа від податкових органів (яким платнику повідомлено про виключення із Реєстру та перебування на загальній системі оподаткування), що також відбулося більше ніж через рік, засвідчує виключення з Реєстру платників єдиного податку ретроактивно, інакше кажучи – «заднім числом».

На наш погляд, виключення з Реєстру платників єдиного податку минулою датою є порушенням контролюючими органами чинного податкового законодавства. Згідно з частиною 2 ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [15]. Указана норма ставить перед контролюючим органом та його посадовими особами обов'язок діяти тільки на підставі положень Конституції України та ПК України. Порушення ж норм останніх має

призводити до визнання дій та/або бездіяльності протиправними і скасування протиправних рішень.

Стосовно цього наведемо рішення Харківського окружного адміністративного суду від 11.09.2020 у справі № 520/7803/2020, у якому судом вказано, що у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямовано це рішення (дію); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку [10].

Своєю чергою щодо тлумачення порушення процедури прийняття акта Верховний Суд у постанові від 18.01.2023 у справі № 826/10888/18 [16] вказує:

«... саме по собі порушення процедури прийняття акта не повинно породжувати правових наслідків для його правомірності, крім випадків, прямо передбачених законом. Виходячи з міркувань розумності та доцільності, деякі вимоги до процедури прийняття акта необхідно розуміти не як вимоги до самого акта, а як вимоги до суб'єктів владних повноважень, уповноважених на його прийняття. Дефектні процедури прийняття адміністративного акта, як правило, тягнуть настання дефектних наслідків. Разом із тим не кожен дефект акта робить його неправомірним. Фундаментальне порушення – це таке порушення суб'єктом владних повноважень норм права, допущення суттєвої, істотної помилки під час прийняття певного рішення, яке мало наслідком прийняття незаконного рішення. Стосовно ж процедурних порушень, то залежно від їх характеру вони можуть мати наслідком нікчемність або оспорюваність акта, а в певних випадках, коли йдеться про порушення суто формальні, взагалі не впливають на його правомірність. Отже, порушення такої процедури може бути підставою до скасування рішення суб'єкта владних повноважень лише за тієї умови, що воно вплинуло або могло вплинути на правильність рішення» [16].

Із змісту процитованого вбачається, що порушення процедури впливає на правомірність рішення тільки за умови, що таке порушення вплинуло або

могло вплинути на правильність рішення. Такі порушення роблять акт нікчемним чи оспорюваним. Своєю чергою формальні порушення не повинні впливати на правомірність акта.

Як вбачається, наведений нами приклад і позначені обставини, факти й обґрунтування є такими, що вказують саме на порушення процедури, що впливають на правильність рішення, а не є суто формальними. На наше переконання, доцільно в цьому випадку говорити про неповідомлення платника єдиного податку про складений щодо нього акт про результати перевірки та ненадання можливості не тільки подати заперечення проти такого акта, а взагалі ознайомитися з ним.

Наявність вимог до контролюючого органу надсилати (вручати) платнику податків акти перевірок у встановлений ПК України строк та спосіб повинно викоринювати незаконну практику виключень з Реєстру ретроспективно. Крім того, вказаний обов'язок спрямований ствердити те, що платник податків не повинен отримувати акти індивідуальної дії, прийняті щодо нього тільки за його зверненням до контролюючого органу.

І ще один аспект, вартий уваги. Ми позначали, що виключення ФОП з Реєстру платників єдиного податку минулою датою може створювати хибне враження про ухилення від сплати податків таких осіб. По-перше, з огляду на те, що підставою виключення з Реєстру платників єдиного податку в разі виникнення податкового боргу є наявність боргу, який перевищує 3060,00 грн, тобто ця сума коштів може бути і 3062,00 грн, і 15 000 грн і більше. Маючи такий низький поріг податкового боргу, не можна говорити саме про ухилення від сплати податків. Справа в тому, що ухилення від сплати податків передбачає ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах, а це 4 542 000,00 грн і більше (як закріплено в частині першій ст. 212 Кримінального кодексу України) [17].

По-друге, ухилення від сплати податків як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 212 КК України повинне вчинятися умисно [17]. У досліджуваному випадку говорити про наявність вини, тим більше у формі умислу, з боку платника податків необ'єктивно і недоцільно з огляду на наведені фактичні обставини та порушення контролюючого органу.

По-третє, що стосується несплати відповідним платником податків, якому рік невідомо про виключення його з Реєстру платників єдиного податку, податків на загальній системі оподаткування, обліку та звітності, то цей факт уже є наслідком відповідного виключення з Реєстру платників єдиного податку. До того ж правомірність такого виключення може бути оспорено в адміністративному чи судовому порядку. При цьому за таких умов для визнання такої несплати ухиленням так само важливо з'ясувати як мінімум ви-

щеназвані аспекти. Нагадаємо, що це принаймні: 1) наявність ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у розмірі 4 542 000,00 грн і більше від цього платника; 2) наявність вини (у формі умислу) з боку такого платника податків.

Висновки. Наразі непоодинокую є практика контролюючих органів виключення платників з Реєстру єдиного податку ретроспективно, що порушує принципи, передбачені Конституцією та ПК України. Йдеться передусім про такі порушення податкових процедур, як неповідомлення платника про перевірку та її результати; ненадання можливості подати заперечення або пояснення; ненадання податкової вимоги; недотримання строків повідомлення платників; позбавлення платників права на оскарження та ін. Численні судові рішення підтверджують незаконність дій контролюючих органів у розглядуваних випадках.

Ураховуючи досліджений приклад, приписи чинного законодавства та судову практику, підкреслимо, що виключення з Реєстру платників єдиного податку ретроспективно є неправомірними з боку контролюючих органів. Платники податків за таких обставин можуть бути звинувачені у невиконанні зобов'язань щодо загальної системи оподаткування, незважаючи на те, що вони діяли відповідно до статусу, відображеного в офіційних даних Реєстру. Водночас ця обставина не може свідчити про ухилення таких платників від сплати податків. Виключення з Реєстру платників єдиного податку минулою датою призводить до того, що платником податків не сплачені за певний строк окремі податки, які він зобов'язаний сплачувати, перебуваючи на загальній системі оподаткування, однак останнє не можна вважати ухиленням від сплати податків відповідно до ст. 212 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аністратенко Ю. С. Концептуалізація правового регулювання оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні : монографія. Київ : Рута, 2016. 397 с.
2. Костенко Ю. О. Податкове стимулювання суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 101–105.
3. Павлуненко К. Л. Особливості реалізації контрольної функції податкових органів під час воєнного стану. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 6. С. 108–113. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2023/22.pdf (дата звернення: 08.11.2024).
4. Семчик О. О. Адміністрування податків і зборів за принципом урядування на основі даних: правовий аспект. *Право та державне управління*. 2019. №4. С. 78–84.
5. Чудак О. М. Трансформація правового регулювання адміністрування податків і зборів в контексті цифровізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73),

- № 1. С. 106–113. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/1_2023.pdf (дата звернення: 08.11.2024).
6. Чудак О. М. Вплив цифровізації на адміністрування податків і зборів в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 2. С. 71–77. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/843/653> (дата звернення: 08.11.2024).
 7. Ясько І. В. Теоретико-правові засади податкового адміністрування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ, 2018. 195 с.
 8. Реєстр платників єдиного податку. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua/registers> (дата звернення: 15.10.2024).
 9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 08.11.2024).
 10. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 11.09.2020 у справі № 520/7803/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91479152> (дата звернення: 08.11.2024).
 11. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 01.07.2020 у справі № 520/4251/2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90146909> (дата звернення: 08.11.2024).
 12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15.01.2019 у справі № 826/3576/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79266759> (дата звернення: 08.11.2024).
 13. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 16.09.2020 у справі № 520/520/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91568652> (дата звернення: 08.11.2024).
 14. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 08.11.2024).
 15. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.11.2024).
 16. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 18.01.2023 у справі № 826/10888/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108541239> (дата звернення: 08.11.2024).
 17. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 08.11.2024).

REFERENCES

1. Anistratenko, Yu. S. (2016). *Kontseptualizatsiia pravovoho rehuliuвання opodatkuvannya maloho ta serednoho biznesu v Ukraini* [Conceptualization of legal regulation of taxation of small and medium-sized businesses in Ukraine]. Ruta [in Ukrainian].
2. Kostenko, Yu. O. (2022). Podatkove stymuliuвання subiektiv maloho pidpriemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Tax incentives for small business entities under martial law]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Carpathian Legal Bulletin*, 6(47), 101–105 [in Ukrainian].
3. Pavlunenko, K. L. (2023). Osoblyvosti realizatsii kontrolnoi funktsii podatkovykh orhaniv pid chas voiennoho stanu [Peculiarities of the implementation of the control

- function of tax authorities during martial law]. *Juris Europensis Scientia – Science of European Law*, 6, 108–113. http://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2023/22.pdf [in Ukrainian].
4. Semchuk, O. O. (2019). Administruvannia podatkiv i zboriv za pryntsyptom uriaduvannia na osnovi danykh: pravovy aspekt [Administration of taxes and fees based on the principle of data-based governance: A legal aspect]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 4, 78–84 [in Ukrainian].
 5. Chudak, O. M. (2023). Transformatsiia pravovoho rehuliuвання administruvannia podatkiv i zboriv v konteksti tsyfrovizatsii [Transformation of legal regulation of tax and fee administration in the context of digitalization]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Yurydychni nauky – Academic notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Legal Sciences*, 34(73), 1, 106–113. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/1_2023.pdf [in Ukrainian].
 6. Chudak, O. M. (2022). Vplyv tsyfrovizatsii na administruvannia podatkiv i zboriv v Ukraini [The impact of digitalization on tax and fee administration in Ukraine]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovations*, 2, 71–77. <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/843/653> [in Ukrainian].
 7. Yasko, I. V. (2018). *Teoretyko-pravovi zasady podatkovoho administruvannia v Ukraini* [Theoretical and legal principles of tax administration in Ukraine]. (Candidate thesis) [in Ukrainian].
 8. Reiestr platnykiv yedynoho podatku [Register of single tax payers]. <https://cabinet.tax.gov.ua/registers> [in Ukrainian].
 9. Podatkovi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 №2755-VI. (2010). [Tax Code of Ukraine dated December 02, 2010]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
 10. Rishennia Kharkivskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 11.09.2020 №520/7803/2020. (2020). [Decision of the Kharkiv District Administrative Court dated November 09, 2020 in case No. 520/7803/2020]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91479152> [in Ukrainian].
 11. Rishennia Kharkivskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 01.07.2020 №520/4251/2020. (2020). [Decision of the Kharkiv District Administrative Court dated July 01, 2020 in case No. 520/4251/2020]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90146909> [in Ukrainian].
 12. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 15.01.2019 №826/3576/15. (2019). [Resolution of the Supreme Court of the Cassation Administrative Court dated January 15, 2019 in case No. 826/3576/15]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79266759> [in Ukrainian].
 13. Postanova Druhoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 16.09.2020 №520/520/20. (2020). [Resolution of the Second Administrative Court of Appeal dated September 09, 2020 in case No. 520/520/20]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91568652> [in Ukrainian].
 14. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 №2747-IV. (2005). [Code of Administrative Procedure of Ukraine dated July 06, 2005]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

15. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. (1996). [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
16. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 18.01.2023 u spravi № 826/10888/18. (2023). [Resolution of the Supreme Court of the Cassation Administrative Court dated January 18, 2023 in case No. 826/10888/18]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108541239> [in Ukrainian].
17. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. (2001). [Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 11.11.2024

Стаття пройшла рецензування: 28.11.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

O. O. DMYTRYK

Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

V. V. YAKUTIN

Lawyer, postgraduate student of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

CURRENT PROBLEMS OF EXCLUSION FROM THE REGISTER OF SINGLE TAX PAYERS

Problem setting. The acquisition of the status of a single tax payer and its loss (deprivation) depend on the circumstances specified by tax legislation. The specified circumstances consist of compliance (acquisition of status) and non-compliance (loss/deprivation of status) by the taxpayer with the requirements established by the Tax Code of Ukraine, and their occurrence is primarily determined by the independent decision of the taxpayer himself.

Recent research and publication analysis. Issues of tax administration, proper implementation of tax procedures by controlling authorities, tax evasion, and problems of a simplified system of taxation, accounting and reporting, and in particular, those which related to the inclusion/exclusion of taxpayers from the Register of Single Tax Payers by controlling authorities, are in the field of view of numerous scholars.

Paper objective. The purpose of the article is to analyze the procedure for excluding certain business entities from the Register of Single Tax Payers by controlling authorities with retroactive application (using the example of individual entrepreneurs who have the status of a single tax payer of the third group).

Paper main body. Exclusion from the Register of Single Tax Payers by the past date is a violation of the current tax legislation by the controlling bodies. Analysis of court decisions allows us to state that violation of the procedure for making a decision (act of individual action) as the act of inspection and as the decision to exclude from the Register of Single Tax Payers has the consequence of their illegality (illegality) and cancellation.

The presence of requirements to the controlling authority to send (deliver) to the taxpayer the inspection reports within the time period and method established by the Tax Code of Ukraine should retrospectively eradicate the illegal practice of exclusions from the Register. In addition, the specified duty is aimed at confirming that the taxpayer should not receive acts of individual action that adopted regarding him only upon his application to the controlling authority.

Conclusion of the research. Currently, the practice of retrospectively excluding taxpayers from the Register of Single Tax Payers is not uncommon, which violates the principles stipulated by the Constitution and the Tax Code of Ukraine. This primarily concerns such violations of tax procedures as: failure to notify the taxpayer of the audit and its results; failure to provide an opportunity to submit objections or explanations; failure to submit a tax claim; failure to comply with the deadlines for notifying taxpayers; deprivation of taxpayers of the right to appeal; etc.

Taxpayers in such circumstances may be accused of failure to fulfill obligations under the general taxation system, despite the fact that they acted in accordance with the status indicated in the official data of the Register. At the same time, this circumstance cannot indicate that such taxpayers evaded paying taxes in accordance with Article 212 of the Criminal Code of Ukraine.

Short Abstract for an article

Abstract. The problems of retrospective exclusion from the register of single tax payers from the standpoint of the principles of legality, certainty and legitimate expectations of taxpayers, specifically, individual entrepreneurs who have chosen a simplified system of taxation, accounting and reporting, are analyzed in the article. It is stated that the exclusion of individual entrepreneurs from the register of single tax payers «retroactively» may create a false impression of their tax evasion. At the same time, this phenomenon has signs of excess of authority of controlling authorities, which violate tax procedures established by law, which leads to inefficient administration of taxes and fees.

The grounds, conditions and procedures for acquiring, maintaining and losing the status of a single tax payer are indicated. The grounds for losing the status of a single tax payer in accordance with the provisions of the Tax Code of Ukraine include: voluntary transition to the general taxation system, termination of business activities, existence of tax debt, violation of the terms of the simplified taxation system, etc. Taking into account judicial practice, typical violations of tax procedures by controlling authorities are given, among which are: failure to send tax claims, failure to submit inspection reports within the

established deadlines, deprivation of taxpayers' right to submit objections and explanations, as well as making relevant decisions without following procedures.

Taking into account the analysis of practical examples and court decisions, it is proven that the exclusion of a single tax payer by a controlling body with retroactive effect is illegal and contradicts the principles of legal certainty, legality and the rule of law. The necessity of compliance with the legislatively defined rules of tax administration by controlling bodies, and the importance of ensuring transparency, predictability and legality of decisions of controlling bodies are stated. Ways of improving tax procedures in order to protect the rights of taxpayers are proposed.

Key words: controlling authorities, tax evasion, tax procedures, administration of taxes and fees, legitimate expectations, principle of certainty, general taxation system, tax burden, protection of taxpayers' rights.

Article details:

Received: 11 November 2024

Revised: 28 November 2024

Accepted: 19 December 2024

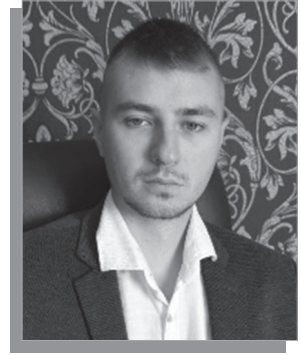
Рекомендоване цитування: Дмитрик О. О., Якутін В. В. Сучасні проблеми виключення з реєстру платників єдиного податку. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 39–57. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-39>.

Suggested citation: Dmytryk, O. O., & Yakutin, V. V. (2024). Suchasni problemy vykliuchennia z reiestru platnykiv yedynoho podatku [Current problems of exclusion from the register of single tax payers]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(59), 39–57. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-39> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58>
УДК 347.73: 336.22

П. П. ЛАТКОВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного
та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська
юридична академія», Україна, м. Одеса
e-mail: pavellatkovsky@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2406-766X>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ НАДБАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ¹

Стаття спрямована на розгляд питання цифровізації податкового адміністрування шляхом аналізу доробку науковців у контексті вивчення цифровізації, приписів законодавства, судової практики тощо. Метою є аналіз, опис і виокремлення фактичних результатів оцифрування податкової системи України (напрями та виклики). Досягнення зазначеної мети реалізовано шляхом виконання таких завдань: 1) визначення основних напрямів цифровізації адміністрування податків і зборів; 2) окреслення викликів, які постали перед державою у зв'язку з цифровізацією податкової системи. Автором проаналізовані думки науковців стосовно питання цифровізації суспільства, держави та податкової системи в умовах глобалізації; стосовно досвіду зарубіжних країн; стосовно результатів упровадження в національну систему оподаткування цифрових технологій тощо. Результатами є визначення та опис напрямів цифровізації податкової системи України, їхнього змісту, наслідків, а також викликів, що постають перед державою (законодавчою, виконавчою, судовою владою та населенням). У тому числі до результатів роботи необхідно віднести визначення предмета дискусії та акцентування на важливих аспектах цифровізації як багатостороннього процесу, який має бути системним та єдиним. Констатовано, що цифровізація є стратегічно важливим етапом оновлення національної податкової системи. Завдяки вказаному держава надає можливості та заохочувальні умови для бізнесу, грома-

¹ © Латковський П. П., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

для порядку із забезпеченням наповнення відповідних бюджетів. Автор у своїх висновках також наголошує, що цифровізація – це саме той інструмент, який за своїм змістом покликаний забезпечити прозорість, ефективність, швидкість, автоматичність, зниження рівня шахрайства та корупції у відносинах між платниками та контролюючими органами. Акцентовано увагу на недоліках запровадження цифрових технологій у податковому адмініструванні та важливості якісно та предметно реагувати на такі недоліки шляхом апробації, моніторингу.

Ключові слова: цифровізація, податкова система, блокчейн, податкова інформація, штучний інтелект, адміністрування податків і зборів, інтернет речей, автоматизація податкового адміністрування, контролюючі органи, кібербезпека.

Постановка проблеми. Цифровізація – це виклик сьогодення, зумовлений всесвітніми глобалізаційними процесами, інформатизацією суспільства. Цифровізація в суспільстві виражається через створення та застосування цифрових онлайн-платформ, використання штучного інтелекту, технологій великих даних та інтернету речей тощо. Елементи цифровізації суспільства як явища реалізуються в соціальному житті, економіці, державному (місцевому) управлінні. Досліджуване явище, як правило, покликане спростити пришвидшення, забезпечення відкритості поряд із збереженням даних, багатьох приватних і публічних процесів.

Цифровізація податкового адміністрування в Україні своєю чергою є одним із ключових напрямів реформ, які здійснюються з метою спрощення та оптимізації справляння податків і зборів, податкової системи, підвищення її прозорості, а також боротьби з ухиленням від сплати податків (боротьби з тіншовим бізнесом). Важливими елементами цієї реформи є введення електронних сервісів, автоматизація процесів та інтеграція нових технологій в податкове адміністрування. Водночас позначимо, що результати цифровізації, що впроваджуються в систему податкового адміністрування, систему оподаткування та тягнуть за собою низку наслідків, потребують аудиту їх застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання глобальної цифровізації є предметом багатьох наукових досліджень, у тому числі й цифровізація національної системи адміністрування податків і зборів та податкової системи. Зокрема, дослідженню питання цифровізації оподаткування приділяють увагу К. В. Єфремова (K. V. Yefremova) [1], О. О. Дмитрик (O. O. Dmytryk) [2], Д. А. Вакулик (D. A. Vakulyk) [3], М. Хмиз (M. Khmyz), С. Петков (S. Pietkov), З. Милянник (Z. Mylianyk), Ю. Мазур (Yu. Mazur), Р. Козяр (R. Koziar), В. Гудима (V. Hudyma), І. Проць (I. Prots) [4], О. М. Чудак (O. M. Chudak) [5; 6] та інші науковці.

Наприклад, Д. А. Вакулик у своєму дослідженні розглядає цифрові тренди у сфері оподаткування та перспективи їх запровадження в Україні крізь призму зарубіжного досвіду [3]. Авторка наголошує на меті цифрових технологій – спрощувати процеси, задовольняти потреби учасників таких процесів (користувачів) шляхом забезпечення зручності, мобільності та простоти таких процесів і процедур. Крім того, Д. А. Вакулик характеризувала цифровізацію, узагальнюючи такі напрямки четвертої промислової революції: 1) великі дані та засоби їх аналізу; 2) використання хмарних сховищ; 3) перехід на цифрові валюти; 4) інтернет речей; 5) штучний інтелект; 6) кібербезпека; 7) запровадження систем біометричної автентифікації, своєю чергою, беззаперечно, ці напрямки не обійшли стороною оподаткування [3]. Також дослідниця визначила вплив цифровізації на податкову сферу, зокрема констатувала, що цифровізація призведе (призвела) до такого: а) автоматизації та роботизації процесів, усе більшого поширення віддалених продажів товарів / послуг, що, на думку авторки, впливатиме на базу оподаткування; б) використання технології блокчейн та децентралізації баз даних в адмініструванні податків; в) застосування смарт-контрактів з метою автоматизації оподаткування [3]. На думку Д. А. Вакулик, цифровізація оподаткування призведе до автоматизації податкового адміністрування, перевагами якої автор називає: зниження витрат з бюджету на податкове адміністрування; зменшення адміністративного навантаження та адміністративних бар'єрів платників податків (час, виконувана праця); зменшення ризиків під час податкових перевірок (як наводить приклад Д. А. Вакулик, ризик змови, ризик допущення помилок); розширення географії бізнесу та податкового менеджменту [3].

А. Цюцяк (А. Tsiutsiak), І. Цюцяк (І. Tsiutsiak) та В. Цюцяк (V. Tsiutsiak), міркуючи про цифровізацію сфери оподаткування, визначають цілі такого процесу, а саме: забезпечення ефективного збирання, опрацювання та аналізу податкової інформації; забезпечення глибокого та деталізованого аналізу податкових даних платників податків; покращення механізму формування податкової звітності та забезпечення точнішого й зрозумілішого подання податкової інформації; забезпечення електронної взаємодії між державними органами фінансового контролю та платниками податків; покращення якості обслуговування платників податків; підвищення ефективності податкового адміністрування; зменшення часу на проведення податкових перевірок та виявлення порушень у податкових розрахунках; запобігання шахрайству під час здійснення податкових розрахунків; зниження витрат на утримання державних органів фінансового контролю [7]. Крім того, дослідники цілком обґрунтовано вказують, що впровадження та використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій відкриває можливість створення

ефективної інформаційної системи, яка базуватиметься на обліково-звітних даних платників податків та інформації державних органів фінансового контролю [7]. При цьому, на думку авторів, така система: 1) повинна забезпечити контрольну-аналітичну функцію управління, моніторинг фінансових операцій та систему управління ризиками та контролювання фінансових операцій; 2) повинна забезпечити дистанційний моніторинг фінансових операцій, аналіз фінансових даних та ризиків, комп'ютерний аудит, а також виявлення порушень у сфері фінансових операцій [7].

А. С. Колісник (A. S. Kolisnyk) щодо цифрових технологій у сфері оподаткування констатує, що вони суттєво трансформують податкові правовідносини. При цьому зміна їх залежатиме від того, у яких напрямках та в якому обсязі ці технології будуть інтегровані в податкову сферу кожної конкретної країни [8]. Поряд із цим А. С. Колісник уважає, що використання певних цифрових технологій відбувається фактично через впровадження відповідних алгоритмів, які реалізуються в діяльності податкових органів. До того ж авторка звертає увагу на те, що на цьому етапі розвитку цифрових технологій не є можливим враховувати всі особливості, притаманні кожному платнику податків або ж пов'язані з відповідними об'єктами оподаткування такого платника, або ж певних обставин, з якими можуть пов'язуватись певні його дії (або бездіяльність). Тому А. С. Колісник стверджує, що у сфері податкових відносин можлива трансформація податкового адміністрування, а не його усунення чи зникнення [8].

Як бачимо, науковці досліджують питання цифровізації податкового адміністрування і в цілому оподаткування в контексті її першопричин, елементів та їх змісту, трендів, зарубіжного досвіду впровадження та застосування, результатів впровадження та застосування, визначення її значення та необхідності.

Формулювання цілей. Питання цифровізації в цілому та питання цифровізації оподаткування зокрема наразі мають надактуальне значення, вивчаються в режимі реального часу, тобто під час виникнення / розроблення цифрових технологій, їх апробації, впровадження та застосування, вивчення наслідків застосування тощо. У зв'язку з наведеним вбачається доцільним у цій роботі виокремити основні напрямки цифровізації оподаткування в Україні станом на 2024 р., а також наголосити на викликах, що постають перед державою в контексті глобальної цифровізації та цифровізації податкового адміністрування зокрема. Тому мета цієї роботи – виокремити та описати фактичні результати впровадження цифрових новацій у сферу адміністрування податків і зборів України. Поставлена мета буде реалізована через такі завдання: 1) визначення основних цифрових новацій у сфері оподаткування; 2) окреслення викликів, що постають перед державою у зв'язку з цим.

Досягнення поставленої мети та виконання завдань цієї роботи потребують застосування певних методів наукового пізнання. Зокрема, буде використано емпіричні методи наукового пізнання (описання та порівняння), методи структурного та функціонального аналізу, у тому числі й формально-юридичний та логіко-юридичний методи. Методи описання та порівняння як емпіричні в цій роботі використано для описання стану впровадження цифрових технологій у податкову систему України, описання думок науковців стосовно причин, напрямків упровадження, описання зарубіжного досвіду та відповідно їх порівняння. До того ж вказані методи безпосередньо використовуються для описання правового врегулювання (норм) елементів цифровізації податкової системи України. Методи структурного та функціонального аналізу спрямовані на вивчення цифровізації в межах системи податкового адміністрування як елемент та/або характеристика такої системи. Звісно, що питання, досліджувані в цій роботі, мають правовий аспект, адже аналізу та вивченню піддаються правові норми, якими регламентовано цифровізацію адміністрування податків і зборів. Тому обов'язковими та спеціальними в такому випадку є формально-юридичний та логіко-юридичний методи. Передбачається, що використання вказаних методів має призвести до досягнення окресленої мети та виконання поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу. Показово, що аналіз Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 №67-р [9], Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 774-р [10], Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р [11], розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику» від 05.07.2019 № 542-р [12], Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р [13], Податкового кодексу України та інших нормативно-правових актів дозволяють виокремити нижченаведені основні напрямки цифровізації податкового адміністрування в Україні.

І. Запровадження Електронного кабінету платника податків.

Одним із ключових цифрових новацій у сфері податкового адміністрування є Електронний кабінет платника податків. Електронний кабінет забезпечує

можливість реалізації платниками податків прав та обов'язків, визначених Податковим кодексом України (далі – ПК Україна) та іншими законами, зокрема, шляхом:

- 1) перегляду інформації про платника податків;
- 2) одержання такої інформації у вигляді документа, який формується автоматизовано шляхом вивантаження відповідної інформації з електронного кабінету з накладенням кваліфікованого електронного підпису посадової особи контролюючого органу;
- 3) подання платником податків повідомлення про використання та про відмову від використання єдиного рахунку;
- 4) визначення напряму використання суми помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань і пені; управління сумами помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань та пені;
- 5) перегляду інформації по єдиному рахунку, у тому числі з Реєстру платежів з єдиного рахунку в розрізі окремого платника податків;
- 6) проведення звірки розрахунків платників податків із державним та місцевими бюджетами;
- 7) одержання документа, що підтверджує стан розрахунків, який формується автоматизовано шляхом вивантаження відповідної інформації з електронного кабінету з накладенням кваліфікованого електронного підпису посадової особи контролюючого органу;
- 8) автоматизованого визначення обов'язкових для заповнення та подання форм податкової звітності та рахунків для сплати податків і зборів конкретного платника податків;
- 9) заповнення, перевірки та подання податкових декларацій, звітності до контролюючого органу;
- 10) реєстрації, коригування податкових накладних / розрахунків у Єдиному реєстрі податкових накладних та акцизних накладних у Єдиному реєстрі акцизних накладних, перегляд відповідної інформації;
- 11) отримання платниками податків копій наказів про проведення перевірок, повідомлень про проведення перевірок, актів (довідок) перевірок, відповідних запитів та інших документів, складених у зв'язку з проведенням та за результатами перевірок і звірок, передбачених ПК України [14].

Таким чином, це інноваційне цифрове рішення дозволяє фізичним та юридичним особам подавати податкову звітність, перевіряти сплачені податки, взаємодіяти з контролюючими органами онлайн. Указаний сервіс полегшує роботу підприємців, знижуючи навантаження з огляду на зменшення потреби в паперових документах і забезпечуючи доступ до даних у режимі реального часу.

II. Автоматизовані системи перевірки та контролю.

Використання автоматизованих систем перевірки податкових декларацій дозволяє більш ефективно виявляти ризики ухилення від оподаткування. Наприклад, це Система моніторингу критеріїв оцінки ризиків [15], що використовується для перевірки на податкові порушення, такі як шахрайство з податком на додану вартість. Завдяки використанню великих даних (Big Data) та аналітичних інструментів можна автоматично відстежувати підозрілі транзакції [16].

III. Інтеграція з міжнародними системами обміну інформацією.

Україна приєдналася до міжнародних угод з обміну податковою інформацією, зокрема до стандарту автоматичного обміну інформацією (CRS) [17] та до системи Base Erosion and Profit Shifting (BEPS) [18], що дозволяє контролювати транснаціональні компанії та їхні податкові операції. Це підвищує рівень прозорості та зменшує можливості для ухилення від сплати податків [2].

IV. Електронні чеки та фіскалізація.

З упровадженням реєстраторів розрахункових операцій і програмних РРО, які працюють через смартфони або планшети, підприємці можуть видавати електронні чеки, що зменшує витрати на касові апарати [19]. Ця система також підвищує контроль держави над податковими надходженнями.

V. Електронний документообіг.

Поширення електронного документообігу, зокрема для договорів та рахунків, спрощує податкові перевірки та прискорює бізнес-процеси. Указане, зокрема, врегульовано приписами законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22.05.2003 [20], «Про електронні довірчі послуги» № 2155-VIII від 05.10.2017 [21].

VI. Розвиток e-резидентства.

В Україні запроваджено інститут електронного резидентства та відповідно створено систему «Е-резидент». Згідно з положеннями Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів» № 2654-IX від 06.10.2022 електронний резидент (е-резидент) – це іноземець, який досягнув 18-річного віку, не є податковим резидентом України, отримав відповідні кваліфіковані електронні довірчі послуги та інформацію про якого внесено до інформаційної системи «Е-резидент». Своєю чергою інформаційна система «Е-резидент» – це інформаційна система, що є складовою частиною Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у рамках якої здійснюється збирання, накопичення, обробка, захист, облік та надання інформації про е-резидента [22]. Запровадження інституту електронного резидентства та відповідно створення системи «Е-резидент»

дозволить іноземцям зареєструвати бізнес в Україні онлайн, управляти ним і сплачувати податки через електронні сервіси, не будучи фізично присутніми в країні. Це дозволить залучити нових інвесторів та сприятиме розвитку ІТ-сектору. Е-резидентство стане важливим кроком у цифровізації державних послуг і створить нові можливості для міжнародної співпраці.

VII. Електронний облік податку на додану вартість (далі – ПДВ).

На сьогодні весь процес адміністрування ПДВ, починаючи з моменту реєстрації платником ПДВ до сплати та формування Реєстру заяв на відшкодування ПДВ, здійснюється повністю онлайн. Система електронного адміністрування ПДВ уміщає в собі усю інформацію про об'єкти оподаткування, податкові зобов'язання в розрізі суб'єктів господарювання за кодами видів економічної діяльності та товарними групами (УКТЗЕД) [23]. Автоматизація обліку ПДВ дозволяє зменшити можливості для податкових зловживань, зокрема шахрайства з фіктивними рахунками, а також підвищує прозорість та спрощує процес декларування та сплати податків для підприємців. Україна активно розвиває систему електронного адміністрування ПДВ, яка включає електронні рахунки та систему перевірки операцій на відповідність до встановлених норм. Податківці вказують, що система управління ризиками при адмініструванні ПДВ, яка автоматично зупиняє реєстрацію ризикових податкових накладних, повноцінно працює [23].

Позначимо, що наразі функціонування цієї системи має певні вади, що підтверджується численними судовими спорами щодо оскарження платниками податків рішень про відмову в реєстрації податкових накладних / розрахунків коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних через часту зупинку реєстрації податкових накладних, а також подальше прийняття рішення про відмову в реєстрації таких. Наприклад, у Рішенні Харківського окружного адміністративного суду від 05.01.2024 у справі № 520/30237/23 [24] суд визнав протиправними та скасував рішення про відмову в реєстрації податкових накладних. Указане рішення є одним із низки подібних судових рішень у справах щодо визнання протиправними та скасування рішень контролюючих органів про відмову в реєстрації податкової накладної або розрахунку коригування до податкової накладної. Зазвичай такі рішення визнаються протиправними та скасовуються у зв'язку з лише формальним загальним посиланням на причину ненадання документів платником податків, без їх конкретизації. Це своєю чергою вказує на прогалини (недоліки) у функціонуванні системи електронного адміністрування ПДВ, системи перевірки операцій на відповідність до встановлених норм та відповідно системи управління ризиками при адмініструванні ПДВ. При цьому стосовно вказаної проблематики вже сформовано судову практику Верховного Суду [25] (див. також

рішення від 02.07.2019 у справі № 140/2160/18 [26], від 03.11.2021 у справі № 360/2460/20 [27], від 16.02.2023 у справі № 380/7648/22 [28] тощо).

VIII. Податкова амністія та декларування активів онлайн.

У рамках реформи податкової системи було запроваджено податкову амністію. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету» № 1539-IX від 15.06.2021 було запроваджено інститут одноразового (спеціального) добровільного декларування [29]. Так, одноразове (спеціальне) добровільне декларування – це особливий порядок добровільного декларування фізичною особою спеціально визначених належних їй активів, розміщених на території України та/або за її межами, якщо такі активи фізичної особи були одержані (набуті) такою фізичною особою за рахунок доходів, що підлягали в момент їх нарахування (отримання) оподаткуванню в Україні та з яких не було сплачено або сплачено не в повному обсязі податки і збори відповідно до вимог законодавства з питань оподаткування та/або міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та/або які не було задекларовано в порушення податкового та валютного законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом будь-якого з податкових періодів, що мали місце до 01.01.2021 [14].

Періодом застосування податкової амністії є 01.09.2021 по 01.03.2023. Така амністія передбачає сплату збору з одноразового (спеціального) добровільного декларування в порядку, строки і розмірах, встановлених ПК України, та виконання інших законних умов [14]. Така податкова амністія дозволила фізичним особам легалізувати активи, сплативши спеціальну ставку податку. При цьому процедура декларування активів повністю цифровізована, що сприяє прозорості процесу та зниженню бюрократичного навантаження. Через електронні сервіси громадяни змогли подавати декларації та сплачувати податки онлайн, що полегшило доступ до цієї ініціативи.

IX. Big Data (великі дані) та штучний інтелект у податковому контролі.

Використання великих даних (Big Data) та алгоритмів штучного інтелекту дозволяє податковим органам більш ефективно здійснювати моніторинг економічної діяльності. Ці технології використовуються для аналізу фінансових операцій, виявлення схем ухилення від сплати податків і прогнозування ризиків. Наприклад, автоматичні системи можуть аналізувати тисячі транзакцій і виявляти аномалії або підозрілі дії.

Крім того, використання алгоритмів штучного інтелекту може значно покращити роботу податкових органів у сфері прогнозування податкових надходжень. За допомогою аналізу великих даних штучний інтелект може моделювати й прогнозувати економічну активність на основі різноманітних факторів, таких як макроекономічні показники, динаміка ринку, попит на товари й послуги. Указане дозволить уряду більш точно планувати бюджет і підвищити ефективність управління державними фінансами.

Х. Кібербезпека податкової інформації.

Ураховуючи, що все більше податкових даних опрацьовуються онлайн, кібербезпека податкової інформації стає критично важливим питанням. Державна податкова служба України та інші органи активно впроваджують заходи для захисту даних громадян та підприємств від кібератак. Використання технологій шифрування, багаторівневого доступу та інших сучасних засобів забезпечення безпеки інформації є важливою складовою цифровізації податкового адміністрування.

Крім упроваджених цифрових новацій у систему адміністрування податків і зборів, потрібно згадати й про інші цифрові надбання, до кола яких можна віднести: smart-контракти та автоматизацію податкових угод; інтернет речей; технологію блокчейн.

Так, smart-контракти – це інноваційний інструмент, який Україна може використати для подальшої цифровізації податкового адміністрування. Вони базуються на технології блокчейн, через що забезпечується автоматичне виконання умов певних договорів без необхідності стороннього втручання. Щодо сфери оподаткування, то smart-контракти мають потенціал до застосування в контексті автоматизованого виконання податкових зобов'язань, наприклад автоматичної сплати податків із транзакцій в електронній комерції. Це значно прискорить та спростить процес взаємодії між платниками податків і контролюючими органами.

Інтернет речей – це технологія, яка пов'язує фізичні пристрої в мережу для обміну даними. У контексті оподаткування інтернет речей може використовуватися для автоматичного відстеження податкових зобов'язань у реальному часі, особливо у виробничій або логістичній сферах. Наприклад, митні органи можуть використовувати сенсори для відстеження руху товарів і автоматичного нарахування податків або зборів. Це може знизити ризики шахрайства і зменшити людський фактор у податкових операціях.

Позначимо, що на рівні нормативних концепцій обговорюється застосування блокчейну при оподаткуванні. Зокрема, у розпорядженні Кабінету Міністрів України № 67-р від 17.01.2018, яким схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затверджено

план заходів щодо її реалізації, визначено поняття «блокчейн» як програмно-комп'ютерний алгоритм децентралізованого публічного або приватного реєстру чи бази даних, функціонування якої забезпечується шляхом взаємодії через інтернет однорангової мережі, або будь-яким іншим способом, що гарантує належний криптографічний захист усіх записів, транзакцій, проведених із використанням відповідної технології [9].

А. С. Колісник, вивчаючи питання застосування цифрових технологій у сфері оподаткування, зокрема і блокчейн, зазначає, що наразі в Україні ця технологія згадується законодавцем та передбачається використання блокчейну в багатьох сферах, але фактично концептуального підходу немає ні в законодавстві, ні в правовій науці. Також авторка наголошує на відсутності правового регулювання способу функціонування фінансової (зокрема банківської, платіжної та податкової) системи із застосуванням такої технології [8]. Авторка вважає відсутність єдиного термінологічного та методологічного підходу до формування процесу розвитку національного податкового законодавства в контексті цифровізації основним недоліком украї повільного застосування технології блокчейн [8]. Також науковець стверджує, що технологія блокчейн допомагає інформатизації процесів оподаткування та удосконаленню податкової системи держави [Там само]. Зокрема, на думку А. С. Колісник, застосування блокчейну в податковому регулюванні: сприятиме інтелектуальним, ефективним та результативним податковим процедурам; стримуватиме та обмежуватиме корупцію; сприятиме дотриманню податкового законодавства громадянами та бізнесом; покращуватиме процеси відстеження та ідентифікації оподатковуваних операцій та права власності на різноманітні активи (матеріальні та нематеріальні) в глобалізованому середовищі, де збільшилася кількість транскордонних транзакцій, створюючи можливості для кращої та більш справедливої побудови податкових систем сучасності [Там само]. Тож очевидно, що технологія блокчейн може стати підґрунтям податкового адміністрування в контексті впровадження нових систем обліку та зберігання податкової інформації, що підвищить надійність і захист від підробок.

Водночас процес цифровізації податкового адміністрування гальмується через існування низки проблем. До кола останніх можна віднести:

- 1) недостатню технічну готовність та належну інфраструктуру в окремих регіонах нашої держави, а саме недостатню інфраструктуру в сільській місцевості або в малих містах, де доступ до інтернету і, як наслідок, до цифрових технологій обмежений. Особливо ця проблема загострюється в умовах тривалого повномасштабного вторгнення агресора на територію України;

- 2) необхідність підвищення рівня цифрової грамотності серед підприємців і громадян, що викликано складністю цифрової грамотності для деяких

категорій підприємців або громадян, які не мають достатнього досвіду роботи з електронними сервісами;

3) проблеми з кіберзлочинністю та ризики втрати або викрадення податкової інформації, що вимагає постійного вдосконалення систем захисту.

Поряд із вказаним у цілому цифровізація податкової системи сприяє полегшенню податкового адміністрування, зниженню бюрократії, а також збільшенню надходжень до бюджету за рахунок зменшення можливостей для ухилення від оподаткування. Перехід до цифрових технологій також дозволяє ефективніше боротися з корупцією, оскільки автоматизовані системи знижують можливість втручання людини в процеси перевірки та контролю.

Висновки. Національна система адміністрування податків і зборів наразі активно цифровізується та порівняно із досвідом зарубіжних країн не відстає в цифровому розвитку від них. Науковці активно досліджують та аналізують це питання крізь різноманітні призми цифровізації. Автори в цілому є однаковими в розумінні значення цифровізації податкового адміністрування, її змісту та результатів (у тому числі й проблем) упровадження.

Поряд із цим убачається відсутність системності в процесі цифровізації розглядуваної сфери. По-перше, на етапі законодавчого врегулювання застосування цифрових технологій виникають питання неякісної юридичної техніки, суперечностей норм та відсутності єдності в регулюванні. По-друге, важливо у процесі цифровізації податкового адміністрування виокремлювати етап апробації, приміром шляхом реалізації пілотних проектів, та аналізу її результатів. Це може якісно та суттєво вплинути на нормативне закріплення і подальше правозастосування цифрових технологій у контексті оподаткування в Україні. По-третє, важливим аспектом є цифрова освіта населення.

Наведені та інші фактори, за нашим спостереженням, здатні забезпечити системність та єдність у процесі нормативного та практичного впровадження цифрових технологій у податкове адміністрування. Зокрема, але не виключно, важливо звернути увагу законодавця на проблеми практичного застосування таких технологій, які наразі виявляються в перебігу вирішення податкових спорів.

Цифровізація адміністрування податків і зборів є стратегічно важливим етапом модернізації податкової системи України. Завдяки впровадженню електронних сервісів, автоматизованих систем контролю, інструментів обміну інформацією та штучного інтелекту держава здатна створити сприятливі умови для суб'єктів господарювання, водночас підвищуючи ефективність збору податків і зменшуючи можливості для податкових правопорушень. Попри існуючі виклики – від технічних обмежень до необхідності підвищення цифрової грамотності – Україна впевнено крокує в напрямку створення

сучасної, цифрової податкової системи. Однак реалізація такого напрямку розвитку потребує уважного та обов'язкового моніторингу застосовуваних технологій для покращення їх якості та відповідно досягнення поставлених перед упровадженням таких технологій цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій : монографія / за ред. К. В. Єфремової. Харків : НДІ прав. забезпечення інноваційних розвитку НАПрН України, 2022. 272 с.
2. Дмитрик О. О., Котенко А. М., Паращенко О. К. Імплементація міжнародного стандарту автоматичного обміну інформацією про фінансові рахунки: наслідки для суб'єктів фінансового моніторингу. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-21](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-21) (дата звернення: 10.11.2024).
3. Вакулик Д. А. Цифрові тренди у сфері оподаткування: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2022. № 1. С. 25–29.
4. Цифровізація податкової системи та податкове регулювання як інструмент боротьби з тіньовою економікою / Хмиз М., Петков С., Милянник З. та ін. *Path of Science*. 2023. Vol. 9, No. 9. С. 1008–1014. DOI: <https://doi.org/10.22178/pos.96-13> (дата звернення: 10.11.2024).
5. Чудак О. Вплив цифровізації на адміністрування податків і зборів в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 71–77. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-9) (дата звернення: 10.11.2024).
6. Чудак О. М. Трансформація правового регулювання адміністрування податків і зборів в контексті цифровізації. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 1. С. 106–113. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/1_2023.pdf (дата звернення: 10.11.2024).
7. Цюцяк А., Цюцяк І., Цюцяк В. Цифровізація податкової системи: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 4 (83). С. 48–55. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.048 (дата звернення: 10.11.2024).
8. Колісник А. С. Застосування сучасних цифрових технологій у сфері оподаткування: іноземний досвід та перспективи для України. *Право та інновації*. 2023. № 3 (43). С. 47–53. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3\(43\)-7](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-7) (дата звернення: 10.11.2024).
9. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p> (дата звернення: 10.11.2024).
10. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами : розпорядження Каб. Міністрів України від 01.08.2013 № 774-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p> (дата звернення: 10.11.2024).

11. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : розпорядження Каб. Міністрів України від 08.02.2017 № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p> (дата звернення: 10.11.2024).
12. Деякі питання реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику : розпорядження Каб. Міністрів України від 05.07.2019 № 542-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2019-p> (дата звернення: 10.11.2024).
13. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Каб. Міністрів України від 17.11.2021 № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p> (дата звернення: 10.11.2024).
14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 10.11.2024).
15. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами : наказ М-ва фінансів України від 06.06.2017 № 557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17> (дата звернення: 10.11.2024).
16. Головне управління ДПС в Одеській області. Система моніторингу податкових ризиків як інструмент у боротьбі з мінімізаційними схемами. 14 верес. 2020 р. URL: <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/433492.html> (дата звернення: 10.11.2024).
17. Міністерство фінансів України. CRS (Загальний стандарт звітності). URL: <https://mof.gov.ua/uk/crs-578> (дата звернення: 10.11.2024).
18. Міністерство фінансів України. BEPS. URL: <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> (дата звернення: 10.11.2024).
19. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-vr> (дата звернення: 10.11.2024).
20. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 10.11.2024).
21. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 10.11.2024).
22. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей оподаткування підприємницької діяльності електронних резидентів : Закон України від 06.10.2022 № 2654-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20> (дата звернення: 10.11.2024).
23. Головне управління ДПС у Чернівецькій області. Електронне адміністрування ПДВ – важливий ресурс для збільшення надходжень. 10 черв. 2021 р. URL: <https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/474511.html> (дата звернення: 10.11.2024).
24. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 05.01.2024 № 520/30237/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116132077> (дата звернення: 10.11.2024).

25. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 23.10.2018 № 822/1817/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361051> (дата звернення: 10.11.2024).
26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 02.07.2019 № 140/2160/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82758697> (дата звернення: 10.11.2024).
27. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03.11.2021 № 360/2460/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100789179> (дата звернення: 10.11.2024).
28. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 16.02.2023 № 380/7648/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109063942> (дата звернення: 10.11.2024).
29. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету : Закон України від 15.06.2021 № 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20> (дата звернення: 10.11.2024).

REFERENCES

1. Yefremova, K. V. (Ed.). (2022). *Shliakhy implementatsii yevropeiskoi polityky vprovadzhennia tsyfrovyykh tekhnolohii* [Ways to implement the European policy of introducing digital technologies]. NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
2. Dmytryk, O. O., Kotenko, A. M., & Parashchenko, O. K. (2024). Implementatsiia mizhnarodnoho standartu avtomatychnoho obminu informatsiieiu pro finansovi rakhunky: naslidky dlia subiektiv finansovoho monitorynhu [Implementation of the international standard for automatic exchange of information on financial accounts: implications for financial monitoring entities]. *Pravo ta innovatsii – Law and Innovations*, 3(47). [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-21](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-21) [in Ukrainian].
3. Vakulyk, D. A. (2022). Tsyfrovi trendy u sferi opodatkuvannia: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Digital trends in the field of taxation: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*, 1, 25–29. [in Ukrainian].
4. Khmyz, M., Pietkov, S., Mylianyk, Z., Mazur, Yu., Koziar, R., Hudyma, V., & Prots, I. (2023). Tsyfrovizatsiia podatkovoi systemy ta podatkove rehuliuвання yak instrument borotby z tinovoiu ekonomikoiu [Digitalization of the tax system and tax regulation as a tool for combating the shadow economy]. *Path of Science*, 9(9), 1008–1014. <https://doi.org/10.22178/pos.96-13> [in Ukrainian].
5. Chudak, O. (2022). Vplyv tsyfrovizatsii na administruvannia podatkiv i zboriv v Ukraini [The impact of digitalization on the administration of taxes and fees in Ukraine]. *Pravo ta innovatsii – Law and innovations*, 2(38), 71–77. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-9) [in Ukrainian].
6. Chudak, O. M. (2023). Transformatsiia pravovoho rehuliuвання administruvannia podatkiv i zboriv v konteksti tsyfrovizatsii [Transformation of legal regulation of the

- administration of taxes and fees in the context of digitalization]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky* – *Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Legal Sciences*, 34(73), 1, 106–113. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/1_2023.pdf [in Ukrainian].
7. Tsiutsiak, A., Tsiutsiak, I., & Tsiutsiak, V. (2023). Tsyfrovizatsiia podatkovoi systemy: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy [Digitalization of the tax system: current state, problems and prospects]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 4(83), 48–55. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.048 [in Ukrainian].
 8. Kolisnyk, A. S. (2023). Zastosuvannia suchasnykh tsyfrovyykh tekhnolohii u sferi opodatkuvannia: inozemnyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Application of modern digital technologies in the field of taxation: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Pravo ta innovatsii – Law and innovations*, 3(43), 47–53. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3\(43\)-7](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-7) [in Ukrainian].
 9. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 № 67-r. (2018). [On approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the Action Plan for its Implementation. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-r> [in Ukrainian].
 10. Pro Stratehiiu rozvytku systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.08.2013 № 774-r. (2013). [On the Strategy for the Development of the Public Finance Management System. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 01, 2013]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-r> [in Ukrainian].
 11. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.02.2017 № 142-r. (2017). [On the approval of the Strategy for the Reform of the Public Finance Management System for 2017–2020. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 08, 2017]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-r> [in Ukrainian].
 12. Deiaki pytannia realizatsii kontseptualnykh napriamiv reformuvannia systemy orhaniv, shcho realizuiut derzhavnu podatkovu ta mytnu polityku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.07.2019 № 542-r. (2019). [Some issues of implementing the conceptual directions of reforming the system of bodies implementing state tax and customs policy. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 05, 2019]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2019-r> [in Ukrainian].
 13. Pro skhvalennia Stratehii zdiisnennia tsyfrovoho rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na period do 2025 roku ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.11.2021 № 1467-r. (2021). [On approval of the Strategy for digital development, digital transformation and digitalization of the public finance management system for the period until 2025 and approval of the action plan for its

- implementation. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 17, 2021]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-r> [in Ukrainian].
14. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 №2755-VI. (2010). [Tax Code of Ukraine dated December 02, 2010]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
 15. Pro zatverdzhennia Poriadku obminu elektronnykh dokumentamy z kontroliuiuchymy orhanamy: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 06.06.2017 №557. (2017). [On approval of the Procedure for exchanging electronic documents with regulatory authorities. Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated June 06, 2017]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17#> [in Ukrainian].
 16. Holovne upravlinnia DPS v Odeskii oblasti. (2020, September 14). Systema monitorynhu podatkovykh ryzykiv yak instrument u borotbi z minimizatsiinymy skhemamy [Tax Risk Monitoring System as a Tool in the Fight against Minimization Schemes]. <https://od.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/433492.html> [in Ukrainian].
 17. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (n.d.). CRS (Zahalnyi standart zvitnosti) [CRS (Common Reporting Standard)]. <https://mof.gov.ua/uk/crs-578> [in Ukrainian].
 18. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (n.d.). BEPS [BEPS]. <https://mof.gov.ua/uk/beps-440> [in Ukrainian].
 19. Pro zastosuvannia reiestratoriv rozrakhunkovykh operatsii u sferi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta posluh: Zakon Ukrainy vid 06.07.1995 №265/95-VR. (1995). [On the use of registrars of settlement transactions in the sphere of trade, public catering and services. Law of Ukraine dated July 06, 1995]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-vr> [in Ukrainian].
 20. Pro elektronni dokumenty ta elektronni dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 №851-IV. (2003). [On electronic documents and electronic document flow. Law of Ukraine dated May 22, 2003]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> [in Ukrainian].
 21. Pro elektronni dovirchi posluhy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 №2155-VIII. (2017). [On electronic trust services. Law of Ukraine dated October 05, 2017]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> [in Ukrainian].
 22. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvosti opodatkuvannia pidpriumnytskoi diialnosti elektronnykh rezydentiv: Zakon Ukrainy vid 06.10.2022 №2654-IX. (2022). [On amendments to the Tax Code of Ukraine and some other laws of Ukraine regarding the features of taxation of entrepreneurial activities of electronic residents. Law of Ukraine dated October 06, 2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-20> [in Ukrainian].
 23. Holovne upravlinnia DPS u Chernivetskii oblasti. (2021, June 10). Elektronne administruvannia PDV – vazhlyvyi resurs dlia zbilshennia nadkhodzhen [Electronic VAT administration is an important resource for increasing revenues]. <https://cv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/474511.html> [in Ukrainian].
 24. Rishennia Kharkivskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 05.01.2024 №520/30237/23. (2024). [Decision of the Kharkiv District Administrative Court dated January 05, 2024 No. 520/30237/23]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116132077> [in Ukrainian].

25. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 23.10.2018 № 822/1817/18. (2018). [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Cassation Administrative Court dated October 23, 2018 No. 822/1817/18]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361051> [in Ukrainian].
26. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 02.07.2019 № 140/2160/18. (2019). [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Cassation Administrative Court dated July 02, 2019 No. 140/2160/18]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82758697> [in Ukrainian].
27. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 03.11.2021 № 360/2460/20. (2021). [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Cassation Administrative Court dated November 03, 2021 No. 360/2460/20]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100789179> [in Ukrainian].
28. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 16.02.2023 № 380/7648/22. (2023). [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Cassation Administrative Court dated February 16, 2023 No. 380/7648/22]. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109063942> [in Ukrainian].
29. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo stymuliuвання detinizatsii dokhodiv ta pidvyshchennia podatkovoi kultury hromadian shliakhom zaprovadzhennia odnorazovoho (spetsialnoho) dobrovilnoho deklaruvannia fizychnymy osobamy nalezhnykh yim aktyviv ta splaty odnorazovoho zboru do biudzhetu: Zakon Ukrainy vid 15.06.2021 № 1539-IX. (2021). [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine to stimulate the de-shadowing of income and improve the tax culture of citizens by introducing a one-time (special) voluntary declaration by individuals of their assets and payment of a one-time fee to the budget. Law of Ukraine dated June 15, 2021]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-20> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 12.11.2024

Стаття пройшла рецензування: 11.12.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

P. P. LATKOVSKYI

Ph.D. in Legal Sciences, Associate Professor, National University «Odesa Law Academy», Ukraine, Odesa

DIGITALIZATION OF TAX ADMINISTRATION IN UKRAINE: MAIN ACQUISITIONS AND PROBLEMS

Problem setting. Digitalization of tax administration in Ukraine is one of the key areas of reforms being implemented to simplify and optimize the collection of taxes and fees, the tax system, increase its transparency, and combat tax evasion.

Recent research and publication analysis. The issue of global digitalization is the subject of many scientific studies, including digitalization of the national tax and fee administration system and the tax system. Scientists study the issue of digitalization of tax administration and taxation in general in the context of its root causes, elements and their content, trends, foreign experience of implementation and application, results of implementation and application, determination of its meaning and necessity.

Paper objective. The purpose of this work is to identify and describe the actual results of the implementation of digital innovations in the field of tax and fee administration in Ukraine. The goal will be achieved through the following tasks: (1) identifying the main digital innovations in the field of taxation and (2) outlining the challenges facing the state in connection with this.

Paper main body. The main directions of digitalization of tax administration in Ukraine are:

- I. Introduction of the Electronic Taxpayer's Cabinet.
- II. Automated verification and control systems.
- III. Integration with international information exchange systems.
- IV. Electronic checks and fiscalization.
- V. Electronic document flow.
- VI. Development of e-Residency.
- VII. Electronic accounting of value-added tax.
- VIII. Tax amnesty and online asset declaration.
- IX. Big Data and artificial intelligence in tax control.
- X. Cybersecurity of tax information.

The process of digitalization of tax administration is slowed down by a number of problems. Among them are: (1) insufficient technical readiness and proper infrastructure in certain regions of our country; (2) the need to increase the level of digital literacy among entrepreneurs and citizens; (3) problems with cybercrime and the risks of loss or theft of tax information, which requires constant improvement of protection systems.

Digitalization of the tax system facilitates tax administration, reduces bureaucracy, and increases budget revenues by reducing opportunities for tax evasion. The transition to digital technologies also makes it possible to fight corruption more effectively, as automated systems reduce the possibility of human intervention in verification and control processes.

Conclusion of the research. Digitalization of tax and fee administration is a strategically important stage in the modernization of the Ukrainian tax system. Thanks to the implementation of electronic services, automated control systems, information exchange tools and artificial intelligence, the state is able to create favorable conditions for business entities, while increasing the efficiency of tax collection and reducing opportunities for tax offenses.

In the current period, there is a lack of systematicity in the process of digitalization of the considered sphere. First, at the stage of legislative regulation of the use of digital

technologies, issues of poor-quality legal techniques, contradictions of norms and lack of unity in regulation arise. Second, it is important to highlight the stage of testing and analysis of its results in the process of digitalization of tax administration. This can qualitatively and significantly affect the regulatory consolidation and further legal application of digital technologies in the context of taxation in Ukraine. Third, the digital education of the population is an important aspect.

Short Abstract for an article

Abstract. This research article aims to address the issue of digitalisation of the national tax system by analysing the work of scholars in the context of digitalisation studies, legislative provisions, court practice, etc. The purpose of this work is to study, describe and highlight the actual results of digitisation of the tax system of Ukraine (directions and challenges). The author believes that this goal should be achieved by fulfilling the following tasks: 1) identifying the main areas of digitalisation of taxation; 2) outlining the challenges faced by the State in connection with the digitisation of the tax system. The author of the article analyses the opinions of other scholars on the issue of digitalisation of society, the State and the tax system in the context of globalisation; on the experience of foreign countries; on the results of implementation of digital technologies in the national taxation system, etc. The results of this work are the identification and description of the areas of digitalisation of the tax system of Ukraine, their content, consequences, as well as the challenges faced by the state (legislative, executive, judicial authorities and the population). Among other things, the results of the work include defining the subject of discussion and focusing on important aspects of digitalisation as a multilateral process that should be systematic and unified. In the conclusions of this paper, the author determines that digitalisation is a strategically important stage in the renewal of the national tax system. Thanks to this, the state provides opportunities and incentives for businesses and citizens, along with ensuring the filling of the relevant budgets. In his conclusions, the author also emphasises that digitalisation is precisely the tool that is designed to ensure transparency, efficiency, speed, automation, reduction of fraud and corruption in relations between taxpayers and regulatory authorities. In addition, the scholar emphasises the disadvantages of introducing digital technologies into the taxation system and the importance of responding to such disadvantages in a qualitative and substantive manner through testing, monitoring, and 'working on mistakes'.

Key words: digitalization, tax system, blockchain, tax information, artificial intelligence, administration of taxes and fees, Internet of Things, automation of tax administration, regulatory bodies, cyber security.

Article details:

Received: 12 November 2024

Revised: 11 December 2024

Accepted: 19 December 2024

Рекомендоване цитування: Латковський П. П. Цифровізація податкового адміністрування в Україні: основні надбання та проблеми. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 58–78. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58>.

Suggested citation: Latkovskiy, P. P. (2024). Tsyfrovizatsiia podatkovoho administruvannya v Ukraini: osnovni nadbannia ta problemy [Digitalization of tax administration in Ukraine: Main acquisitions and problems]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(59), 58–78. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-79>
УДК 347.73:[341.232.2:339.727.22]

К. В. ЧЕРЕПОВСЬКИЙ

аспірант кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, Україна, м. Київ
e-mail: cherepovsky@gmail.com
ORCID ID: [https://](https://orcid.org/0000-0002-7099-099X)
orcid.org/0000-0002-7099-099X

ПОНЯТТЯ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ І СТАНДАРТІВ У МІЖНАРОДНОМУ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРАВІ¹

У статті проаналізовано та визначено ключові поняття сучасного міжнародного інвестиційного права, що такі останнім часом існували в дуалізмі поглядів і термінології, що пояснюється впливом достатньо різнорідних теоретичних фундаментів національної правової школи та західної міжнародно-правової доктрини, де підхід національної правової науки виглядає більш послідовним з боку положень загальної теорії. Крім розставлення крапок над «і» у відповідному питанні, у науковому матеріалі запропоновано нове поняття філософсько-правової природи, що дозволяє актуалізувати ключові поняття, визначення та підходи національної правової науки щодо захисту іноземних інвестицій, ліквідувати прогалини та неузгодженість національної правової та міжнародно-правової теорії права в ключі їх взаємозв'язку із західним прогресивним вченням, більш якісно та результативно здійснити науково-практичне планування у сфері міжнародних економічних (інвестиційних) відносин, посилити результативність і безпековий чинник міжнародної підприємницької діяльності в контексті аспектів права.

Ключові слова: правовий режим іноземних інвестицій, правовий режим інвестиційної діяльності, стандарти ставлення до іноземних інвестицій, уніфікований міжнародний інвестиційний правовий режим, міжнародні інвестиційні договори.

¹ © Череповський К. В., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

Постановка проблеми. Системі двосторонніх інвестиційних договорів у міжнародно-правовому механізмі інвестиційного права відводиться функція одного з ключових важелів навіть попри тенденцію щодо посилення ролі багатосторонніх договорів. Ця нормативно-правова концепція робить ті складові двосторонніх договорів, що втілюють правові режими іноземних інвестицій, одним із найважливіших правових чинників регулювання міжнародних інвестиційних відносин, що, таким чином, стає ключовим елементом міжнародних договорів про іноземні інвестиції. Через певну гетерогенність національної доктрини у сфері правових режимів щодо здійснення іноземних інвестицій, відсутність визначеного зв'язку зі стандартами у сфері міжнародного інвестиційного права, що проглядається, слід обґрунтувати основні теоретично-доктринальні поняття, пов'язані з правовими режимами та міжнародними договірними стандартами, уточнити зв'язки між ними, адже навіть базові терміни у відповідному науковому просторі з огляду на зміст національного законодавства все ще потребують певної дослідницької уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим фундаментом для цього наукового дослідження виступили відомі фундаментні праці у сферах національного права (класичні та передові сучасні), міжнародного права та міжнародного інвестиційного права, де увагу приділялось як національним дослідженням, так і міжнародним. Значну роль при розкритті теми відіграло вивчення змісту національного законодавства України про іноземні інвестиції, публікації закордонних і вітчизняних науковців, зокрема роботи авторів: Л. В. Вакарлюк (L. V. Vakarliuk) [1], Н. С. Гавриш (N. S. Havrysh) [2], І. О. Гайдамака (I. O. Haidamaka) [3], І. А. Соколова (I. A. Sokolova) [4], Л. В. Томаш (L. V. Tomash) [5], Дж. В. Салакуз (J. W. Salacuse) [6], В. Я. Настюк (V. Ya. Nastiuk) і В. В. Беленцева (V. V. Bielientseva) [7], М. Сорнараджа (M. Sornarajah) [8], Ш. В. Шилл (S. W. Schill) [9], Д. В. Скринька (D. V. Skrynka) [10], В. В. Поєдинок (V. V. Poiedynok) [11; 12], К. Шроєр (C. Schreuer) [13], С. О. Шемшученко (S. O. Shemshuchenko) [14], Р. Дольцер (R. Dolzer) і К. Шроєр (C. Schreuer) [15].

Метою статті є висвітлення проміжних результатів наукового дисертаційного дослідження щодо одного з ключових стандартів ставлення до іноземних інвестицій, загальної ролі таких стандартів як засобів захисту іноземних інвестицій у міжнародному праві. Додатковим предметом дослідження стало встановлення зв'язків між основними положеннями теорії міжнародного інвестиційного права з боку національної наукової доктрини та досліджень провідних західних учених.

Викладення основного матеріалу. Почнімо з того, що поняття «режим», яке загалом є досить широко використовуваним, у правовій науці розуміється

по-різному: вирізняються правові режими майна, територій, обігу грошових коштів, надзвичайного та воєнного стану, окрім того на слуху – прикордонний режим, митний режим, режим місць позбавлення волі, режим законності тощо. Поряд із цим у джерелах із міжнародного приватного права поняття правового режиму використовується щодо іноземців, де останнє визначає для них сукупність прав та обов'язків на території держави перебування, а також щодо повітряного простору, судноплавства, континентального шельфу тощо. Іншим проявом права щодо режимів слугує їх приналежність до функції державного управління: «більшість дослідників, які вивчали правовий режим, підкреслюють, що термін “режим”, започаткований у теорії держави, спочатку мав виключно державно-політичний характер, а перенесення цього поняття в юридичну науку, як і його різні інтерпретації, – пов'язані насамперед з феноменом держави, а точніше, із системою прийомів і способів здійснення державної влади» [1, с. 20]. Слід розуміти, що «політичні режими держави – це унікальне явище політичної і правової культури, невід'ємна частина людської цивілізації. Їхня цінність у міжнародному праві пов'язана з необхідністю збереження народів, їх самобутності, у тому числі самобутності політичної культури» [16, с. 12]. Отже, навіть термін «політичний режим», що в науковому плані застосовується щодо сфери політики, є зумовленим роллю такої в сучасній державі та її щільним взаємозв'язком насамперед із правом [2, с. 28].

В описаних обставинах, із зазначенням уточнення про загальнотеоретичний науковий рівень, поняття «правовий режим» прийнято вважати недостатньо сталим, таким, що *еволюціонує* та є дуже широкоплановим. У будь-якому разі достатньо глибокі комплексні загальноправові наукові дослідження правових режимів, їх складових, галузевих особливостей і співвідношень не знайти у підручниках із правових наук, окрім того, моногалузеві дослідження режимів, як наслідок, у загальному контексті характеризуються різноманітністю та фрагментарністю. Зокрема, зазначене призводить до розмиття правової категорії «правовий режим», і в тому числі через її ототожнення з категоріями «правове регулювання», «механізм (*прим. автора*: або метод чи спосіб) правового регулювання», «нормативна основа», «правова природа», «тип правового регулювання» [3, с. 121].

Найбільш широко дослідниками під правовим режимом розуміється особливий порядок правового регулювання суспільних відносин, що здійснюється за допомогою системи варіативно поєднаних юридичних засобів (способів, методів, типів правового регулювання) з метою упорядкування таких відносин [3, с. 122; 4, с. 22–26; 17, с. 217]. Поряд із цим юридична енциклопедія за редакцією Ю. С. Шемшученка визначає правовий режим як «особливий

правовий порядок, встановлений для певних сфер суспільних відносин або суспільства в цілому» [18]. Деякі науковці також зазначають, що правовий режим є тим із проявів нормативності права, що діє на більш високому рівні, з'єднуючи в єдину конструкцію комплекс правових засобів, які своєю чергою диктуються цілями або інтересами, що виникають у держави та (або) особистості [4, с. 33]. Недарма ж етимологія слова «режим» походить від французького *regime* або латинського *regimen*, що, відповідно, означають – «порядок» або «управління» [19, с. 304; 20, с. 406].

У заданому ключі, правовий режим як установлений нормами права порядок регламентації суспільних відносин, що виникають із приводу певного об'єкта, виражає насамперед специфіку регулятивного впливу права на соціально-правові зв'язки, які підлягають регламентації, що своєю чергою зазвичай має на меті утворення бажаного соціального стану або (та) конкретного ступеня сприятливості чи несприятливості з метою задоволення інтересів суб'єктів права, припустимого рівня активності останніх [4, с. 22–36; 5, с. 23].

Недоліком перелічених способів визначення правового режиму можна розглядати контекстно-цільове ототожнення запропонованого ними змісту з поняттям «метод правового регулювання» [4, с. 23]. Але, як пише Л. В. Томаш, «правовий режим лише реалізується через методи або механізми правового регулювання. Адже якщо механізм дії правового регулювання – юридична категорія, яка розкриває процес правового регулювання, то правовий режим – юридична категорія, що розкриває зміст і напрямок конкретних правових засобів (елементів правового регулювання), покликаних організувати певну сферу суспільних відносин». Таким чином, оскільки правовий режим як правовий засіб покликаний впорядковувати соціальні стани (процеси), він виступає як різновид правового стану. «Співвідношення тут таке: будь-який правовий режим являє собою певне правове становище, але не будь-яке правове становище є правовим режимом» [5, с. 22]. Чи не тому деякі правові практики, автори розглядають поняття «правовий режим», з одного боку, як засіб правового регулювання, а з іншого – більш комплексно, фокусуючись на ширшій сукупності його складових, серед яких не лише об'єкти, суб'єкти, але й принципи, гарантії, методи тощо?

Дуалізм поняття «правовий режим» впливає з історії розвитку та практики використання останнього, де західна правова та міжнародна доктрина розглядає режим (*англ.: regime*) як систему правил або положень, а міжнародний режим (*International regime*) – як принципи, норми, правила та процедури прийняття рішень, навколо яких сходяться очікування учасників у певній проблемній сфері [6, с. 1; 21; 22, с. 1], використовуючи цей термін як загальногалузеву характеристику, тоді як, зокрема, національна доктрина та зако-

нотворча практика з огляду на традиції сталості, логічності, послідовності дотримуються універсального наукового підходу.

Наприклад, аналізуючи означення правових режимів, автори монографії «Адміністративно-правові режими в Україні» В. Я. Настюк та В. В. Беленцева визначають дотичне до правового режиму поняття – «правовий статус», що є сукупністю прав та обов'язків, а також відповідальності певного суб'єкта за стан різних об'єктів, отже, і системою правових норм, що регулюють його правове становище. При цьому «правовий режим», за працею дослідників, – це система норм, що регулює визначену діяльність різних суб'єктів, а також їх повноваження стосовно певного об'єкта управління. До останнього науковці додають: «...у межах кожного правового режиму завжди беруть участь усі засоби правового регулювання. Але в кожному режимі – і це багато в чому визначає його специфіку – один із засобів, як правило, виступає домінантою, що визначає весь комплекс та створює специфічну спрямованість у регулюванні суспільних відносин, що вони лежать в основі класифікації первісних правових режимів» [7, с. 18–19; 4, с. 41]. У цьому сенсі, як пише І. А. Соколова, правовий режим виступає «особливою атмосферою, специфічною формою, підсистемою правового регулювання» [4, с. 26].

Отже, правовий режим завжди має свій певний об'єкт впливу, юридичне регулювання відносин щодо якого забезпечується складовими цього режиму. У результаті правові режими слід розглядати як «спеціальний блок» загального правового арсеналу, що об'єднує в єдину категорію певний комплекс правових засобів державно-владного впливу. З цієї точки зору ефективне використання правових засобів при вирішенні тих чи інших завдань значною мірою полягає в тому, щоб обрати або створити оптимальний правовий режим [7, с. 19]. Адже у зворотному ключі, як «комплексне системоутворююче встановлення порядку, правовий режим – також відображає систему діючих у суспільстві відносин, що складаються в процесі взаємодії саморегулятивних і регулятивних підсистем (суспільних і державних) у певний проміжок часу, на певній території, відносно певного об'єкта» [5, с. 21].

Консолідувати зазначене можна за наведенням такого визначення: правовий режим – це система юридично-правових норм або правовий засіб, що встановлює загальні напрями регулювання суспільних відносин із приводу тих чи інших об'єктів, а також основні принципи і порядок реалізації прав та інтересів суб'єктів відповідних відносин, яке через умови різного ступеня сприятливості здатні створювати певний рівень динаміки таких відносин, що в загальному ключі має на меті досягнення визначеного державою суспільно значущого результату.

До останнього з існуючих науково-дослідних джерел слід додати, що загальногалузеві правові режими, що є режимами найбільш високого рівня, мають у праві імперативне та визначальне значення, крім того, слід розуміти, що загальний правовий режим галузі багато в чому залежить і визначається її нормативною природою, соціальними завданнями та функціями [1, с. 86–89]. Достатньо актуальне з приводу підходів до класифікації правових режимів на основі аналізу наукових джерел радянських часів знаходимо в дослідженні І. О. Гайдамака: «...первинні правові режими (*прим. автора*: галузеві) є тими комплексами правових засобів, що виражають загальні та вихідні співвідношення способів правового регулювання на певній ділянці соціального життя». Своєю чергою «вторинні правові режими є певними модифікаціями загальних режимів, які передбачають або особливі пільги та переваги, що відображаються в додаткових правах, або особливі обмеження, що відображаються в додаткових заборонах чи позитивних зобов'язаннях» [3, с. 123]. На думку автора цього наукового звіту, подібна класифікація є універсальною для правової науки та науки міжнародного права. Галузеві режими обумовлені предметом правового регулювання та відрізняються специфікою прийомів регулювання, дією галузевих принципів, а також характером галузевих прав і свобод. Таким чином, у пострадянському науковому просторі більшість вчених схиляються до думки, що галузевий правовий режим, який складається з сукупності специфічних засобів, методів, способів і типів правового регулювання, поряд із предметом правового регулювання є ключовими критеріями поділу системи права на галузі права [3, с. 126].

Отже, слід встановити, що як приклад групи вторинних правових режимів *правовий режим іноземних інвестицій* – це визначений нормами міжнародного права принцип або правила ставлення до іноземних інвестицій, що у внутрішньодержавне право інкорпоровано через прийняття державами певного, часто певною мірою стандартного, міжнародно-правового інвестиційного зобов'язання на двосторонній та (або) багатосторонній основі. Поряд із цим *правовим статусом суб'єкта інвестиційної діяльності*, на основі наведеного наукового-дослідного фундаменту, слід визначити сукупність прав цього суб'єкта у процесі здійснення інвестиційної діяльності. Користь останнього з понять для міжнародного інвестиційного права, відповідно до деяких досліджень, прослідковується насамперед у науково-практичній площині, оскільки поняття правового статусу суб'єкта інвестиційної діяльності дає можливість вирізняти особливості правового становища іноземного інвестора порівняно з правовим становищем національного.

До останнього додамо, що хоча як юридичний засіб правовий режим зазвичай безпосередньо спрямовано лише на певну сферу правовідносини і в

разі правового режиму інвестиційної діяльності – на сферу міжнародних інвестиційних відносин, встановлення будь-якого правового або міжнародно-правового регулювання побічно впливатиме на життєдіяльність суспільства в цілому, адже таке встановлення, що є виключною прерогативою держави, як правило, пов'язано з реалізацією певної державної регуляторної політики, а в нашому випадку – інвестиційної або (та) комплексної національної стратегії. Саме сформований урядом держави набір засобів юридично-правового регулювання щодо відповідної групи суспільних відносин чи (та) об'єкта регулювання створюватиме специфічну спрямованість режимів – «настрій впливу» або «клімат» [1, с. 28; 4, с. 41; 7, с. 19]. Це є коректним і для галузі міжнародних інвестиційних відносин, у сфері яких прийнято говорити про інвестиційний клімат, що як система цілеспрямованих вчинків і дій свідомо формується державою на регіональному або загальному національному рівнях в інтересах залучення з-за кордону додаткових матеріальних, фінансових або інших ресурсів [23, с. 307]. Інвестиційний клімат, як відомо, може виявлятися сприятливим у різних градаціях, причому, за логікою, чим більше загальний правовий режим інвестиційної діяльності іноземних інвесторів у державі є наближеним до національного режиму, тим більше він є сприятливим. Хоча і з цього правила існують певні винятки.

Отже, якщо в загальному контексті правовий режим – це система юридично-правових норм, що встановлює регулювання суспільних відносин із приводу тих чи інших об'єктів, то, власне, як засіб правового регулювання, правовий режим покликаний перш за все забезпечити встановлення бажаного соціального стану або досягнення соціально-економічного ефекту, що передбачає створення умов для здійснення або обмеження можливості реалізації таких. Виходить, що з правової точки зору держави регулюють інвестиційну діяльність іноземних інвесторів на основі запровадження та реалізації *правових режимів іноземного інвестування*, одним із важливих, але далеко не єдиним чинником формування яких слугують правові режими іноземних інвестицій.

З історичної точки зору, принципи сучасного міжнародного інвестиційного права, що їх інкорпоровано в основні правові режими іноземних інвестицій, сформувалися під впливом міжнародно-правової доктрини постколоніального періоду стосовно відповідальності держав за незаконні дії, що були заподіяні іноземцям та їх майну, згідно з якою по відношенню до останніх держави мають дотримуватися міжнародних мінімальних стандартів [24, с. 161–162]. Професор М. Сорнараджа аналізує це так: «...оскільки йдеться про транскордонне пересування осіб, захист міжнародних інвестицій можна пов'язати з уже існуючими нормами про дипломатич-

ний захист іноземців <...>. У диппрактиці держав – експортерів капіталу про-сувалось право дипломатичних представництв вступатися за права власності їх громадян. Оскільки ж право на захист іноземця можна поширити і на захист його майна, логічним кроком було б стверджувати, що таке право може бути використано і для захисту інвестицій іноземців» [8, с. 18].

На додаток можна навести і таке юридичне визначення: відповідно до основного принципу міжнародного права стосовно поваги прав і основних свобод людини, що інкорпоровано, зокрема, в Декларацію принципів Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) 1975 р. [25, с. 28–37; 26], на основі ст. 3 (1; b) Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. [27], згідно з якою «до функцій дипломатичного представництва входить захист у державі перебування інтересів держави, що акредитує, та інтересів її громадян у межах, що допускаються міжнародним правом», а також з огляду на те, що право володіти в сучасній доктрині виступає основоположним, під дипзахист держав майно їх громадян, що розміщується в іноземній державі, здавалося б, дійсно підпадає. Однак прямого обов'язку держав надавати дипломатичний захист своїм власним громадянам на практиці не існує. «Натомість держави залишаються вільними здійснювати таке право на свій розсуд» [9, с. 247]. Адже розширення права на дипзахист своїх підданих та їхнього майна історично сповільнювалося та оскаржувалося на тій підставі, що таке право призводило до невиправданого втручання у внутрішні справи держави [8, с. 18]. Утім саме на описаному історико-правовому фундаменті міжнародне інвестиційне право лишається концептуально переплетеним із правом захисту власності іноземців, у межах чого для міжнародно-інвестиційної галузі значення основної набула проблема захисту майнових та інших прав іноземних інвесторів, щоправда, тепер в аспекті додержання державами норм міжнародного права та їхніх зобов'язань за міжнародними договорами про інвестиції, про що ще буде йтися.

Не слід забувати, що основною функцією права виступає регулювання економічних, політичних та інших суспільних відносин, а разом із тим і викорінення практики використання силових методів вирішення конфліктів. Це стосується і міжнародного права, серед основних правових принципів якого постулат про те, що «правові домагання повинні здійснюватися не в порядку самопомогі, а шляхом звернення до компетентних і неупереджених судових органів» [10, с. 30]. Право, у рамках реалізації його соціальних функцій, здатне справляти на процеси економічного розвитку позитивний, нейтральний і негативний впливи, сприяти зростанню чи зниженню економічної ефективності використання обмежених ресурсів. За аналогією, одна з ключових функцій

міжнародного права – програмування та прогнозування розвитку міжнародних відносин і параметрів поведінки їх суб'єктів [10, с. 30–31].

Отже, прикладом групи вторинних правових режимів є *правові режими іноземних інвестицій*, нормативно-правовий зміст яких виходить із зобов'язань щодо іноземних інвестицій за міжнародними інвестиційними угодами (МІУ), формуючи собою *конструкти (структури) правових режимів іноземних інвестицій* (латин.: *constructus* – дієприкметник минулого часу від *construere* – зводити, з'єднувати; філос.: *конструкт* – ідеальний об'єкт, вироблений свідомістю). Вони запроваджують у внутрішньодержавному праві важливі елементи для формування *правового режиму іноземного інвестування*, що виступає прикладом групи галузевих правових режимів, які реалізують у національному праві основні принципи та правила ставлення до інвестицій, що можуть надходити з-за кордону, а також способи, методи та типи правового регулювання державами процесів іноземного інвестування.

Тож слід розрізняти *правові режими іноземних інвестицій* (міжнародно-правові інвестиційні режими) та *правовий режим іноземного інвестування* (правовий режим інвестиційної діяльності іноземних інвесторів (правовий режим інвестиційної діяльності)). Як наводить у кількох своїх наукових матеріалах професорка В. В. Поєдинок, *правовий режим іноземних інвестицій* за регуляторною функцією обслуговує передусім завдання захисту іноземних інвестицій, з огляду на що піддається значній міжнародно-правовій уніфікації, не стосуючись порядку допуску іноземних інвестицій. Хоча автор і не погоджується з тезами В. В. Поєдинок про те, що поняття «правовий режим іноземних інвестицій» стосується лише майнового аспекту інвестиційної діяльності іноземних інвесторів і лише майнових цінностей, які вже було вкладено, не охоплюючи передінвестиційної стадії інвестиційного процесу [11, с. 283–286; 12, с. 37–40], – запропонована професоркою права методика типізації інвестиційних правових режимів у загальних рисах є такою, що відповідає як актуальній міжнародній науковій доктрині, так і термінології спеціального національного законодавства про іноземні інвестиції та інвестиції загалом щодо правових режимів іноземних інвестицій і здійснення інвестування з-за кордону [28]. Адже, відповідно до тез досліджень В. В. Поєдинок, порівняно з правовим режимом іноземних інвестицій *правовий режим іноземного інвестування* обслуговує значно ширше коло регуляторних завдань, що стоять перед приймаючою державою, серед яких: установлення умов, меж і порядку допуску іноземних інвестицій, залучення таких до пріоритетних секторів економіки, здійснення контролю та запобігання порушенням із боку суб'єктів інвестиційної діяльності національних і суспільних інтересів тощо [11, с. 283; 12, с. 37–40]. Оскільки

інших типізацій правових режимів щодо іноземних інвестицій та іноземного інвестування в національних дослідженнях автору знайти все ще не вдалося, запропоновану типізацію, на основі дороблення підходів В. В. Поєдинок, пропонується розглядати одним із ключових аспектів наукової новизни цього дослідження з боку розвитку теоретичної бази.

Поряд із цим, оскільки правові режими іноземних інвестицій, з одного боку, слугують принципами та правилами ставлення до іноземних інвестицій, а з іншого – загально та однотипно застосовуються в міждержавній договірній практиці регулювання міжнародних інвестицій, – такі слугують *стандартами ставлення до іноземних інвестицій*. У цьому ключі слід зазначити розкриття поняття «міжнародного стандарту» за юридичною енциклопедією, згідно з якою такими стандартами виступають «міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародно-державного співробітництва». Стандарти встановлюють певні мінімальні вимоги, що повинні дотримуватись державами [18]. Д. Карро (D. Karro) і П. Жюйар (P. Zhiuǎr) пишуть схоже: стандарти є основними принципами міжнародного права (*прим. автора*: що в ключі міжнародного інвестиційного права слід читати як – основні принципи міжнародного інвестиційного права), що як такі мають особливу ознаку, яка відрізняє їх від інших основних принципів міжнародного права. «Ця особлива ознака полягає в тому, що стандарт є еталоном міри в тому сенсі, що як такий слугує для оцінки ступеня відповідності внутрішнього права до міжнародного права» [29, с. 378]. Загальний перелік стандартів ставлення до іноземних інвестицій формує не більш ніж «звичаєві критерії відповідності поведінки держав до їх міжнародних зобов'язань» [14, с. 67]. Стандарти ставлення до іноземних інвестицій закріплюються міжнародними угодами і часто, хоча й не завжди, еквівалентні змісту норм і стандартів міжнародного права.

Крім досліджуваного стандарту справедливого та рівноправного режиму, до загального переліку стандартів ставлення до іноземних інвестицій (*англ.: treatment standard, standard of treatment, treaty standards*) – як правові режими іноземних інвестицій часто називаються не лише в міжнародній літературі, але й у національній [6, с. 33], – що такі класифіковані професором Дж. В. Салакузом на загальні (*general*) та спеціальні (*specific*), слід додати стандарти ставлення відповідно до норм міжнародного права: стандарт заборони необґрунтованих або дискримінаційних заходів, стандарт заборони незаконної експропріації, стандарт повного захисту та безпеки, національний режим, режим найбільшого сприяння – як приклад загальних стандартів ставлення, та спеціальні стандарти ставлення до іноземних інвестицій, серед яких такі, що стосуються переказу коштів, прав інвестора під час війни, революції або

громадянських заворушень, що такі не є правовими режимами іноземних інвестицій [6, с. 228–284; 9, с. 77–106; 13, с. 328–340; 14, с. 68; 15, с. 119–195].

Крім того, перелічені стандарти ставлення до іноземних інвестицій у наукових і науково-практичних класифікаціях прийнято поділяти на абсолютні та відносні (порівняльні) [31, с. 481–482]. До першого типу належать стандарти ставлення до іноземних інвестицій, що не залежать від конкретних факторів, подій або поведінки уряду щодо інших інвесторів або осіб, тоді як до відносних – національний режим і режим найбільшого сприяння, що залежать від ставлення держав до інших інвестицій або інвесторів [6, с. 228–330]. Ключовим для теми дослідження є те, що стандарти ставлення до іноземних інвестицій у міжнародних договорах про інвестиції часто комбінуються, причому зі значними варіаціями [32, с. 28].

Продовжуючи тематику узагальнення, слід навести, що оскільки структура міжнародного інвестиційного права є доволі одноманітною стосовно ключових ввідних і понять, що використовуються в міжнародних угодах про іноземні інвестиції, що також стосується й основних стандартів ставлення до іноземних інвестицій, такі міжнародні договори, як пише Ш. В. Шилл, створюють у світі єдиний, нині значною мірою уніфікований міжнародний інвестиційний правовий режим [9, с. 77]. Останній термін використовує також і професор Дж. В. Салакуз [5, с. 1]. Поряд із цим конструкти правових режимів іноземних інвестицій, зважаючи на особливості реалізації їх складових, що можуть стосуватися іноземних інвестицій, інвесторів, доходів інвесторів, пов'язаної з інвестиціями діяльності, а також виключень та умов взаємності поширення, – виявляються достатньо унікальними для держав. Крім того, правові режими інвестиційної діяльності іноземних інвесторів держав також дуже різняться. Адже у сфері міжнародних інвестицій не існує універсальних норм міжнародного права, що забороняють дискримінаційну політику держав. Таке ТРИМС, що стосується пов'язаних із торгівлею інвестиційних заходів, докорінно не змінює, оскільки забороняє порушення принципів Світової організації торгівлі у досить вузькому контексті, зокрема в ключі вимог використання вітчизняної сировини у виробничій діяльності іноземного інвестора, торговельного балансу, обмеження обміну валют та експортних обмежень [10, с. 132–133].

Таким чином, цінність поняття «конструкт (структура) правових режимів іноземних інвестицій», що складає інший важливий аспект наукової новизни цього дослідження, можна відшукати в науково-педагогічній та науково-практичній площинах – з огляду на те, що запропонований термін, який має очевидне філософсько-правове походження, дозволяє розглядати складні структури спроектованого державами загального правового режиму інвестиційної діяльності іноземних інвесторів крізь призму аналізу юридично-право-

вих змістів взаємних зобов'язань держав щодо іноземних інвестицій та їхніх обмежень, засоби національних правових систем і норм міжнародного права. Це дає можливість не лише скрупульозно проаналізувати всі юридично-правові чинники реалізації інвестиційних відносин держави, але й, розуміючи вади наявних прикладів таких міжнародних відносин, проєктувати їх нові, більш перспективні та результативні реалізації. Останні включатимуть правову оптимізацію, наприклад, у ключі узгодження актуальних економічних і соціальних інтересів учасників відповідних міжнародних угод. Користь аналізу структур правових режимів іноземних інвестицій також відкривається в ключі міжнародної інвестиційно-підприємницької діяльності, планування її найбільш ефективних чи менш ризикованих етапів.

Висновки. Слід розрізняти *правові режими іноземних інвестицій* та *правові режими іноземного інвестування*. Перші за регуляторною функцією обслуговують завдання захисту іноземних інвестицій, тоді як другі – куди більш широке коло завдань, що стоять перед приймаючою державою, серед яких: установлення умов, меж і порядку допуску іноземних інвестицій, залучення таких до пріоритетних секторів економіки, здійснення контролю та запобігання порушенням із боку суб'єктів інвестиційної діяльності національних і суспільних інтересів тощо. Зазначена типізація відповідає національному законодавству України та достатньо широко використовується в національній доктрині. Оскільки правові режими іноземних інвестицій, що, з одного боку, слугують принципами та правилами ставлення до іноземних інвестицій, а з іншого – загально та однотипно застосовуються в міждержавній договірній практиці регулювання міжнародних інвестицій, слугують стандартами ставлення до іноземних інвестицій. Загальний перелік стандартів ставлення до іноземних інвестицій формує звичаєві критерії відповідності поведінки держав до їхніх міжнародних зобов'язань, прийнятих шляхом укладення міжнародних інвестиційних договорів.

Запропонована концепція конструктів правових режимів іноземних інвестицій дозволяє ефективно оцінити загальний стан правового забезпечення транскордонної інвестиційної діяльності певної держави в розрізі існуючого різноманіття укладених нею міжнародних інвестиційних угод та інших пов'язаних зі здійсненням транскордонної діяльності міжнародних зобов'язань із метою оптимізації та покращення в ключі досягнення актуальних викликів, що, зважаючи на специфіку еволюції змісту міжнародних інвестиційних зобов'язань, слід робити з огляду на тлумачення рішень міжнародних судово-арбітражних установ, правотворчість і рекомендації (дослідження) міжнародних організацій, що мають відповідний статутний вплив, найбільш

авторитетних і прогресивних дослідників, а також актуальних міжнародно-політичних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакарлюк Л. В. Система правових режимів у трудовому праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 503 с.
2. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 437 с.
3. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття та види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 120–127.
4. Соколова І. А. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 180 с.
5. Томаш Л. В. Правовий режим: поняття та ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2005. Вип. 282. С. 20–26.
6. Salacuse J. W. *The Law of Investment Treaties. Oxford Scholarly Authorities on International Law, Oxford international law library*. Second edition. Oxford University Press, 2015. 479 p.
7. Настюк В. Я., Беленцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. Харків : Право, 2009. 128 с.
8. Sornarajah M. *The International Law on Foreign Investment*. Third Edition. Cambridge University Press, 2010. 556 p.
9. Schill S. Internationales Investitionsschutzrecht und Vergleichendes Öffentliches Recht: Grundlagen und Methode eines öffentlichrechtlichen Leitbildes für die Investitionsschiedsgerichtsbarkeit. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. 2011. 247 p. / пер. з нім. «Дайджест публичного права». 2012. Вип. 1. С. 71–123.
9. Скринька Д. В. Міжнародне право та економіка. Інституційний підхід / КНУ ім. Тараса Шевченка, ІМВ. Київ : Видав. дім «Промінь», 2008. 192 с.
10. Поєдинок В. В. Правове регулювання інвестиційної діяльності: теоретичні проблеми : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 480 с.
11. Поєдинок В. В. Система правових режимів іноземного інвестування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 88. С. 36–41.
12. Schreuer C. Investment, international protection. In Rüdiger Wolfrum (Ed.), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Second edition. Oxford University Press, 2012. Vol. VI. Pp. 328–345.
13. Шемшученко С. О. Захист іноземних інвестицій: міжнародно-правові стандарти : монографія / НДІ приват. права і підприємництва НАПРН України, Ін-т законодавства ВР України. Київ : Юрид. думка, 2014. 212 с.
14. Dolzer R., Schreuer C. *Principles of International Investment Law*. Oxford University Press / Second edition. 2008. 433 p.

15. Буроменський М. В. Вплив міжнародного права на політичні режими держав : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Нац. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1998. 33 с.
16. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави та права : підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закладів / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
17. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
18. Французько-український словник юридичних термінів / заг. наук. ред. : С. В. Ківалов, Н. В. Петлюченко. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2016. 372 с.
19. Скорина Л. П., Скорина О. А. Латинсько-український, українсько-латинський словник. Київ : Обереги, 2004. 448 с.
21. Regime. Definition and Citations. *The Law Dictionary*. URL: <https://thelawdictionary.org/regime/> (дата звернення: 30.11.2024).
22. Krasner S. D. (Ed.). *International Regimes*. Cornell University Press, 1983. 372 p.
23. Матюшенко І. Ю. Інвестування (в контексті міжнародної інтеграції України) : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 396 с.
24. Кравчук М. Ю. Становлення та розвиток міжнародно-правового захисту іноземних інвестицій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 160–162.
25. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права для студентів III курсу відділення міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ : КНУ ім. Шевченка, 2001. 145 с.
26. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) 1975 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU75010?an=5> (дата звернення: 30.11.2024).
27. Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U> (дата звернення: 30.11.2024).
28. Про режим іноземного інвестування : Закон України, редакція від 03.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.11.2024).
29. Carreau, D., & Juillard, P. *Droit international économique*. 4th ed. Paris : Dalloz, 2010. 770 p.
30. Voitovych S. A. *International investment law in the arbitration process*. Київ : Юрид. світ, 2019. 272 p.
31. Muchlinski P., Ortino F., Schreuer C. (Eds.). *The Oxford Handbook of International Investment Law*. Oxford ; New York : Oxford University Press, 2008. Pp.lxv, 1282 p.
32. *Bilateral Investment Treaties 1995–2006: Trends in Investment Rulemaking*. (UNCTAD/ITE/IIA/2006/5), UNCTAD, United Nations, 2007. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/iteiia20065_en.pdf (дата звернення: 30.11.2024).

REFERENCES

1. Vakarliuk, L. V. (2018). *Systema pravovykh rezhymiv u trudovomu pravi Ukrainy* [The system of legal regimes in the labor law of Ukraine]. (Doctoral dissertation). Volodymyr

- Dahl East Ukrainian National University, Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
2. Havrysh, N. S. (2018). *Pravovyi rezhym gruntiv v Ukraini* [Legal regime of soils in Ukraine]. (Doctoral dissertation). National University «Odesa Law Academy» [in Ukrainian].
 3. Haidamaka, I. O. (2008). Pravovyi rezhym: poniattia ta vydy [Legal regime: concept and types]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State construction and local government*, 15, 120–127 [in Ukrainian].
 4. Sokolova, I. A. (2011). *Pravovyi rezhym: poniattia, osoblyvosti, riznovydy* [Legal regime: concept, features, varieties]. (PhD thesis). National University «Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine» [in Ukrainian].
 5. Tomash, L. V. (2005). Pravovyi rezhym: poniattia ta oznaky [Legal regime: concepts and features]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pravoznavstvo – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Jurisprudence*, 282, 20–26 [in Ukrainian].
 6. Salacuse, J. W. (2015). *The Law of Investment Treaties. Oxford Scholarly Authorities on International Law, Oxford international law library*. Second edition. Oxford University Press.
 7. Nastiuk, V. Ya., & Bielientseva, V. V. (2009). *Administratyvno-pravovi rezhymy v Ukraini* [Administrative and legal regimes in Ukraine]. Pravo [in Ukrainian].
 8. Sornarajah, M. (2010). *The International Law on Foreign Investment*. Third Edition. Cambridge University Press.
 9. Schill, S. W. (2012). Internationales Investitionsschutzrecht und Vergleichendes Öffentliches Recht: Grundlagen und Methode eines öffentlichrechtlichen Leitbildes für die Investitionsschiedsgerichtsbarkeit. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht / «Digest of Public Law»* (Translator from German), 1, 71–123.
 10. Skrynka, D. V. (2008). *Mizhnarodne pravo ta ekonomika. Instytutsiinyi pidkhid* [International Law and Economics. Institutional Approach]. Vydavnychiy dim «Promeni» [in Ukrainian].
 11. Poiedynok, V. V. (2013). *Pravove rehuliuвання investytsiinoi diialnosti: teoretychni problemy* [Legal regulation of investment activities: Theoretical problems]. Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf» [in Ukrainian].
 12. Poiedynok, V. V. (2011). Systema pravovykh rezhymiv inozemnoho investuvannia [System of legal regimes for foreign investment]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 88, 36–41 [in Ukrainian].
 13. Schreuer, C. (2012). Investment, international protection. In Rüdiger Wolfrum (Ed.), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Second edition. Oxford University Press, Vol. VI. (pp. 328–345).
 14. Shemshuchenko, S. O. (2014). *Zakhyst inozemnykh investytsii: mizhnarodno-pravovi standarty* [Protection of foreign investments: International legal standards]. Yuryd. Dumka [in Ukrainian].
 15. Dolzer, R., & Schreuer, C. (2008). *Principles of International Investment Law*. (Second ed.). Oxford University Press.
 16. Buromenskyi, M. V. (1998). *Vplyv mizhnarodnoho prava na politychni rezhymy derzhav* [The influence of international law on the political regimes of states]. (Abstract

- of the dissertation of Dr. of Law). Natsionalna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian].
17. Tsvik, M. V., & Petryshyn, O. V. (Eds.) (2009). *Zahalna teoriia derzhavy ta prava* [General theory of state and law]. Pravo [in Ukrainian].
 18. Shemshuchenko, Yu. S. (2003). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia]. (Vols. 1–6; Vol. 5). Ukrainian Encyclopedia [in Ukrainian].
 19. Kivalov, S. V., & Petliuchenko, N. V. (Eds.). (2016). *Frantsuzko-ukrainskyi slovnyk yurydychnykh terminiv* [French-Ukrainian Dictionary of Legal Terms]. Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia» [in Ukrainian].
 20. Skoryna, L. P., & Skoryna, O. A. (2004). *Latynsko-ukrainskyi, ukrainsko-latynskyi slovnyk* [Latin-Ukrainian, Ukrainian-Latin dictionary]. Oberehy [in Ukrainian].
 21. Regime. Definition and Citations. (n.d.). *The Law Dictionary*. <https://thelawdictionary.org/regime/>
 22. Krasner, S. D. (1983). *International Regimes*. Cornell University Press.
 23. Matiushenko, I. Yu. (2013). *Investuvannia (v konteksti mizhnarodnoi intehtratsii Ukrainy)* [Investment (in the context of Ukraine's international integration)]. KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].
 24. Kravchuk, M. Yu. (2016). Stanovlennia ta rozvytok mizhnarodno-pravovoho zakhystu inozemnykh investytstii [Formation and development of international legal protection of foreign investments]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 5, 160–162 [in Ukrainian].
 25. Butkevych, V. H., Mytsyk, V. V., & Zadorozhnii, O. V. (2001). *Konspekt lekttsii z osnov teorii mizhnarodnogo prava* [Lecture notes on the basics of the theory of international law]. Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
 26. Zakliuchnyi akt Narady z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi (NBSIe) 1975 roku. (1975). [Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) of 1975]. <https://ips.ligazakon.net/document/MU75010?an=5> [in Ukrainian].
 27. Videnska konventsiiia pro dyplomatychni znosyny vid 18.04.1961 roku. (1961). [Vienna Convention on Diplomatic Relations of April 18, 1961]. <https://ips.ligazakon.net/document/MU61K03U> [in Ukrainian].
 28. Pro rezhym inozemnogo investuvannia: Zakon Ukrainy, redaktsiia vid 03.09.2024 roku. (2024). [For the foreign investment regime. Law of Ukraine, revised as of September 3, 2024]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
 29. Carreau, D., & Juillard, P. (4th ed.). (2010). *Droit international économique*. Dalloz.
 30. Voitovych, S. A. (2019). *International investment law in the arbitration process*. Yurydychnyi svit [in Ukrainian].
 31. Muchlinski, P., Ortino, F., & Schreuer, C. (Eds.). (2008). *The Oxford Handbook of International Investment Law*. Oxford University Press.
 32. *Bilateral Investment Treaties 1995–2006: Trends in Investment Rulemaking*. (UNCTAD/ITE/IIA/2006/5). (2007). UNCTAD, United Nations. https://unctad.org/system/files/official-document/iteiia20065_en.pdf

Стаття надійшла до редакції: 02.12.2024

Стаття пройшла рецензування: 15.12.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

K. V. CHEREPOVSKIY

Ph.D. student of the Department of International Law, Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

THE CONCEPT OF LEGAL REGIMES, INVESTMENT TREATMENTS AND STANDARDS IN THE INTERNATIONAL INVESTMENT LAW

Problem setting. As known, the function of one of the key levers in the international legal mechanism of investment law is assigned to the system of bilateral investment treaties (BITs), what is still so even despite tendency of growing influence of multilateral treaties. This normative-legal concept makes those components of BITs that embody the legal regime of foreign investments – one of the most important legal factors in the regulation of international investment relations, which, thus, becomes a key element of bilateral and other international treaties on foreign investments. Due to a certain heterogeneity of the national doctrine in the field of legal regimes regarding the implementation of foreign investments, the obvious lack of a defined connection with standards in the field of international investment law, it is necessary to define the main theoretical and doctrinal concepts related to legal regimes and international contractual standards, connections between them, as even basic terms in the respective scientific space still require some research attention.

Recent research and publication analysis. A significant role in the study of the topic was played by the study of the content of the national legislation of Ukraine on foreign investments, publications of foreign and domestic scientists, in particular the works of authors, including: L. V. Vakarliuk, N. S. Havrysh, Haidamaka I. O., I. A. Sokolova, L. V. Tomash, J. W. Salacuse, V. Ya. Nastiuk, V. V. Bielientseva, M. Sornarajah, S. W. Schill, D. V. Skrynka, V. V. Poiedynok, S. O. Shemshuchenko, R. Dolzer, C. Schreuer.

The purpose of the article. The purpose is to highlight the intermediate results of the author's scientific study regarding one of the key standards of attitude towards foreign investments, the general role of such standards as means of protection of foreign investments in international law. An additional subject of the study was the establishment of connections between the main provisions of the theory of international investment law from the points of view of the doctrine of national law, international law and the research of Western scientists.

Paper main body. The article considered fundamental the concepts of law in connections to international investment law: regime, investment treatment, standard. The essential attention is given to the concepts of national science, their connections to existing national

legislation and theory which could be characterized by existed gaps. Overcoming of these gaps provides author possibility to establish appropriate connections in between of national school of law and West doctrine. That is consolidated by giving the following definition: a legal regime/treatment is a system of legal norms or a legal instrument that establishes general directions for the regulation of social relations regarding certain objects, as well as the basic principles and procedure for realizing the rights and interests of subjects of relevant relations, which, due to conditions of varying degrees of favorability, are able to create a certain level of dynamics of such relations, which, in a general way, aims to achieve a socially significant result determined by the state. It is also provided classification of investment legal regimes/treatments which is done based on soviet school approach. According to the author of this scientific report, such a classification is universal for legal science and the science of international law, it can be used for applied approaches of the Western science. As results definitions of legal regime (treatment) of foreign investments, legal status of the subject of investment activity, legal regime (treatment) of foreign investment and constructs (structures) of legal regimes/treatments of foreign investments are proposed based on existed scientific works. The possibilities of the diplomatic remedies for international investments defending are described, their limitations are mentioned. Some attention is also given to concepts of general international standards, to their connections with treatment standard/ standard of treatment/ treaty standards as well as to the classification of the treatment standards are proposed by J. W. Salacuse. The general classification of standards of treatment is also described. Much attention is dedicated to the concept of constructs (structures) of legal regimes/treatments of foreign investments: its practical benefits and necessity aspect for the theories approaches is existed.

Short abstract for an article

The article analyzes and identifies the key concepts of modern international investment law, which are still based on the dualism of views and terminology, which is explained in sufficient detail various theoretical foundations of the national legal science and international legal doctrine, where the approach of national legal school could be considered as more consistent from the side of the legal theory. In addition to building bridges at the relevant issue, the scientific material deeply describes a new concept of philosophical and legal nature, which was just mentioned in previous author's articles. This concept allows to qualitatively combine the concepts of national law in relation to foreign investments, to eliminate existing gaps in the theory of law and international law, order to more qualitatively and effectively analyze practical planning in the field international economic relations and international business activities.

Key words: investment treatments, treatment standard, standard of treatment, treaty standards, regime, legal regime, international regime, international investment treaties, bilateral investment treaties.

Article details:

Received: 02 December 2024

Revised: 15 December 2024

Accepted: 19 December 2024

Рекомендоване цитування: Череповський К. В. Поняття правових режимів і стандартів у міжнародному інвестиційному праві. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 79–97. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-79>.

Suggested citation: Cherepovskyi, K. V. (2024). Poniattia pravovykh rezhymiv i standartiv u mizhnarodnomu investytsiinomu pravi [The concept of legal regimes, investment treatments and standards in the international investment law]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(59), 79–97. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-79> [in Ukrainian].

DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-98>
УДК 347.73:339.74]:342.9»364»

Д. С. ШЕВЧУК

аспірант кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: d.s.shevchuk@nlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0009-3511-938X>

ВАЛЮТНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ¹

У статті досліджено валютні обмеження, введені Національним банком України в листопаді 2024 р., визначено їх наслідки та значення. Проаналізовано постанову Правління Національного банку України «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 № 18 та постанову Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 № 136, окреслено основні валютні обмеження, запроваджені від 20.11.2024. На підставі розгляду позицій науковців та правозастосовної практики розкрито значення валютних обмежень як інструмента валютного регулювання в національній правовій системі.

Дослідження здійснено за допомогою таких методів наукового пізнання, як формально-юридичний, логіко-юридичний методи, методи опису та порівняння, а також структурний та функціональний аналіз.

Ключові слова: валютне регулювання, валютні обмеження, інструмент валютного регулювання, валютні правовідносини, законні заборони.

Постановка проблеми. Питання встановлення валютних обмежень сьогодні перебувають у центрі уваги як наукової спільноти, так і практиків. Так, на шпальтах багатьох видань було опубліковано новини про плани семи

¹ © Шевчук Д. С., 2024. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

великих банків України, а саме: АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК», АТ «Державний ощадний банк України», АТ «ОТП БАНК», АТ «ПРАВЕКС БАНК», АТ «ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК», АТ «Райффайзен Банк», АТ «ТАСКОМБАНК», посилюючи валютні обмеження щодо грошових переказів із банківських карток фізичних осіб шляхом підписання меморандуму між собою [1]. Такий крок, як вбачається, підтверджує зміщення акценту з вектору лібералізації, що був реалізований із прийняттям Закону України «Про валюту і валютні операції», у бік посилення валютних обмежень. Про це свідчить прийняття 19.11.2024 Правлінням Національного банку України постанови «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 № 136 [2]. Тож убачається доцільним вивчити зміст названого нормативно-правового акта з метою окреслення основних змін у контексті валютних обмежень та визначення наслідків і значення таких обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. В. Кочура (S. V. Kochura) розглядає застосування Національним банком України (далі – НБУ) валютних обмежень як раціональний інструмент, покликаний забезпечити стабільність гривні як грошової одиниці України [3]. Автор вказує, що під час застосування центральним банком валютних обмежень як виконання ним своїх основних функцій останній повинен зважати на пріоритетність підтримки та досягнення державної цінової стабільності, сприяти фінансовій стабільності, яка своєю чергою включає стабільність банківської системи [3]. Щодо визначення поняття «валютні обмеження» С. В. Кочура вважає, що максимально повним і змістовним є підхід, за яким валютні обмеження розглядають як систему правил, що є нормативно встановленими та спрямовані на регламентацію правовідносин у валютній сфері в контексті застосування обмежувальних нормативів щодо здійснення операцій із валютними цінностями та валютою (як національною валютою, так і банківськими металами, а також іноземною валютою) [3].

К. А. Мякота (K. A. Miakota), досліджуючи поняття валютних правовідносин, говорить про встановлення валютних обмежень як один із шляхів реалізації компетенції в межах валютного регулювання як виду валютних правовідносин [4].

Ю. Б. Деркач (Yu. B. Derkach) називає валютні обмеження найбільш поширеними адміністративними інструментами валютного регулювання [5]. Автор акцентує на тому, що інструменти валютного регулювання визначають як певні заходи регуляторного характеру, упроваджені державою з метою досягнення основних цілей валютної політики шляхом впливу на діяльність суб'єктів валютних відносин, та класифікують їх на ринкові та адміністративні

[5]. Крім того, Ю. Б. Деркач визначає валютні обмеження як сукупність регулятивних заходів, що передбачають встановлення законодавчих правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій із валютними цінностями, установлення яких може забезпечувати вирівнювання сальдо платіжного балансу та управління золотовалютними резервами [5]. Показово, що цей автор окреслив види валютних обмежень за найпоширенішими їх класифікаціями, зокрема: 1) за сферою застосування: поточні операції; операції, пов'язані з рухом капіталу; 2) за видами валютних операцій: купівля, продаж, конвертація (обмін); 3) за видами валютних цінностей: в іноземній валюті, національній валюті, банківських металах; 4) за напрямом транскордонного руху коштів: виведення за кордон, надходження із-за кордону; 5) за видами розрахунків: готівкові, безготівкові [5]. Ю. Б. Деркач підкреслює, що валютні обмеження поряд із девальвацією національної валюти є найпоширенішими адміністративними заходами валютного регулювання, застосовуваними центральними банками країн в умовах війни [5].

О. І. Береславська (O. I. Bereslavska) та В. М. Березовик (V. M. Berezovyk) інструменти валютного регулювання поділяють на опосередковані та прямі, зокрема до останніх автори відносять валютні обмеження [6]. Види останніх науковці позначають за сферами: 1) обмеження на внутрішньому валютному ринку: а) установлення ліміту на проведення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти; б) установлення переліку документів, які необхідно надати при купівлі іноземної валюти з метою обмеження попиту на неї; в) заборона на здійснення строкових угод з іноземною валютою; г) установлення лімітів відкритої валютної позиції банкам; 2) обмеження поточних операцій платіжного балансу: а) обов'язковий продаж валютного виторгу експортерів центральному банку; б) обмеження продажу іноземної валюти імпортерам; в) установлення термінів на повернення експортерами валютного виторгу та обов'язковий продаж його банкам; г) офіційне встановлення множини валютних курсів (диференціація курсових співвідношень за різними видами операцій); д) встановлення обмежень на вивезення валюти за кордон резидентами-туристами; є) обов'язкова конвертація валютних трансфертів, що надходять у країну; 3) обмеження щодо рахунків операцій із капіталом та фінансових рахунків: а) встановлення лімітів на вивезення іноземної валюти за кордон у вигляді прямих і портфельних інвестицій; б) встановлення тимчасової заборони на перерахування дивідендів від прямих інвестицій, що були спрямовані в економіку країни; в) ліцензування операцій із валютними цінностями при переказі за межі країни; г) встановлення зобов'язань з утримання іноземних цінних паперів на рахунках, відкритих їх власниками у вітчизняних банках [6].

О. І. Береславська та В. М. Березовик визначають валютні обмеження як комплекс законодавчих або адміністративних заборон, лімітування чи регламентацію операцій резидентів і нерезидентів з іноземною валютою та іншими валютними цінностями [6]. Поряд із цим автори окреслили такі цілі застосування валютних обмежень: 1) вирівнювання платіжного балансу; 2) підтримання стабільної динаміки валютного курсу; 3) концентрація валютних цінностей у руках держави у вигляді резерву для вирішення поточних і стратегічних завдань економічного та фінансового характеру [6].

Аналізуючи роботу О. І. Береславської та В. М. Березовика, важливо виокремити такі характеристики валютних обмежень: прямий інструмент валютного регулювання; оперативний інструмент механізму валютного регулювання (через швидкість встановлення та таку ж швидкість скасування); інструмент із дискримінаційним характером (через перерозподіл валютних цінностей на користь держави і великих підприємств за рахунок малих і середніх підприємств); високодієвий та ефективний інструмент. При цьому ефективність цього інструмента можлива за умови, якщо фінансова система країни має високі стандарти регулювання та нагляду; такий інструмент валютного регулювання, зокрема, але не виключно, в Україні використовується в часи економічної, фінансової та політичної нестабільності або в часи криз, наслідком яких є стрімка девальвація гривні; застосування валютних обмежень разом з іншими інструментами валютного регулювання позитивно впливає на стійкість фінансової системи країни, зменшує ризик суттєвої втрати золотовалютних резервів і допомагає зберегти макроекономічну та макрофінансову стабільність; такий інструмент може мати не тільки позитивні, а й негативні наслідки, наприклад посилення ринкових деформацій, виникнення множини валютних курсів, тінізація економіки, відволікання ресурсів на непродуктивне використання; застосування такого інструменту має бути тимчасовим антикризовим заходом; застосування такого інструменту має бути одномоментним та широкомасштабним; уведення нових валютних обмежень тягне за собою великі адміністративні зусилля та втрати обсягів золотовалютних резервів [6].

Аналіз наведених та інших точок зору дозволяє констатувати, що валютні обмеження науковці розглядають та визначають у різних площинах, як-от:

- інструмент (адміністративний та прямий) валютного регулювання, що покликаний забезпечити стабільність грошової одиниці;
- система правил, встановлена правовими нормами, спрямованими на застосування обмежувальних нормативів щодо здійснення операцій із валютними цінностями;
- заходи регуляторного характеру, покликані досягти цілей валютної політики;

– комплекс законодавчих або адміністративних заборон, лімітування чи регламентація операцій резидентів і нерезидентів із валютними цінностями.

Значення валютних обмежень як інструменту валютного регулювання полягає в забезпеченні вирівнювання сальдо платіжного балансу, управлінні золотовалютними резервами, стабільності грошової одиниці, цінової та фінансової стабільності, а також стабільності банківської системи. Крім названого, до значення валютних обмежень важливо віднести досягнення застосуванням таких обмежень поставлених перед ними цілей, а саме: вирівнювання платіжного балансу; підтримання стабільної динаміки валютного курсу та концентрації валютних цінностей у руках держави у вигляді резерву.

Як вбачається, назване значення валютних обмежень варто вважати таким, що полягає в досягненні глобальних цілей такого інструменту. Поряд із тим вони є ефективним, оперативним, тимчасовим та дискримінаційним антикризовим (застосовується в часи економічних, політичних та фінансових криз) способом, запровадження їх може мати як позитивні (забезпечення стабільності валютної системи в цілому), так і негативні наслідки (тінізація економіки в цілому), а також наслідки в контексті необхідності залучення як фінансових, так і трудових витрат на їхнє адміністрування.

Формулювання цілей. Метою цієї роботи є аналіз валютних обмежень, що введене Національним банком України, характеристика їх наслідків і значення. Для досягнення позначеної мети поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати положення постанов Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 № 18 [7] та «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 № 136 [2].

2. Визначити основні валютні обмеження, запроваджені Постановою Правління НБУ «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 р. № 136.

3. Позначити думки науковців на зазначений нами предмет.

4. Ураховуючи зміст досліджених нормативно-правових актів та поглядів науковців, визначити наслідки та значення прийнятих НБУ в листопаді 2024 р. валютних обмежень.

Реалізація вищезазначених завдань потребує застосування таких спеціальних методів наукового пізнання, як формально-юридичний та логіко-юридичний. Поряд із вказаними методами для аналізу приписів названих вище постанов Правління НБУ застосовано: методи описання та порівняння; методи структурного та функціонального аналізу. Останні покликані проілюструвати

введені валютні обмеження та порівняти дійові з листопада 2024 р. валютні обмеження з тими, що діяли до цього часу. Поряд із цим методи опису та порівняння застосовані для аналізу поглядів науковців у контексті їх підходів до характеристики значення валютних обмежень у національній правовій системі.

Методи структурного та функціонального аналізу спрямовано на вивчення валютних обмежень, уведених у листопаді 2024 р. НБУ шляхом окреслення місця їх серед усіх існуючих станом на сьогодні валютних обмежень у національній правовій системі. Указане буде важливим для окреслення значення таких валютних обмежень.

Ураховуючи наведене, констатуємо, що застосування формально-юридичного та логіко-юридичного методів наукового пізнання, методів опису та порівняння, а також методів структурного та функціонального аналізу окремо та в сукупності надає можливість здійснити аналіз вказаних нормативно-правових актів, наукових досліджень, а також позначити наслідки та значення валютних обмежень.

Виклад основного матеріалу. Здійснений вище огляд робіт науковців дає підстави зазначати, що валютні обмеження як система заходів / інструмент валютного регулювання має свої передумови, цілі та значення, а також наслідки. Оскільки до основних передумов постійних змін у національній валютній політиці варто віднести (1) повномасштабну війну, яка впливає на грошову, економічну, фінансову стабільність та стабільність банківської системи, та, відповідно, (2) економічну, фінансову та політичну нестабільність, то аналізовані нами нормативні зміни в контексті введення нових валютних обмежень є об'єктивними та доволі передбачуваними.

Тому наступним кроком цієї роботи є виокремлення валютних обмежень, що були введені постановою Правління НБУ «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 № 136 (Постанова № 18) [2].

Національний банк України на своєму офіційному вебсайті 20.11.2024 [8] окреслив перелік змін, що стосуватимуться таких напрямів:

1. Переказ коштів для виконання зобов'язань за імпортними контрактами.

До 20.11.2024 було обмежено можливість національного бізнесу розраховуватися за імпорт будь-якої продукції, поставка якої здійснювалася до 23.02.2021, а з 20.11.2024 представники національного бізнесу отримали можливість розраховуватися за імпорт товарів без обмеження терміну їхньої поставки в Україну, але тільки якщо кошти переказуються на користь:

– іноземного експортно-кредитного агентства (ЕКА) / іноземної держави через уповноважену нею особу / іноземної особи, до складу учасників якої входить іноземна держава чи іноземний банк (за умови, що іноземна держава є учасницею цього банку);

– інших нерезидентів, за умови участі в імпортних операціях (шляхом кредитування, страхування, гарантування, поручительства) іноземного ЕКА / іноземної держави через уповноважену нею особу / іноземної особи, до складу учасників якої входить іноземна держава чи іноземний банк (за умови, що іноземна держава є учасницею цього банку) [8].

При цьому НБУ наголосив, що для таких переказів все одно є ліміт (щомісячний) на рівні 10% від суми простроченої заборгованості за договором щодо імпорту товарів (станом на 01.11.2024) [8]. НБУ стверджує, що наведені вище зміни стимулюватимуть іноземні держави, державні банки та ЕКА зберегти й зміцнити наявні комерційні зв'язки іноземних експортерів з українським ринком, а також нададуть змогу мінімізувати ризики зменшення потенційних обсягів фінансування і зниження інвестиційної привабливості України [8].

II. Розрахунки за проектами міжнародної технічної допомоги.

З 20.11.2024 НБУ надає можливість переказувати іноземну валюту за кордон для проведення розрахунків за проектами міжнародної технічної допомоги незалежно від того, якою державою чи організацією фінансується такий проєкт. До таких змін діяло обмеження таких переказів, а останні могли здійснюватися, тільки якщо проєкт фінансується Європейським Союзом [8].

НБУ вважає, що зазначені зміни покликані вирішити проблеми розрахунків за проектами міжнародної технічної допомоги, що позитивно вплине на позиції як України, так і окремих бенефіціарів такої допомоги – резидентів, а також посприє ухваленню позитивних рішень міжнародних донорів щодо подальшої підтримки України [8].

III. Репатріація дивідендів за кордон.

З 20.11.2024 діють нові додаткові критерії для операцій із репатріації дивідендів із метою забезпечення дотримання щомісячного ліміту на такі операції, оскільки НБУ в ході перевірок були встановлені порушення [8]. Таким чином, з 20.11.2024 українські компанії зможуть скористатися можливістю часткової репатріації дивідендів за корпоративними правами чи акціями лише за одночасного дотримання таких умов:

– період діяльності емітента з дати державної реєстрації до дати здійснення відповідної операції становить не менше 12 місяців;

– з моменту набуття іноземним інвестором / нерезидентом права власності на корпоративні права / акції емітента, що здійснює виплату дивідендів, до дати здійснення відповідної операції минуло не менше шести місяців [8].

IV. Використання валютних кредитів для придбання цінних паперів, номінованих у валюті.

З 20.11.2024 НБУ встановив заборону на використання валютних кредитів для придбання цінних паперів, номінованих в іноземній валюті [8].

Проаналізувавши зміст наведених НБУ змін, варто наголосити, що, окрім обмежень, НБУ передбачене й пом'якшення уже дійсних обмежень.

По-перше, унесено зміни до підп. 12 п. 12¹⁵ Постанови № 18 шляхом виключення слів «що пройшли державну реєстрацію» [2]. У зв'язку з цими змінами проекти (програми) міжнародної технічної допомоги тепер не повинні бути піддані державній реєстрації.

По-друге, унесено зміни до підпунктів 2, 25 п. 14 Постанови № 18 шляхом надання дозволу на здійснення транскордонного переказу валютних цінностей з України / переказ коштів на кореспондентські рахунки банків-нерезидентів у гривнях / іноземній валюті, відкриті в банках-резидентах, включаючи перекази, що здійснюються за дорученням клієнтів у разі переказів резидентами за операціями з імпорту товарів (включаючи сплату штрафів, пені, бонусів, відшкодування супутніх витрат у зв'язку з виконанням зовнішньоекономічного договору, відшкодування збитків у зв'язку з невиконанням зовнішньоекономічного договору) за наявності таких умов: 1) поставка товарів за такими операціями здійснена / здійснюється після 23.02.2021; 2) переказ коштів за договором з імпорту товарів здійснюється в обсязі, що не перевищує 10% від суми простроченої заборгованості за цим договором (станом на 01.11.2024) на один календарний місяць [2].

При цьому додано, що вказані обмеження щодо терміну поставки товарів за операціями з імпорту товарів не поширюються не тільки на перекази, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету, а також на перекази, що здійснюються з метою виконання зобов'язань за операцією з імпорту товарів на користь іноземного експортно-кредитного агентства / іноземної держави через уповноважену нею особу / іноземної особи, до складу учасників (акціонерів) якої входить іноземна держава чи іноземний банк [за умови, що іноземна держава є учасницею (акціонером) цього банку], а також на користь інших нерезидентів за умови, що операція з імпорту товарів здійснювалася за участю (шляхом кредитування, страхування, гарантування, поручительства) іноземного експортно-кредитного агентства / іноземної держави через уповноважену нею особу / іноземної особи, до складу учасників (акціонерів) якої входить іноземна держава чи іноземний банк [за умови, що іноземна держава є учасницею (акціонером) цього банку] [2].

До того ж внесенням змін до підпунктів 25 та 46 п. 14 Постанови № 18 було розширено перелік тих, хто може фінансувати проекти / програми міжнародної технічної допомоги / прикордонного співробітництва шляхом виключення фрази: «що фінансуються Європейським Союзом» [2].

По-третє, внесено зміни до підп. 46 п. 14 Постанови № 18 шляхом додавання умов репатріації дивідендів, а саме вказано, що переказ резидентами іноземної валюти з 13.05.2024 за кордон на користь іноземного інвестора / нерезидента з метою виплати дивідендів за корпоративними правами / акціями дозволено в разі одночасного дотримання вказаного переліку умов, у тому числі: а) період діяльності емітента з дати державної реєстрації повинен бути не меншим ніж 12 місяців до дати здійснення відповідної операції; б) з моменту набуття іноземним інвестором / нерезидентом права власності на корпоративні права / акції емітента, за якими здійснюється виплата дивідендів, минуло не менше ніж шість місяців до дати здійснення відповідної операції [2].

По-четверте, внесено зміни до п. 19¹ Постанови № 18 шляхом додавання абзацу, яким передбачено заборону банку здійснювати за дорученням клієнта (крім іншого банку) переказ коштів в іноземній валюті, отриманих цим клієнтом на умовах кредиту (позики, включаючи поворотну фінансову допомогу) в іноземній валюті, з метою придбання цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, та/або на поточний рахунок центрального контрагента [2].

По-п'яте, внесено зміни до п. 19³ Постанови № 18 шляхом установлення ще однієї заборони для банків, а саме заборону надавати кредити в іноземній валюті з метою придбання клієнтом-позичальником цінних паперів, номінованих в іноземній валюті [2].

Таким чином, можна ще раз констатувати, що внесені 19.11.2024 зміни до постанови Правління НБУ «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18 містять у собі як нові обмеження, так і припинення старих обмежень. Усі наведені зміни діють з 20.11.2024.

Із дослідженого вище варто акцентувати на тому, що введення нових валютних обмежень поряд із скасуванням тих, що вже діють, є наслідком реалізації валютної політики шляхом здійснення валютного регулювання. При цьому таке одночасне введення нових і скасування старих валютних обмежень підтверджує одну з виведених вище характеристик валютних обмежень, а саме: оперативність через швидкість встановлення та таку ж швидкість скасування.

Аналізований спосіб валютного регулювання як реалізацію валютної політики наразі очевидно застосовано в умовах економічної, фінансової та політичної нестабільності в нашій державі, викликаній повномасштабним

вторгненням, що в результаті має наслідком швидку девальвацію гривні. Тобто нові валютні обмеження, введені шляхом внесення змін до Постанови № 18, можна схарактеризувати так: по-перше, антикризові, по-друге, тимчасові, бо передбачені на період дії правового режиму воєнного стану на території України.

За своєю метою, як і всі валютні обмеження, аналізовані валютні заходи спрямовано на забезпечення цінової стабільності, фінансовій стабільності, яка своєю чергою включає стабільність банківської системи і стабільність валютної системи. До того ж проаналізовані валютні обмеження так само мають дискримінаційний характер як раз у зв'язку з тим, що перерозподіл валютних цінностей здійснюється на користь держави і великих підприємств.

Однак щодо дієвості та ефективності досліджених валютних обмежень, запроваджених з 20.11.2024, можливо зробити достовірний висновок виключно шляхом аналізу правозастосовної практики, даних звітності та статистики, інакше кажучи, тільки після їхнього застосування НБУ та іншими органами, уповноваженими на здійснення валютного нагляду і контролю. Таким чином, сьогодні достовірно оцінити дієвість та ефективність введених з 20.11.2024 валютних обмежень, що діятимуть до кінця дії правового режиму воєнного стану в Україні, украй важко. Означене стає логічною метою майбутніх наукових досліджень.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно акцентувати, що валютні обмеження, ведені постановою Правління Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 19.11.2024 № 136, передбачені в таких напрямках: 1) переказ коштів для виконання зобов'язань за імпортними контрактами; 2) розрахунки за проектами міжнародної технічної допомоги; 3) репатріація дивідендів за кордон; 4) використання валютних кредитів для придбання цінних паперів, номінованих у валюті.

Їхніми наслідками є:

- надання права з певними вимогами національним суб'єктам господарювання з 20.11.2024 розраховуватися за імпорт товарів;
- створення підґрунтя для стимулювання іноземних держав, державних банків та ЕКА зберігати й зміцнити наявні комерційні зв'язки іноземних експортерів з українським ринком;
- стимулювання потенційного фінансування та інвестиційної привабливості України;
- дозвіл на здійснення переказів іноземної валюти за кордон для проведення розрахунків за проектами міжнародної технічної допомоги незалежно від того, якою державою чи організацією фінансується такий проект;

– вплив на фінансову спроможність нашої держави розраховуватися за проєктами міжнародної технічної допомоги, а також забезпечення можливості подальшої допомоги нашій державі від партнерів;

– ускладнення новими умовами порядку репатріації дивідендів для національних юридичних осіб;

– заборона банкам видавати клієнтам валютні кредити для придбання цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, тобто створення неможливості для фізичних та юридичних осіб отримувати кредити у валюті для здійснення вказаних операцій (але таке обмеження стосується виключно такої мети отримання валютного кредиту).

Отже, проаналізовані валютні обмеження в умовах повномасштабної війни та відповідно економічної, фінансової та політичної нестабільності є цілком обґрунтованими. Вони покликані забезпечити вирівнювання сальдо платіжного балансу, здійснювати управління золотовалютними резервами, забезпечувати стабільність грошової одиниці, цінової та фінансової стабільності, а також стабільності банківської системи, забезпечувати вирівнювання платіжного балансу, підтримання стабільної динаміки валютного курсу та концентрацію валютних цінностей у руках держави у вигляді резерву.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Крицька І., Денисюк М. Не більш ніж 100 000 грн на місяць. Forbes Ukraine дізнався: банки планують посилити обмеження переказів з карти на карту та готують нові перевірки для ФОПів. Подробиці. *Forbes.ua*. 2024. 9 груд. URL: <https://forbes.ua/money/ne-bilshe-100-000-grn-na-misyats-banki-planuyut-posiliti-obmezhenya-perekaziv-z-karti-na-karu-ta-gotuyut-novi-perevirki-fopiv-detali-vid-forbes-09122024-25412> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18 : постанова Правління Національного банку України від 19.11.2024 № 136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0136500-24> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Кочура С. В. Валютні обмеження як засіб підвищення ефективності валютного регулювання у якості складової системи національної безпеки держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 84–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-15> (дата звернення: 10.12.2024).
4. Мякота К. А. Валютні правовідносини: дослідження поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 1 (67). Т. 1. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338x-2020.1-1.22> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Деркач Ю. Б. Використання інструментів валютного регулювання в умовах воєнного стану. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3 (03). С. 21–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-4> (дата звернення: 10.12.2024).
6. Береславська О., Березовик В. Роль валютних обмежень у забезпеченні стабільної динаміки обмінного курсу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-1> (дата звернення: 10.12.2024).

7. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22> (дата звернення: 10.12.2024).
8. Національний банк України. Національний банк уточнив низку валютних обмежень. 20 листопада 2024 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-utochniv-nizku-valyutnih-obmejen-19788> (дата звернення: 10.12.2024).

REFERENCES

1. Krytska, I., & Denysiuk, M. (2024, December 09). Ne bilsh nizh 100 000 hrn na misiats. Forbes Ukraine diznavsia: banky planuiut posbylyty obmezhenia perekaziv z karty na kartu ta hotuiut novi perevirky dlia FOPiv. Podrobytsi [No more than 100,000 UAH per month. Forbes Ukraine learned: banks plan to tighten restrictions on card-to-card transfers and prepare new checks for individual entrepreneurs. Details]. *Forbes.ua*. <https://forbes.ua/money/ne-bilshe-100-000-grn-na-misyats-banki-planuyut-posiliti-obmezhenia-perekaziv-z-karti-na-karu-ta-gotuyut-novi-perevirki-fopiv-detali-vid-forbes-09122024-25412> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do postanovy Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24.02.2022 № 18: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 19.11.2024 № 136. (2024). [On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated February 24, 2022 No. 18. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated November 19, 2024]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0136500-24> [in Ukrainian].
3. Kochura, S. V. (2024). Valiutni obmezhenia yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti valiutnoho rehuliuвання u yakosti skladovoi systemy natsionalnoi bezpeky derzhavy [Currency restrictions as a means of increasing efficiency foreign exchange regulation as a component system of national security of the state]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii – Actual problems of domestic jurisprudence, 1*, 84–89. <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-15> [in Ukrainian].
4. Miakota, K. A. (2020). Valiutni pravovidnosyny: doslidzhennia poniattia [Currency legal relations: a study of the concept]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo – State and regions. Series: Law, 1(67)*, 1, 133–137. <https://doi.org/10.32840/1813-338x-2020.1-1.22> [in Ukrainian].
5. Derkach, Yu. B. (2023). Vykorystannia instrumentiv valiutnoho rehuliuвання v umovakh voiennoho stanu [The use of currency regulation instruments under martial law]. *Transformatsiina ekonomika – Transformational economics, 3(03)*, 21–25. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-3-4> [in Ukrainian].
6. Bereslavska, O., & Berezovyyk, V. (2024). Rol valiutnykh obmezhen u zabezpechenni stabilnoi dynamiky obminnoho kursu v Ukraini [The role of currency restrictions in ensuring stable exchange rate dynamics in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 64*. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-1> [in Ukrainian].
7. Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 24.02.2022 № 18. (2022). [On the operation of the banking system during the period of martial law. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated February 24, 2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi bank Ukrainy (2024, November 20). Natsionalnyi bank utochnyv nyzku valiutnykh обмежен [The National Bank clarified a number of currency restrictions]. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-utochniv-nizku-valyutnih-obmejen-19788> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 11.12.2024

Стаття пройшла рецензування: 18.12.2024

Стаття рекомендована до опублікування: 19.12.2024

D. S. SHEVCHUK

Postgraduate student of the Department of Financial Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

FOREIGN EXCHANGE RESTRICTIONS AND THEIR MEANING IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

Problem setting. The issue of establishing currency restrictions is currently in the focus of attention of both the scientific community and practitioners. The adoption on November 19, 2024 by the Board of the National Bank of Ukraine of the Resolution «On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated February 24, 2022 No. 18» No. 136 confirms the shift in emphasis from the liberalization vector, which was implemented with the adoption of the Law of Ukraine «On Currency and Currency Operations», towards strengthening currency restrictions. It is considered appropriate to study the content of the aforementioned regulatory legal act in order to outline the main changes in the context of currency restrictions and determine the consequences and significance of such restrictions.

Recent research and publication analysis. Scientists consider and define currency restrictions in various aspects, such as: an instrument (administrative and direct) of currency regulation, which is designed to ensure the stability of the monetary unit; a system of rules established by legal norms aimed at applying restrictive regulations on transactions with currency values; regulatory measures designed to achieve the goals of currency policy; a set of legislative or administrative prohibitions, limitations or regulation of transactions of residents and non-residents with currency values.

Paper objective. The purpose of this work is to analyze the currency restrictions introduced by the National Bank of Ukraine, characterize their consequences and significance.

Paper main body. The Resolution of the NBU Board «On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 18 of February 24, 2022»

dated November 19, 2024 No. 136 outlines the following list of changes that will apply to the following areas:

I. Transfer of funds to fulfil obligations under import contracts.

II. Settlements under international technical assistance projects.

III. Repatriation of dividends abroad.

IV. Use of foreign currency loans to purchase securities denominated in foreign currency.

The introduction of new currency restrictions along with the abolition of existing ones is a consequence of the implementation of currency policy through currency regulation. New currency restrictions can be characterized as: firstly, anti-crisis, secondly, temporary, because they are provided for the period of the legal regime of martial law in the territory of Ukraine. For their purposes, the analyzed currency measures are aimed at ensuring price stability, financial stability, which, in turn, includes the stability of the banking system and the currency system. In addition, the analyzed currency restrictions are discriminatory precisely due to the fact that the redistribution of currency values is carried out in favour of the state and large enterprises.

Conclusion of the research. The analyzed currency restrictions in the conditions of a full-scale war and, accordingly, economic, financial and political instability, are quite justified. They are designed to ensure the equalization of the balance of payments, manage gold and foreign exchange reserves, ensure the stability of the monetary unit, price and financial stability, and the stability of the banking system, ensure the equalization of the balance of payments, maintain stable exchange rate dynamics and concentration of currency values in the hands of the state in the form of reserves.

Short Abstract for an article

Abstract. In this paper, the author aims to study the currency restrictions introduced by the National Bank of Ukraine in November 2024, to determine their consequences and to outline the significance of such currency restrictions.

In order to achieve this goal, the author analysed the provisions of the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine 'On the operation of the banking system during the period of martial law' No. 18 dated 24.02.2022 and the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine 'On Amendments to the Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine No. 18 dated 24 February 2022' No. 136 dated 19.11.2024 and outlined the main currency restrictions introduced on 20.11.2024.

Along with the study of the provisions of legal acts, the author examined the views of scholars on the subject of their study of currency restrictions, their consequences and significance. As a result, the author in this paper derives the significance of currency restrictions as an instrument of currency regulation in the national legal system.

The study was carried out using such methods of scientific cognition as formal legal, logical and legal methods, methods of description and comparison, as well as methods of structural and functional analysis.

As a result, the author identifies the main currency restrictions imposed by the National Bank of Ukraine, outlines their consequences and significance, and emphasises the controversial nature of the issue of efficiency and effectiveness of such currency restrictions. The latter is logically a future subject of scientific research through the study of law enforcement practice.

Key words: currency regulation, currency restrictions, currency regulation instrument, currency legal relations, legal prohibitions.

Article details:

Received: 11 December 2024

Revised: 18 December 2024

Accepted: 19 December 2024

Рекомендоване цитування: Шевчук Д. С. Валютні обмеження та їх значення в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Економічна теорія та право*. 2024. №4 (59). С. 98–112. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-98>.

Suggested citation: Shevchuk, D. S. (2024). Valiutni obmezhenia ta yikh znachennia v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Foreign exchange restrictions and their meaning in the conditions of the legal regime of martial state]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4(59), 98–112. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-98> [in Ukrainian].

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- *електронний варіант статті*, надісланий на електронну адресу редколегії: econom_theory@ukr.net;
- *примірник статті*, роздрукований на принтері, вчитаний і підписаний усіма авторами, з позначкою про дату її надходження до редакції;
- *довідку про автора (-ів)*: прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), ідентифікатор ORCID ID, розділ збірника, у якому доцільніше розмістити статтю;
- *рецензію* кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та *витяг із протоколу* засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- **фотографію автора (співавторів)** статті форматом 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi;
- *ліцензійну згоду* автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах журналу «Економічна теорія та право» (<http://econtlaw.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua>).

Технічні вимоги до статті

Обсяг статті – 18–30 аркушів, включаючи рисунки, таблиці, графіки, список використаної літератури, розширену анотацію.

Текст статті має бути набраний у текстовому редакторі WORD for WINDOWS шрифтом Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, береги: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см. Орієнтація – книжкова.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; застосовувати колонтитули та автоматичне перенесення слів. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі Microsoft Equation Editor 2.0. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Вимоги щодо оформлення статті:

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається *шифр УДК*;
- наступний рядок – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (великими літерами, шрифт напівжирний), науковий ступінь,

вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна; e-mail і ORCID ID автора;

– у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора (авторів)*;

– нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (великими літерами, шрифт напівжирний);

– *джерела фінансування досліджень*. Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або за фінансової підтримки інших установ, указати цей факт у виносці до заголовка статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз.

Наприклад:

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (номер державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (номер державної реєстрації 0115U000326);

– *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) мовою статті (кегель – 12, міжрядковий інтервал – 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується *JEL Classification* (кількість – від 1 до 5, в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21). Більш детально:

http://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

– *текст статті*;

– *список використаної літератури*;

– *references*;

– *розширена анотація обсягом від 2 до 3 тис. знаків англійською мовою* (кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

Анотація англійською мовою повинна відповідати таким вимогам: інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (бути написаною автентичною англійською мовою); змістовність (відображати основний зміст статті та результати досліджень); структурованість (дотримуватися логіки викладу матеріалу в статті), компактність. Анотація має лаконічно описувати авторські результати та висновки, а не загальну ситуацію по проблемі. Ключові слова мають бути максимально специфічними, слід уникати загальної термінології та не повторювати назву статті.

Структура наукової статті:

– *постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю;

- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Список використаних джерел

наводиться в кінці статті (кегль – 12). Використана література подається загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад: [1, с. 22], або [1], або [1; 5]). Усі статистичні дані, цитати мають бути підкріплені та закінчуватися посиланнями на джерела. Слід уникати посилань на газети, підручники, навчальні посібники. Редакційна колегія рекомендує посилатися на статті з наукових збірників із глобальними індексами цитування (Scopus, Web of Science).

Список використаних джерел має складатися з двох частин: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ та REFERENCES.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – список джерел мовою оригіналу, оформлених відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

REFERENCES – список використаної літератури, транслітерований у романсько-му алфавіті й оформлений згідно з міжнародним бібліографічним стандартом АРА: <https://apastyle.apa.org/>
<https://www.grafiat.com/uk/info/apa-7/>
<https://library.unimelb.edu.au/recite/referencing-styles/apa7>

Робота редакції з авторами

Рукопис статті передається на *подвійне сліпе рецензування* членами редколегії та експертами відповідно до наукового напрямку статті. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія, яка має право відхиляти матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей.

Автор (співавтори) статті є відповідальним за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іношомовних джерел (за наявності).

Зразки ліцензійної згоди на публікацію (додаток 1), анотації до статті англійською мовою (додаток 2) та оформлені статті (додаток 3) розміщено на сайті збірника наукових праць «Економічна теорія та право»: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/>.

Порядок рецензування статей

Рецензування рукописів наукових статей, поданих авторами у збірник «Економічна теорія та право», спрямовано на підтримку високої якості економічних і юридичних досліджень та забезпечення їхніх результатів від плагіату і недобросовісного використання. Принципами рецензування є незалежність, об'єктивність, висока компетентність, обґрунтованість висновків, етичність та неупередженість наукової експертизи. У збірнику друкуються матеріали, які раніше не публікувалися і не призначені для одночасної публікації в інших виданнях.

Стаття приймається до розгляду лише за умови, що вона відповідає вимогам до авторських оригіналів статей, надрукованим у збірнику.

Перед передачею на рецензування всі статті перевіряються на відсутність плагіату (неправомірного запозичення), актуальність, відповідність до наукової спрямованості (профілю) збірника. При виявленні плагіату або недостовірних даних і посилах стаття знімається з рецензування.

Рецензування рукописів є подвійним сліпим (*double-blind peer review*) і передбачає рецензування та рекомендацію наукової статті до опублікування членом (або членами) редакційної колегії збірника, який є експертом із проблем, що досліджуються автором, а також запрошеними вітчизняними або закордонними фахівцями в певній галузі економіки та права.

Головні вимоги до рецензентів збірника та їх персональний склад визначаються рішенням редакційної колегії.

Рецензент рукопису повинен визначити актуальність, самостійність, методологічну та теоретичну обґрунтованість, новизну та практичне значення результатів дослідження, відповідність до вимог щодо структури та оформлення статей, що публікуються у фахових виданнях, відповідність статті науковому рівню, тематиці, вимогам і редакційній політиці збірника наукових праць «Економічна теорія та право» та доцільність її публікації.

Якщо в рецензії містяться рекомендації щодо виправлення і доопрацювання статті, редакційна колегія направляє автору текст рецензії з пропозицією врахувати їх при підготовці нового варіанта статті або аргументовано їх спростувати. Стаття, надана автором у редакцію після усунення зауважень, розглядається в загальному порядку. Остаточне рішення щодо публікації статті приймається редакційною колегією, яка має право відхилити матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати. Редакційна колегія зобов'язана за вимогою автора надати йому рецензії (текст рецензії при анонімній експертизі) для вивчення, усунення недоліків та здійснення необхідних доповнень і виправлень.

Стаття, не рекомендована рішенням редакційної колегії до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Політика антиплагіату

З метою забезпечення високої якості та унікальності опублікованих матеріалів усі статті, що надходять до редакції, попередньо перевіряються на виявлення текстових запозичень (плагіату) із використанням Антиплагіатної інтернет-системи StrikePlagiarism.com, що є в розпорядженні Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

До розгляду не приймаються:

- статті, що містять менш ніж 85 % унікального тексту, за винятком оглядів (рецензій) наукових праць, які можуть вимагати певної кількості цитувань;
- статті, зміст яких повністю або частково повторює інші опубліковані чи розміщені автором у мережі Інтернет матеріали (дисертацію, автореферат, монографію, наукову статтю, тези, звіт про наукову діяльність тощо);
- статті, створені рерайтом.

Редакція рекомендує авторам здійснювати самостійно попередню перевірку своїх статей на виявлення плагіату з використанням будь-яких онлайн-сервісів.

Відповідальна за випуск *О. С. Марченко*

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-02619
Суб'єкт у сфері медіа – реєстрант –
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, м. Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-72-93, +38 (057) 757-73-65
E-mail: kancel@nlu.edu.ua

Підписано до друку 26.12.2024.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 7.
Тираж 100 прим.

Адреса редакції:
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024, Україна
Тел.: +38 (057) 757-71-35; +38 (057) 757-73-02
E-mail: econom_theory@ukr.net, kaf_finlaw@nlu.edu.ua
Сайт: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

Видавець – ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Чернишевська, 80, Харків, 61002, Україна
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлювач – ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-28-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5748 від 06.11.2017